

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

SZEMLE

TARTALOM

Kalajdzseleva, Konsztantinka: A korszerű nemzeti könyvtár a tudomány és a technika haladásáért	329
Horváth Tibor: A második cranfieldi jelentés	351
Matvejeva, G.V.: A Külföldi Irodalom Össz-szövetségi Könyvtárának bibliográfiai tevékenysége	371
Kountz, John C.: Így terveznek Csarémakban	37A
Az európai szocialista országok III. nemzetközi könyvtárépítési, berendezési és felszerelési konferenciája (Szófia, 1968. szept.)	395
Nagy Lajos: A jogi dokumentáció Franciaországban	400
A könyvtár a fejlődő országokban, L. Ashelm könyve	410
A romániai könyvtári életből	418

1968

KIADJA
A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI
KÖZPONT

5

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

SZEMLE

KIADJA

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

14. évfolyam

1968

5. szám

A KORSZERŰ NEMZETI KÖNYVTÁR A TUDOMÁNY ÉS A TECHNIKA HALADÁSÁÉRT*

Konsztantinka Kalajdzsieva

Azok a feladatok, amelyeket a Bolgár Kommunista Párt IX. kongresszusa a népgazdaság intenzifikálásával és korszerűsítésével, a termelés és az irányító tevékenység tudományos megszervezésével, a legfejlettebb államok legújabb vívmányainak, műszaki és tudományos tapasztalatainak elsajátításával és felhasználásával kapcsolatban kitűzött, elkerülhetetlenül megkövetelik a világon megjelent szakirodalom alapos megismerését. Így a könyvtári munkára is vonatkoznak.

A BKP KB-ának és a Minisztertanácsnak 1967. március 26-án kiadott, a műszaki fejlesztés további meggyorsítására vonatkozó rendelete előírja, hogy három hónapon belül javaslatot kell terjeszteni a Minisztertanács elé a tudományos és a termelési műszaki-gazdasági tájékoztatás egységes rendszerének a megszervezéséről és tevékenységéről hazánkban.

* KALAJDZSIEVA, Konsztantinka: Problemi pred szövmennnata nacionalna biblioteka pri obslužvaneto na naucsniya i tehničeskija procesz. Szofija, 1967. 27 p. soksz. (Helyrendi száma a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban 3-3526.)

Ez a könyvtári szolgáltatások terén komoly kötelezettséget ró tudományos könyvtárainkra, ideértve a Nemzeti Könyvtárat is.

Ahhoz, hogy eredményesen eleget tudjunk tenni ezeknek a kötelezettségeknek, szükség van feladatainknak az eddiginél jobb összehangolására, az egész könyvtári rendszeren belüli jobb koordinációra és magasabb szintű szervezetszervezésre, valamint saját tevékenységünknek a tájékoztató rendszerrel való összekapcsolására.

A FID és a FIAB legutóbbi, 1965 szeptemberében Hágában tartott együttes ülése komoly lépést jelentett a két szervezet tevékenységének nemzetközi síkon való koordinálása terén. Kívánatos, hogy az ülés résztvevői az egyes országokban is segítsék elő a könyvtárosok és a tájékoztatási szakemberek ilyen jellegű együttműködésének megteremtését.

Azokat a bonyolult problémákat, amelyeket a modern tudománynak és világméretekben a könyvtári tudásnak robbanásszerű fejlődése a mai tudomány szervezői előtt - így a könyvtárosok, bibliográfusok és a tájékoztatási dolgozók előtt is - felvet, mai előadásunkban nem elemezzük részletesen, bár a mi rokon szakmáink szoros együttműködésének megteremtése szempontjából éppen ezek állnak előtérben. Az utóbbi időben oly sokat beszéltek és irtak ezekről a problémákról, hogy eléggé ismertté váltak köreinkben. Elkerülhetetlen azonban - még ha közismert igazságok ismétlésének veszélyével jár is - futólag említeni közülük olyanokat, amelyek a könyvtári szervezetet érintik, számára bizonyos szempontból alapvető jelentőségűek.

Az előadásnak az a célja, hogy tisztázza a Kiril és Metodij Nemzeti Könyvtár tevékenységének egy részét, különösen azokat a funkcióit és feladatokat, amelyek hazánk tudományos és műszaki fejlődésével kapcsolatosak. Ezeket a feladatokat csak a többi tudományos könyvtárral és a tájékoztatási szervekkel szorosan együttműködve lehet megoldani, ezért az előadás futólag ezeket a kérdéseket is érinti, anélkül, hogy kimerítő tárgyalásukra, megoldásuk kategorikus megfogalmazására törekedne.

xxx

Gutenbergig egy könyvtár elméletileg átfoghatta az emberiség összes írásos emlékeit, úgyhogy Konrad Gessnernek sikerült is egyetlen átfogó bibliográfiába foglalnia azokat.

Még egy századdal ezelőtt is a francia Nemzeti Könyvtár vagy a British Museum arra törekedett, hogy bemutassa olvasóinak az összes jelentős tudományos publikációt, amelyet a világ összes népei bármely nyelven kiadtak. Ha sze-

melvényesen is, ez abban az időben elérhető volt egy könyvtár számára. A mi korunkban azonban a könyvtárakra minden országban két elemi erő nehezedik, egyrészt a világméretekben átfoghatatlan terjedelmű könyvkiadás, másrészt pedig a tudósok és szakemberek kategorikus követelése, hogy a könyvtárak gyűjtsék és bocsássák rendelkezésükre a szükséges külföldi szakirodalmat. Ezért ma a világon egyetlen ország vagy külön könyvtár sem tudna eldicsekedni az egész modern világ könyvtermésének teljes összegyűjtésével. Mindenestre mindegyik országban gazdaságos és racionális könyvtári hálózat megteremtésére, a könyvtáron belül jól megfontolt koordinálásra, amellet pedig az összes ország könyvtárainak aktív nemzetközi kapcsolataira van szükség.

A könyvtárakat egyrészt úgy kell tekinteni, mint a modern tudomány és könyvnyomtatás fejlődési tendenciájának függvényét, másrészt pedig mint olyan alapot, amelynek helyes megszervezésétől nagy mértékben függ a tudomány és technika fejlődése az adott országban. Épp ezért a könyvtári rendszernek összhangban kell lennie a modern tudomány mindkét alapvető tendenciájával, vagyis az emberi tudás egyre szűkebb specializálódásával és egyben a tudományok kölcsönös egymást-áthatásának egyre világosabban kifejezésre jutó folyamatával, vagyis a tudományok úgynevezett integrálódásával.

A tudomány fejlődésének ehhez az új jelenségéhez alkalmazkodva az utóbbi időben számos ország határozott változtatásokat hajtott végre meglévő könyvtári és tájékoztatási hálózatának szervezetében. A tudományos könyvtárak és tájékoztatási központok eddigi decentralizációja és szoros specializálódása mellett olyan tájékoztatási és dokumentációs bázist igyekeznek kiépíteni, amely áttekintést nyújt a tudományok közötti kapcsolatáról.

A VINITI igazgatójának egyik cikkében ezt olvashatjuk: "A VINITI létrehozását nemcsak a szocialista tervgazdálkodás követelményei diktálták, hanem a korszerű tudomány fejlődésének belső logikája, sajátos jellege is, amelyet két ellentétes tendencia erősödése jellemez. Egyrészt egyre szűkebb differenciálódás tapasztalható, amely a különböző területeken végzett tudományos kutatások gyors fejlődésének az eredménye. Ez nagy ténybeli anyag felhalmozására, a kísérleti módszerek tökéletesítésére, a külsőleg egynemű tárgyak és jelenségek közötti olyan lényeges különbségek felismerésére vezet, amelyeket korábban nem lehetett felfedezni. Másrészt a tudományos ismeretek szintetizálódnak, integrálódnak, mert a tudomány mélyebben behatol az objektív világ lényegébe, összeveti a különböző kutatások eredményeit, eddig rejtve maradt szerves kapcsolatokat tár fel látszólag különemű tárgyak és jelenségek között. Ez új tudomány-

ágak megjelenéséhez vezet, amelyek a különböző tudományok határterületein alakulnak ki, ott, ahol a tudományos módszerek egymásba folynak."¹

Hasonló magyarázattal találkozunk az USA elnöke mellett működő tudományos tanácsadó bizottság beszámolójában (a Weinberg-jelentésben - a ford.) is: "A tudomány és technika csak akkor virágozhat, ha minden tudományos dolgozó felhasználja kollégáinak és elődeinek munkáját, és ha a tudomány minden ága kölcsönhatásban van más tudományágakkal; a tudománynak tehát, hogy hatékony legyen, meg kell őriznie egységét. Azok az eszmék és ténybeli adatok, amelyek a tudomány és a technika lényegét képezik, a szakirodalomban tükröződnek; csak a szakirodalom egységének megőrzése esetén lehet a tudomány egységes és életképes. A szakirodalom rendkívül gyors mennyiségi növekedése következtében azonban az a veszély fenyegeti a tudományt, hogy egymást ismétlő felfedezések halmazává változik, vagy ami még rosszabb, ellentmondó részecskék tömegévé, amelyek összeférhetetlensége nem is észlelhető. Ebben rejlik a tudományos és műszaki tájékoztatás válságának lényege."² Ugyanabban a beszámolóban továbbá ez áll: "Mint már mondtuk, a tudomány oszthatatlan; ha megpróbáljuk egymástól teljesen független szakterületekre bontani, ezek a területek idővel egyre szűkülni fognak, számuk pedig egyre nő; ennek következtében a tudomány mint a természet megismerésének eszköze lényegesen veszítene hatékonyságából. Mivel több, a modern tudomány ágazatai a megfelelő információcsere nehézségei ellenére egyre jobban összefonódnak egymással. Bár az egyes tudósok minél szűkebb szakosodásra törekednek, maga a tudomány fejlődése egyre több potenciális érintkezési pontot hoz létre egy-egy tudományszak és a szomszédos területek között. Idővel egyetlen szűk szakterület eredményes műveléséhez is egyre több tudományág szakirodalmát kell majd figyelemmel kísérni."

Ugyanabban az időben más úton hasonló következtetésekre és megállapításokra jutnak az angdok is. A National Lending Library for Science and Technology igazgatója közli megfigyeléseik eredményeit a tudományos dolgozók és szakemberek által felhasznált tudományos irodalomról: "Nemrég megfigyeléseket végeztünk a tudományos irodalom felhasználásáról minden területen. Az egyik tény, amellyel találkoztunk, az volt, hogy az általunk kiadott irodalomnak a fele kívül

1 MIHAJLOV, A. I.: Tehniceszkij progressz i zadacsi naucanoj informacii. Vesztnik AN SZSZSZR 1962. 2. no. 29-37. p.

2 Science, government and information. A report of the President's science advisory committee. W., 1963. 52 p.

esik azon az alapvető területen, amelyen a felhasználó dolgozik, és amelyen képzettségét szerezte." ³

A szerző arra a következtetésre jut, hogy a periférikus területekre vonatkozó tájékoztatás iránt sokkal nagyobb az érdeklődés, mint ahogy eddig gondolták, és hogy a tudomány szervezői valójában még azoknak a periférikus szakterületeknek a tényleges számával sincsenek tisztában, amelyeket ma az egyes tudományok felhasználnak. Hasonló következtetésekre jutnak más angol szerzők is. ⁴

A tudományos könyvtárak szigorúan decentralizált és specializált rendszerének klasszikus hazájában is, amelyen az NSZK, a sok jól megszervezett szakkönyvtár megléte ellenére is az utóbbi időben elégedetlen hangok hallatszanak. "Az NSZK-ban a II. világháború óta a tudomány lényeges hiányosságokban szenved: hiányzik nekünk egy olyan nagy központi tudományos könyvtár, amelyen a berlini Porosz Könyvtár volt. Ma, ha komoly feladatokkal kerülünk szembe, kénytelenek vagyunk Németországon belül egyik könyvtártól a másikig utazni, vagy valamelyik szomszéd ország nagy könyvtárát felkeresni." ⁵

Az utóbbi időben ezért sok állam figyelembe veszi a modern tudomány fejlődésének jellegzetes tendenciáit – a szűk szakosítást és az integrációt –, és arra törekszik, hogy e tendenciáknak megfelelő tájékoztatási és könyvtári hálózatot teremtsen. Mint ismeretes, a Szovjetunióban megalakult a VINITI, ez a gigantikus intézmény, amely az egész világ tudományos könyvtermésének központi referálására van hivatva. A nyugati országokban arra törekednek, hogy felszámolják a tájékoztatási tevékenységnek a kapitalista rendszerre jellemző hibáit, vagyis magánjellegét, szétdaraboltságát és ösztönösségét. Az utóbbi időben ezért állami tájékoztatási koordinációs központokat hoztak létre.

Megjegyzendő, hogy néhány állam ugyanezzel a céllal vagy felfejelezi nemzeti könyvtárát központi tudományos és műszaki könyvtárrá, vagy új általá-

3 URQUHART, D. J.: Rising tide of paper. - The advancement of science, XXI, vol. 1961. 91. no. 279-285. p.

4 PAGE, B.S. - TUCKER, P. E.: The Nuffield pilot survey of library use in the University of Leeds. = J. of Docum., 15 (1), 1-11. p.

5 TOOTOK, W.: Die moderne Wissenschaft, Probleme ihrer Organisation. - Börsenblatt, 19. Jg. 88. no. 1966-73. p.

nos könyvtárat hoz létre az egzakt és alkalmazott tudományok szakirodalmának befogadására.⁶

A közeljövőben bizonyára számos más országban is felmerül az a probléma, hogy szükség van központi tudományos könyvtárra, amely képet ad a tudományok közötti kapcsolatokról, és aktívan szolgálja a tudományos és a technikai fejlődést az adott országban.

Ilyen fejlődési irányt javasoltak a nemzeti könyvtáraknak az UNESCO által szervezett regionális szimpoziumokon, amelyeken az európai, ázsiai és csendes-óceáni országok könyvtárainak igazgatói vettek részt.^{7, 8} Ugy gondolják, hogy jellegüknél és eddigi fejlődésüknél fogva a nemzeti könyvtárak a legmegfelelőbbek a központi tudományos könyvtár funkcióinak betöltésére. A jelen pillanatban így fogalmazzák meg elméletileg a korszerű nemzeti könyvtár helyét és szerepét a tudományos és a technikai fejlődés szolgálata szempontjából. Gyakorlatilag ez a kérdés minden országban aszerint nyer megoldást, hogy milyen a könyvtárak és közelebről a nemzeti könyvtár történelmi és hagyományos fejlődése, hogyan oszlik meg a könyvállomány az illető ország tudományos könyvtárai között, milyen követelményeket támaszt a tudomány és a gazdasági élet fejlődése a könyvtári szervezettel szemben, milyenek az illető ország pénzügyi lehetőségei stb.

Nálunk maga a történelmi fejlődés diktálta a tudományos könyvtárak ilyen jellegű szervezését. Bulgária tudvalevőleg a II. világháborúig gyengén fejlett mezőgazdasági ország volt, emiatt a szocialista forradalom műszaki tudományos és egyéb szakkönyvtárak nélkül talált bennünket (kivételesen ebben a vonatkozásban csak az Egyetemi Könyvtár volt).

- 6 Szovjetunió - Állami Lenin Könyvtár és a leningrádi Állami Szaltikov-Scsedrin Nyilvános Könyvtár;
USA - Kongresszusi Könyvtár, szoros együttműködésben az Országos Orvosi és a Mezőgazdasági Könyvtárral;
Anglia - két könyvtár: National Library for Science and Invention (anyaga csak helyben használható) és National Lending Library for Science and Technology (kizárólag könyvtárközi kölcsönzésére);
NDK - Deutsche Staatsbibliothek, Berlin;
NSZK - Westdeutsche Bibliothek, Marburg;
Kanada - National Science Library, Ottawa;
Franciaország - a Centre national de la recherche scientifique könyvtára, Párizs;
India - National Central Library, Delhi.
- 7 Tâches et problèmes des bibliothèques nationales. Colloque de bibliothèques nationales d'Europe. Vienne 8-22 Sept. 1958; Paris (Unesco), cop. 1960. 135 p.
- 8 Stage d'études régional sur le développement des bibliothèques nationales en Asie et dans la région du Pacifique. - Bulletin de l'Unesco à l'intention des bibliothèques. 1964. 4. no. 161-177. p.

Az 1944. szeptember 9. utáni első ötéves terv folyamán a Nemzeti Könyvtárra az a feladat hárult, hogy összehangolja tevékenységét a szocialista építész feladataival. Fokozatosan általános tudományos könyvtárrá alakult át, az Állami Lenin Könyvtár útján haladva. Megelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy a korszerű nemzeti könyvtár szerepéről és feladatairól kiadott UNESCO-határozatok szempontjából nemzeti könyvtárunk megfelelő helyzetben van, és minden alapvető kérdésben helyes felfogást vall.

Hogyan oldottuk meg gyakorlatilag országunk sajátosságainak megfelelően az alapvető kérdéseket, amelyek a Nemzeti Könyvtár politikáját meghatározzák a bolgár tudomány, gazdaság és kultúra szolgálatára terén? Milyenek a lehetőségei és a korlátai ebben a vonatkozásban? Milyenek kell lennie országunk más tudományos könyvtáraival és tájékoztatási központjaival való kapcsolatának és együttműködésének? Ezeknek és a hozzájuk hasonló kérdéseknek a megvitatására és tisztázására nemcsak elméleti szempontból van szükség, Óriási gyakorlati jelentőségük van ezeknek egy ésszerűbb könyvtári hálózat kiépítése szempontjából, amely alkalmas arra, hogy a tudományos és technikai fejlődést szolgálja országunkban.

Az előadásnak az a szerény feladata van, hogy elindítsa ezt a vitát, tisztázva a Kiril és Metodij Nemzeti Könyvtár koncepcióit.

A NEMZETI BIBLIOGRÁFIÁVAL KAPCSOLATOS FELADATOK

Azok a bonyolult és nehezen megoldható problémák, amelyeket a tudomány és a világ könyvkiadásának expanzív fejlődése vet fel, arra kényszerítik a korszerű nemzeti könyvtárat, hogy minden eddiginél nagyobb felelősségtudattal lássa el alapvető kötelességeit a nemzeti irodalom dokumentációs központjaként. A világ hatalmas lavinaként állandóan ömlő könyvtermésével szemben a mai bibliográfus és dokumentáló abszolúte tehetetlennek érezné magát, ha nem számítana arra a precíz könyvtári, bibliográfiai és tájékoztatási tevékenységekre, amelyet minden egyes országban a megfelelő nemzeti bibliográfiáért kifejtenek. Ebben a nemzetközi együttműködésben lényeges rész jut a nemzeti könyvtárra. Ez köteles gyűjteni, feldolgozni és gondosan őrizni minden régi írásos emléket és a nemzet összes jelenlegi nyomdatermékét. Ennek a feladatnak a teljesítése keretében nemzeti könyvtárunk pontosan regisztrálja megfelelő bibliográfiai kiadványokban az egész bolgár könyvtermést, ily módon hozzáférhetővé és használhatóvá teszi országunk polgárai számára és külföldön is.

A FID, a dokumentalisták nemzetközi szövetsége, kollektív tagjának tekint minden nemzeti könyvtárat, mert a nemzeti könyvtermés nyilvántartása minden bibliográfiai és információs kezdeményezésnek az alapja az adott országban, és elengedhetetlen feltétele a nemzetközi bibliográfiai együttműködésnek az egész világon.

A Kiril és Metodij Nemzeti Könyvtár nagy felelősségérzéssel teljesíti ezt a feladatát. Következésképpen bibliográfiai kiadványokba foglalja mind népünk író-sos emlékeit, mind pedig a mai könyvtermést. Említsük meg a legfontosabbakat.

Négy egymás utáni kötetben készült el és jelent meg (az utolsó kötet sajtó alatt van) szláv kézírataink tudományos leírása. Ez a kiadvány kétségte-len gazdagodása a szlavisztikának. Az egész világon népszerűsíti a régi bolgár kéziratokat.

A bolgár újjászületés könyvtermését 1878-ig összegyűjtötték, a "Bölgarszka vörozszdenszka knizsznina" (A bolgár újjászületés könyvtermése) c. monu-mentális kétkötetes bibliográfiában.

A bolgár könyvek folyó bibliográfiai regisztrálása a "Bölgarszki knigopisz" (A bolgár könyv) című havi kiadványban történik, amely még 1897-ben indult meg. Ebben több mint 5000 különböző publikáció szerepel, amely az évi bolgár könyvtermés teljességét jelenti.

A Bulgáriában megjelenő újságok, folyóiratok és gyűjtemények cikkelt a "Letopisz na periodicsnija pecsat" (Az időszaki ajtó évkönyve) c. kiadvány tartja nyilván. Ez évente átlag 17 000 cikket foglal magában. E két utóbbi ki-advány nélkülözhetetlen forrása minden, a kurrens bolgár irodalomra vonatkozó tudnivalónak.

Mivel "A bolgár könyv" különböző számaiban és évfolyamaiban való ke-resgélés nehézkes, s ráadásul a múltban a bolgár könyvek bibliográfiai regisztrálása rendszertelenül és hézagosan folyt, szükségessé vált olyan bibliográfia készítése, amely teljesen átfogja a múltban kiadott bolgár könyveket és időszaki kiadványokat. Most rendezik sajtó alá a "Repertoar na bölgarszkata kniga" (A bolgár könyv repertórium) c. kiadványt, amely magában foglalja az 1878-tól 1944-ig megjelent könyveket. (A kezdeményezés és a betűrendes mutató kidol-gozása a Bolgár Bibliográfiai Intézet érdeme.) Egy másik sorozat az utolsó 20 év alatt megjelent könyveket öleli fel. Ezek a sokkötetes bibliográfiai kezdemé-nyezések két fő keresztmetszetben, betű- és szakrendben mutatják be a bolgár könyvtermést. Belőlük gyorsan meg lehet majd állapítani, hány és milyen kiad-vány jelent meg egy-egy szerzőtől, és milyen irodalma jelent meg Bulgáriában egy adott kérdésnek, tárgynak. Minden bolgár és k földi könyvtár, sőt magán-személyek is tudják majd, hogy milyen könyvek találhatóak a Nemzeti Könyvtár-

an, s maguk is megszerezhetik a mindenféle tudományos munkához szükséges adatokat, felvilágosításokat.

A bolgár időszaki sajtó repertóriuma (a Bolgár Bibliográfiai Intézet munkája) felöleli az összes bolgár újságot és folyóiratot, amely nálunk 1944-ig megjelent. Elsőrendűen fontos adattár az a kiadvány is, amely az összes időszaki kiadványt jellemző rövid annotációkkal és megfelelő indexekkel van ellátva. Jelenleg folyik egy átfogó kötet sajtó alá rendezése, amely az 1944 és 1964 között megjelent újságokat és folyóiratokat foglalja magában.

A Nemzeti Könyvtár figyelemmel kíséri, hogy mit adnak ki külföldön fordításban bolgár szerzőktől és mit publikálnak hazánkról. Megjelent a "Bölgarija v csuzsdata literatura 1954–1963 g." (Bulgária a külföldi irodalomban 1954–1963) című kiadvány, 1966-tól pedig megkezdődött hasonló cím alatt egy folyamatos évi bulletin kiadása.

Tervbe vettük egy alapvető retrospektív kézikönyv megszerkesztését és kiadását, "Bibliografija na bölgarszkata bibliografija" (A bolgár bibliográfia bibliográfiája) címmel, az 1852–1944 közötti és az 1944–1969 közötti időszakokra. Ennek a bibliográfiának a késése a Nemzeti Könyvtár komoly adóssága a hazai és a külföldi könyvtáros-társadalom iránt. Ránk vár még a bolgár zeneműkiadványok, valamint a bolgár kartográfiai és grafikai anyagok repertóriumának a kidolgozása.

Csak ennek a hatalmas bibliográfiai programnak befejezése után kezd hozzá a Nemzeti Könyvtár a bolgár időszaki sajtó cikkeinek analitikus retrospektív áttekintéséhez, az utóbbi két évtizedre és az 1944. szept. 9-ét megelőző időszakra nézve. Ez a munka figyelmes vizsgálatot és más tudományos könyvtárakkal való együttműködést igényel. Nemzeti könyvtermésének ilyen alapos és teljes bibliográfiai feltárásával Bulgária a világ országainak első soraiba kerül. Ahhoz viszont, hogy a Nemzeti Könyvtár jobban be tudja tölteni funkcióját mint nemzeti bibliográfiai és dokumentációs központ, össze kell hangolnia eddigi tevékenységét a tájékoztatás elméletének és gyakorlatának legújabb tendenciájával. A megfelelő színvonalra kell emelnie bibliográfiai kiadványait megjelenésük gyorsasága, az anyag szerkesztése és mutatóik kidolgozása tekintetében. Ennek érdekében fel kell használnia a poligráfiai (és esetleg az elektronikus) technika legújabb, korszerű eszközeit, tanulmányoznia és alkalmaznia kell a korszerű tájékoztatási gyakorlat legújabb tendenciáit az osztályozási sémákra, a kumulatív indexekre stb. vonatkozólag. Ez hozzájárul ahhoz, hogy a bolgár könyvtermésre vonatkozó kurrens és retrospektív bibliográfiai kiadványokat még jobban keressek és használják a hazai és külföldi könyvtárakban és tájékoztatási intézményekben mint elsőrendű, nélkülözhetetlen kézikönyveket.

A KÜLFÖLDI IRODALOMMAL KAPCSOLATOS PROBLÉMÁK

Mint már többször hangsúlyoztam, a tudományos dolgozók és szakemberek számára szükséges külföldi irodalom kielégítő mértékű összegyűjtése - a világ könyvtérésének hatalmas méretei miatt - bármely ország bármely könyvtárának erőit és lehetőségeit meghaladja. A feladatokon és a felelősségben osztozniuk kell a tudományos könyvtáraknak úgy, hogy mindegyikük pontosan ismerje a maga feladatkörét és korlátait a könyvtári rendszer egészében.

Milyenek a Kiril és Metodij Nemzeti Könyvtár feladatai, korlátai és hatásköre a külföldi irodalom gyűjtésében? Hogyan valósítja meg a gyakorlatban politikáját mint általános tudományos könyvtár, képet adva a tudományok egységéről és integritásáról, valamint az új határtudományokról, melyek egymás után alakulnak ki, s amelyek iránt egyaránt érdeklődnek több önálló tudományág képviselői?

Tekintettel a probléma bonyolult voltára, a Kiril és Metodij Nemzeti Könyvtár feladatául tüzte ki azoknak az irányvonalaknak és határoknak a kijelölését, amelyeket olvasóinknak is, könyvtáros kartársainknak is jól kell ismerniük, hogy világosan lássák, mit is várhatnak a Nemzeti Könyvtártól, és mi az, ami a külföldi irodalom beszerzése terén már lehetőségeink határán kívül esik.

A Nemzeti Könyvtár általános könyvtár, vagyis egyaránt magában foglalja az ismeretek minden ágazatát. Következésképpen nem zárja ki egyik tudomány-szak irodalmát sem, hanem jellegük, fajtájuk szerint korlátozza a beszerzendő külföldi kiadványok körét, figyelmét a tudományos publikációk egy bizonyos nemére összpontosítva.

A kézikönyvek, tájékoztató kiadványok központi helyet foglalnak el a Nemzeti Könyvtár állománygyarapítási politikájában. A kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfiák, a VINITI és a többi nagy információs központ referáló folyóiratai, a tudományok legújabb eredményeit ismertető tudományos szemlék, a szabadalmi és szabványirodalom kézikönyvei, a világ legnagyobb könyvtárainak nyomtatott katalógusai, a külföldi és a nemzeti irodalom központi katalógusai, a különböző országokban kiadott szakbibliográfiák és kézikönyvek lehetővé teszik, hogy az adott kérdésre vonatkozó könyveket, folyóiratcikkeket, szabadalmakat, szabványokat, hivatalos kiadványokat és más tudományos publikációkat bibliográfiai úton feltárjuk. Ennek a tájékoztató anyagnak univerzális jellege, tömörsége és viszonylagos teljessége a bolgár nemzeti könyvtár kurrens és retrospektív bibliográfiai kutatások céljára elsőrendű tájékoztatási központtá teszi, amely az egész ország olvasóinak, könyvtárosainak és tájékoztatási szakembereinek ren-

delkezésére áll. Gyakorlatilag ez a tájékoztató anyag a világon megjelent tudományos irodalom bibliográfiái tanulmányozásának alapja országunkban, olyan ablak, amelyen keresztül élénk tárulnak a világ legfejlettebb országainak legújabb eredményei, tudományos és műszaki tapasztalatai.

A tudományos időszaki kiadvány az a másik kiadványtípus, amelyre a külföldi irodalom beszerzésénél különös gondot fordít a Nemzeti Könyvtár. Korunkban ezek a kiadványok a tudomány legfrissebb vívmányait tükrözik, egy vagy több évvel megelőzve az ugyanazon a területen megjelenő monográfiát. Számos tudományban, különösen az egzakt és alkalmazott tudományok területén, a folyóirat agresszíven kiszorítja a könyvet. A korszerű tudományos könyvtárnak, amely az ország tudományos és gazdasági életét akarja szolgálni, mindenekelőtt periodikumállományát kell rendben tartania.

Ma a világon évente 80 000 időszaki kiadvány jelenik meg, ebből 40 000-nek bizonyos tudományos értéke van, 25 000 pedig mértékadónak számít a tudományos és technikai haladás szempontjából. A Nemzeti Könyvtár mintegy 10 000 külföldi folyóiratot gyűjt, szigorú válogatás mellett, ebben a világ nagy tájékoztatói központjainak és különösen a VINITI-nek a válogatására támaszkodik. Az időszaki kiadványok beszerzése a Nemzeti Könyvtárban arra az elvre épül, amelyet a tájékoztató munka megszervezésére a Szovjetunióban alkalmaznak: a világ tudományos időszaki kiadványainak analitikus feldolgozását a lehető legteljesebb mértékben centralizálják, hogy elkerüljék az átfedéseket vagy kihagyásokat, hogy ne keletkezzenek hézagok az egyes tudományterületek között. Igyekezünk ehhez a tájékoztatói rendszerhez megfelelő periodikumállományt teremteni, amely egyrészt tükrözi a tudományok közötti integrációt és dialektikus kapcsolatot, másrészt kielégít egy tisztán gyakorlati szükségletet: az olvasó egy helyen találja meg nemcsak tulajdonképpeni szakterületének, hanem a határtudományoknak a VINITI által referált alapvető irodalmát is. A mértékadó tudományos folyóiratoknak ez az állománya a szovjet referáló folyóiratokkal együtt – amelyeket minden bolgár olvasó jól tud használni – a mi kis országunkban is biztosítja a tudományos dolgozók és szakemberek számára a szovjet tájékoztatói rendszer nagy lehetőségeinek kihasználását, anélkül, hogy ez a bolgár államtól nagy befektetéseket igényelne.

A Nemzeti Könyvtár periodikumállományának értékét stabilitása is növeli. 1955 óta gyűjtik lényeges kihagyások nélkül, és mindig az olvasók rendelkezésére áll.

Ami a külföldi tudományos monográfiák gyűjtését illeti, a Kiril és Metodij Nemzeti Könyvtár rendkívül takarékos válogatást végez, csak az alapvető műveket szerzi be, amelyek összefoglaló képet nyújtanak az adott tudományterület-

ról. Sajnos, valuta hiányában és a kereskedelmi úton történő beszerzés nehézsége miatt nemzeti könyvtárunkba évente átlagosan alig 3000 könyv érkezik a nyugati országokból, azok is csak a nálunk leggyakrabban olvasott nyelveken. Ez a legnagyobb nyugati országok évi könyvtermésének egy százalékánál is kevesebb. Még ha korlátlanul rendelkezne is valutával a könyvtár, akkor sem szakítana azzal az elvvel, hogy csak az alapvető, maradandó jelentőségű műveket gyűjtse, és nem hatolna be a speciális monografikus irodalom szférájába, amelynek gyűjtése a többi tudományos könyvtár feladata. Sajnálatos tény azonban, hogy a valutahiány és más nehézségek miatt a Nemzeti Könyvtár nem valósíthatja meg saját minimális programját, és kénytelen mellőzni olyan alapvető tájékoztató kiadványokat és sokkötetes tudományos műveket, amelyeknek nem volna szabad hiányozniuk állományából.

A monográfiák szigorú válogatásának elvétől a szovjet irodalommal kapcsolatban eltérünk, mivel azt éppúgy keresik és használják olvasóink, mint a bolgár irodalmat, s rajta keresztül közvetlenül érintkezhetnek egy nagy kultúrával.

A Nemzeti Könyvtár gyűjtőkörén kívül esnek tehát a szűk szakirányú tudományos időszakos kiadványok, a világon megjelenő tudományos könyvek és brosúrák, ezrei, a külföldi egyetemek kiadványai, a nemzetközi szimpoziumok és tudományos konferenciák publikációi, a külföldi szabadalmi, szabvány-, vállalati és más dokumentációs irodalom. Ennek az egész óriási tudományos könyvtermésnek a gyűjtése túlhaladja a Kiril és Metodij Nemzeti Könyvtár lehetőségeit. Ezen a téren ki kell építeni az együttműködést a szakosított tudományos szakkönyvtárakkal; azok gyűjtik azt a speciális irodalmat, amelyre szükségük van nálunk a tudományos dolgozóknak és szakembereknek. Csak a Nemzeti Könyvtár és a szakkönyvtárak közötti, valamint a szakkönyvtári rendszeren belüli szoros együttműködés ad lehetőséget tudományunk és kultúránk munkásainak arra, hogy a kor színvonalán álló, komoly tudományos kutatásokat folytassanak.

AZ OLVASÓSZOLGÁLAT KÉRDÉSEI

Szófiában és környékén több mint 50 000 felsőfokú képesítésű szakember és több mint 60 000 egyetemi, főiskolai hallgató dolgozik. Közülük 23 000 a Nemzeti Könyvtár olvasója, azaz mintegy 21%. A Nemzeti Könyvtár jelenleg, könyvállománya révén, nagy potenciális lehetőségekkel rendelkezik, kétszer anynyi olvasót is el tudna látni. A gyakorlatban azonban a helyhiány miatt kénytelen bizonyos korlátokat szabni azon diákok és szakemberek elé, akik nem tud-

ják igazolni, hogy tudományos célból keresik fel a könyvtárat. Ez kétségkívül nehezíti mind a jövő tudományos dolgozóinak és szakembereinek szolid felkészülését, bármilyen pályára mennek is tanulmányaik befejezése után, mind pedig a szakemberek tudásának korszerű színvonalon tartását és továbbképzésüket. Nem szabad megnyugtatónunk magunkat azzal a feltevessel, hogy ők valamelyik szakkönyvtár olvasói, mert ezeknek a könyvtáraknak többsége ma korlátozott számú olvasót szolgál ki, mindenekelőtt ugyanannak az intézetnek a dolgozóit, és nem tárja szélesre kapuit külső szakemberek és diákok előtt. Másrészt pedig a szakkönyvtárak és a Nemzeti Könyvtár kölcsönösen kiegészítik egymást, és azoknak az olvasóknak, akik rendszeresen dolgoznak, párhuzamosan mindkét könyvtárba kellene járniuk.

A Nemzeti Könyvtárnak tehát jobb körülményeket kell teremtenie jelenlegi és jövőbeli olvasói számára, elsősorban az épület, az olvasóterem bővítésével és férőhelyei számának növelésével. Javítani kell a kiszolgálást úgy, hogy az új tudományos olvasókban nagyszámú szabadpolcos kézikönyvről gondoskodunk, egyúttal pedig gépesítjük a raktárakat az olvasók kéréseinek gyors teljesítése érdekében.

Az ügyeletes könyvtárosoknak fogadniuk kell minden új olvasót és tájékoztatniuk kell a könyvtár rendjéről, a szakkönyvtárosoknak pedig segítséget kell adniuk az olvasóknak az őket érdeklő irodalommal kapcsolatban. A lehetőségekhez képest önelszámoló fordítóirodát kell létrehozni, amely kívánságra fordításokat végez.

Az olvasók számára bizonyos kényelmet és jobb munkalehetőséget kell teremteni az olvasótermekben, gondoskodni kell pihenő és társalgó helyiségekről, valamint jól felszerelt büfékről.

A Nemzeti Könyvtár olvasói számára biztosítani kell azt a lehetőséget, hogy gyorsan és olcsón kapjanak fotokópiát az őket érdeklő szövegekről, cikkekről, rajzokról, iratokról és más könyvtári anyagokról.

Vidéki könyvtárak telexen is bejénthetik igényeiket, a könyvtárközi kölcsönzés keretében, s a Nemzeti Könyvtár az új sokszorosító technika segítségével még aznap ki tudja elégíteni ezeket az igényeket.

A könyvtár állománya így hozzáférhetővé válik az ország minden polgára számára, bárhol is élnek, a szófiai olvasók pedig intenzívebben használhatják az állományt.

Az épület bővítésének, korszerűsítésének és gépesítésének gyors megoldásától nagy mértékben függ a könyvtári szolgálat javulása és az e téren meglévő hiányosságok kiküszöbölése.

A TÁJÉKOZTATÓ TEVÉKENYSÉG

A korszerű tudományos könyvtárak képesnek kell lennie az olvasó tájékoztatására arról, hogy milyen irodalom látott napvilágot az adott kérdéssel kapcsolatban, és melyik könyvtárban található meg. Ugyanakkor rendelkeznie kell olyan szervezettel, amely biztosítja a keresett anyag gyors beszerzését.

A Nemzeti Könyvtár tájékoztató tevékenységét két fő irányban folytatja. Egyrészt olyan tájékoztató anyagokat és bibliográfiákat ad ki, amelyek feltárják saját és a többi tudományos könyvtár könyvvállományát, másrészt pedig gondosan gyűjti a hazai és külföldi könyvtárak, dokumentációs szolgálatok és más intézmények tájékoztató kiadványait, és ezzel az apparátussal biztosítja a világ tudományos irodalmának bibliográfiai átfogását.

A könyvtár tájékoztató kiadványai közül újból első helyen kell említenünk a bolgár könyvtermés regisztratív bibliográfiáját. Erről az előadás elején már volt szó. A Nemzeti Könyvtár rövidesen elkészülő új munkaterve kapcsán azonban vissza kell térnünk erre a kérdésre. Tervbe vettük az egész bolgár könyvtermés feldolgozását sokkötetes bibliográfiai kiadványban, amely a Nemzeti Könyvtár és az összes hazai könyvtár olvasóinak rendelkezésére áll majd mint valamennyi bolgár könyv és időszaki kiadvány nyomtatott betűrendes és szakkatalógusa.

A szláv és más külföldi kéziratok jegyzékei, valamint a Bolgár Történeti Levéltár és az Orientalisztikai Osztály állományára vonatkozó áttekintések a Nemzeti Könyvtár különgyűjteményeinek tartalmát tárják fel az olvasók számára.

A Nemzeti Könyvtárba és a jelentősebb bolgár tudományos könyvtárakba érkező külföldi irodalomról négy (társadalomtudományi, műszaki, orvosi és biológiai, mezőgazdasági) sorozatból álló, kurrens havi értesítőt ad ki a könyvtár. Sajnos, ezt az értesítőt nem ismerik eléggé, és nem használják ki mint a kurrens irodalomra vonatkozó alapvető tájékoztató kiadványt.

A könyvtárunkban és a többi tudományos könyvtárban található, külföldi tudományos folyóiratokat az Időszaki kiadványok gyűjteményes katalógusa és mellékletei ölelik fel. Előreláthatólag ez a kiadvány is a Nemzeti Könyvtár nyomtatott katalógusaként lesz használható.

A Nemzeti Könyvtár tehát feladatául tűzte ki, hogy állományát nagy bibliográfiai és tájékoztató kiadványokban tárja fel, amelyeket nyomtatott katalógusként használhatnak országszerte a könyvtárak és olvasók. Ez rendkívüli módon megkönnyíti mind az olvasószolgálati munkát a Nemzeti Könyvtárban, mind pedig a könyvtárközi kölcsönzést. A korszerű sokszorosító apparátussal együtt

ezek az információk kiadványok nemzeti könyvtárunk egész könyvállományát mindenki számára hozzáférhetővé és használhatóvá teszik.

Ejtsünk most néhány szót arról a tájékoztató tevékenységről, amely a külföldi irodalomra vonatkozó bibliográfiák teljes gyűjtése alapján folyik. A Nemzeti Könyvtár ennek segítségével írásban és szóban felvilágosítást tud adni állami és tudományos intézményeknek, könyvtáraknak és olvasóknak az ismeretek minden ágazatából. Nyomban hozzá kell azonban tennünk, hogy azok az információk, amelyeket egy általános könyvtár ad, sajátos jellegűek. Mindenekelőtt a rendelkezésre álló irodalomra utalnak anélkül, hogy a felhasználó konkrét szükségleteinek megfelelően minőségileg megrostálnák, vagy a tényeket tömör és áttekinthető formába öntenék. Emellett nem tartalmazzák azokat a legújabb anyagokat, amelyek még nem szerepelnek a bibliográfiai és tájékoztató kiadványokban. Ezért van szükség a tájékoztató munkában éppúgy, mint a többi tevékenységi területen, együttműködésre és a feladatkörök elhatárolására a Nemzeti Könyvtár és a többi tudományos könyvtár, illetve tájékoztató központ között.

A nemzeti könyvtárnak olyan bibliográfiai információkat kell adnia, amelyek megfelelnek alapvető hivatásának, általános, tudományos könyvtári funkciójának. Kivételt csak ideiglenesen tesz ez alól, mert a megfelelő tájékoztató szolgálatok hazánkban nem mindig rendelkeznek kellő apparátussal ahhoz, hogy maguk állíthassák össze a szükséges anyagot. Más esetekben azonban éppúgy, mint a CINTI, elintézés végett átküldi az igényléseket a megfelelő szakmai tájékoztató szolgálatoknak; ezeknek idővel fel kell készülniük ennek a felelős feladatnak a teljesítésére, megteremtve megfelelő apparátusukat, gondoskodva képzett tájékoztató szakemberekről.

Végül ki kell jelenteniünk: a Bolgár Nemzeti Könyvtár arra törekszik, hogy teljesítse azokat a sajátosan könyvtári természetű feladatokat, amelyeket hazánk tudományos és technikai fejlődése felvet. Világosan és kategorikusan hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a Nemzeti Könyvtár csak egyik láncszeme annak a rendszernek, amelyet ki kell alakítanunk országunkban, hogy korszerű színvonalon biztosíthassuk a tudományos és műszaki tájékoztatást.

A NEMZETI KÖNYVTÁR ÉS A TUDOMÁNYOS SZAKKÖNYVTÁRAK

A Nemzeti Könyvtár igen fontosnak tartja az együttműködést a többi hazai tudományos könyvtárral. Saját érdeke ez az együttműködés, a meglévő könyv-

árak megerősítése és kiépítése, differenciált és felelősségteljes részvételük a korszerű könyvtári ellátás nagy és komoly feladatainak megoldásában.

Ebben az értelemben különösen sokat lehet és kell várnunk a Bolgár Tudományos Akadémia Központi Könyvtárának szervező tevékenységétől, a szófiai egyetem, a VMI és a MEI könyvtárától, a Központi Műszaki Tudományos Tájékoztatási Intézettől, az orvostudományi, a mezőgazdasági tájékoztatási központtól és a többi központi intézménytől. A hálózatukhoz tartozó, irányításuk alatt álló könyvtárak (tagozati és intézeti, kari és szemnáriumi könyvtárak, a tervezőintézetek, vállalatok, gyógyintézetek könyvtárai stb.) az utóbbi 20 évben sokat fejlődtek. Ezek a könyvtárak jelentős könyvvállománnyal (különösen időszaki tudományos kiadványokkal) rendelkeznek, és nem csekély tapasztalatokra tettek szert a tudományos dolgozók, az oktatók és a szakemberek konkrét szükségleteinek kielégítése terén. Eljött az a pillanat, amikor a meglévő legjobb könyvtáraknak, attól függetlenül, hogy milyen főhatósághoz tartoznak, magukra kell vállalniuk a szakkönyvtári funkció ellátását a tudomány és a technika valamely, pontosan meghatározott területén. Egységes rendszert kell képezniük, átfogva a tudomány és az ipar minden ágazatát, amely hazánkban kifejlődött vagy fejlődőben van. E könyvtárak korodinációs rendszerének összhangban kell lennie a korszerű tudomány másik jellemző tulajdonságával, azaz a szigorú differenciálódással és szakosodással. Fontos, hogy ezekben a könyvtárakban az olvasó az illető szakterületről jól összeválogatott könyvvállományt találhasson, emellett pedig differenciáltabb és operatívabb könyvtári szolgálatot, konkrétabb bibliográfiai segítséget és tájékoztatást, mint amelyet általános könyvtárban – tehát a Nemzeti Könyvtárban is – kaphat.

E cél érdekében az államnak az eddiginél nagyobb anyagi eszközöket kell a szakkönyvtárak rendelkezésére bocsátania, hogy módjuk legyen kiegészíteni speciális gyűjteményeiket. A leggyakrabban és legoperatívabban használt folyóiratokon, kézikönyveken és monográfiákon kívül, amelyekkel jelenleg rendelkeznek, a szakosított tudományos szakkönyvtáraknak szűkebb szakirányú időszaki, monografikus és dokumentációs irodalomra is szükségük van egy bizonyos területről. Ezen a területen jobban megválogatott, gazdagabb, változatosabb könyvvállománnyal kell rendelkezniük, mint a Nemzeti Könyvtárnak. Ne csak könyvek és folyóiratok álljanak itt az olvasó rendelkezésére, hanem előadások, áttekintő brosrák, táblázatok, cégkatalógusok és minden olyan anyag, amelyből megszerzheti a szükséges információt az adott kérdésben.

A szakkönyvtárnak világosan meghatározott és következetes állománygyarapítási politikát kell folytatnia. Tudományos könyvtáraink pillanatnyilag sokat szenvednek a kampányszerűségtől. Az irodalom beszerzése a vezető és az

intézeti dolgozók adott szükségleteitől, feladataitól függ. Ezek a könyvtárak természetesen mindig annak az intézménynek a szolgálatában állanak, annak a konkrét és időszerű feladataihoz alkalmazkodnak, amelyhez tartoznak – de akkor sem engedhetnek meg maguknak lényeges eltéréseket a hosszú időre meghatározott állománygyarapítási politikától. Óvakodniuk kell a határterületekre való kitérés veszélyeitől is. Ha a sok határterületbe belemélyednek, elvesztik azt a lehetőséget, hogy teljesebben és differenciáltabban gyűjtsék az irodalmat az adott területen, elveszítik operativitásukat és szigorú célszerűségüket, átveszik az általános könyvtár jellemző és elkerülhetetlen hiányosságait. A szakkönyvtárak állományából kiméltelenül el kell távolítani a szakterületükre nem tartozó vagy tudományos aktualitását vesztett, csekély értékű dokumentációs anyagot.

De hogy ezt a szűrést nyugodtan elvégezhesék, a tudományos szakkönyvtáraknak támaszkodniuk kell olyan nagy tároló könyvtárakra, amilyen a Nemzeti Könyvtár a bolgár irodalom és az időszaki kiadványok viszonylatában. A Tudományos és Műszaki Fejlesztési Bizottság központi műszaki könyvtárának az ország valamennyi könyvtára számára biztosítania kell a világ szabadalmi, szabvány-, cég- és egyéb dokumentációs irodalmának a használatát. A tudományos irodalom néhány ágával kapcsolatban tároló szerepe lesz a BTA, Központi Könyvtárának, az Egyetemi Könyvtárnak, az Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának. A BTA könyvtára a hálózatához tartozó könyvtáraknak és az ország összes többi könyvtárának rendelkezésére bocsátja az akadémiai és más tudományos egyesületek tudományos publikációinak teljes anyagát, továbbá a szimpoziumok, konferenciák és tudományos ülésszakok gazdag és sokrétű nemzetközi anyagát. A központi egyetemi könyvtárak a megfelelő profilú egyetemek és felsőoktatási intézmények kiadványait teszik hozzáférhetővé. A központi akadémiai és egyetemi könyvtáraknak viszont nem kell feleslegesen, párhuzamosan beszerezniük a hálózatuk szakkönyvtáraiban található anyagot, és nem kell tárolásának és használatának központosítására törekedniük. Ez ellentmond a mind a bolgár szakemberek alapvető törekvésének, hogy rendelkezésükre álljon – mégpedig mennél közelebb – a szükséges irodalom, mind pedig az ilyenfajta könyvtárak decentralizációjára irányuló tendenciáknak, amelyek az egész világon egyre határozottabban megnyilvánulnak. Az akadémiai és egyetemi könyvtárak ereje és előnye a jól felszerelt szakkönyvtárak rendszerében rejlik. Erre jó példát mutat már a szófiai Egyetem Központi Könyvtára.

A szakkönyvtár tájékoztató apparátusának sajátos jelleget kell kapnia. Amíg az általános könyvtár másodfokú útmutatókra és bibliográfiákra támaszkodik, addig a szakosított könyvtárnak nem kell várnia a referáló folyóiratokra és indexekre, amelyek közel egy évvel hátráltatják az új anyag feltárását. A szak-

könyvtár képes és köteles kartotékokat vezetni a cikkekről és más dokumentációs anyagokról, vagy úgy, hogy valamelyik dokumentációs központ kész nyomtatott céduláit használja fel, vagy úgy, hogy igénybe veszi az intézet tudományos dolgozóinak segítségét. Ilyen kartoték fenntartása az emberi ismereteknek csak egy bizonyos területén lehetséges; általános könyvtárban, az ismeretek minden ágára vonatkoztatva ez megoldhatatlan feladat. Ebben áll a szakkönyvtár tájékoztató apparátusának az előnye. Ehhez járul az egyes dokumentumok analitikus feltárásának és sokoldalú bemutatásának lehetősége, gazdag tárgyszórendszer segítségével. Itt is, éppúgy, mint az állomány megszervezésénél, kivételeket lehet tenni a katalogizálás könyvtári szabályai alól, amelyek szerint a könyveket, az időszaki kiadványokat, a cikkeket és másfajta anyagokat külön-külön katalógusokban és kartotékokban mutatják be az olvasónak. A szakkönyvtárban operatívabb módszert kell használni, az olvasónak ugyanazon tárgyszavas osztólappal meg kell találnia minden őt érdeklő anyagot, a könyvtől a lapkivágatig. Meg kell említenünk a szakkönyvtár tájékoztató tevékenységének előnyeit is, az általános könyvtárral szemben. A szakkönyvtár olvasóinak száma korlátozott, a könyvtáros és a bibliográfus szorosabb kapcsolatban áll velük, s ez lehetőséget nyújt arra, hogy jobban megismerjék konkrét igényeiket és érdeklődésüket. Ez pedig elősegíti differenciáltabb ellátásukat. Abban az esetben, ha a tájékoztató munkát az illető tudományág szakembere végzi, az információk minőségileg különböznek azoktól, amelyeket az általános könyvtárak nyújtanak. A felkutatott irodalmat az olvasó konkrét igényeinek és az anyag tudományos és gyakorlati értékének megfelelően szűrjük meg. Ez közelebb hozza a szakkönyvtár tevékenységét a tájékoztató szolgálat munkájához. Hatékonyabb is a szakkönyvtár tájékoztató tevékenysége. Az egyedi írásos közlések, a tematikus kiállítások, az irodalmi szemlék és tájékoztató bulletének az olvasók pontosan meghatározott köreiből szólnak, ennek a körnek a konkrét szükségleteihez és igényeihez alkalmazkodnak. Az általános könyvtár nem képes teljesen konkrét tájékoztató tevékenységre, számára a szélesebb skála biztosít előnyöket, meg a határterületek, amelyek nem tartoznak a szakkönyvtárak gyűjtőkörébe.

Magában az olvasószolgálatban is vannak lényeges különbségek. A szűken szakosított könyvtárban az olvasó jobban érzi magát, mert hamarabb megtanul tájékozódni operatívabb, aránylag nem nagy könyvvállományában (amelyhez rendszerint szabadon hozzáférhet), hozzászokik a katalógusok és kartotékok egyszerűbb rendszeréhez, a kisszámú személyzethez. Sajnos, jelen pillanatban nagyon kevés szakkönyvtárunk rendelkezik a felszerelt olvasótermekkel, amelyek szélesre tárják ajtajukat külső szakemberek előtt, amelyeknek kétműsza-

kos nyitvatartási idejük, megfelelően képzett könyvtárosi és bibliográfiai karuk és jó tájékoztató apparátusuk lenne. Ezek a könyvtárak tehát még mindig nem vehetnek részt kielégítő módon a könyvtárak közötti együttműködésben, mert állományukat elsősorban a helyi szakemberek használják, akik önkényeser, hosszú ideig maguknál tartják a kölcsönzött irodalmat. Másrészt még a legjelembb sokszorosító technikával sem rendelkeznek ezek a könyvtárak. Hogy ezeket a nehézségeket leküzdhessük, pótlólagos anyagi eszközökkel biztosítanunk kell bizonyos számú tudományos szakkönyvtár jobb megszervezését és felszerelését. Reméljük, hogy a közvetlen vezetők megértik azokat az országos jelentőségű, felelősségteljes feladatokat és kiegészítő funkciókat, amelyek a szakkönyvtárakra hárulnak, és mindent megtesznek ezeknek az ellátása érdekében.

A Nemzeti Könyvtárnak érdeke, hogy minél előbb létrejöjjenek és kiépüljenek a jó szakkönyvtárak, mert maga is csak velük koordinálva és együttműködve teljesítheti kötelezettségeit. A mai tudományos dolgozónak és szakembernek mint olvasónak egyidejűleg mindkét fajta könyvtarra szüksége van: szakkönyvtarra is, általános könyvtarra is. Az elsőben megtalálhatja az őt közvetlenül érdeklő anyagokat arról a szűkebb területről, amelyen dolgozik, a Nemzeti Könyvtárban pedig a szakterületével határos tudományágak irodalmát.

RÖVIDEN A NEMZETI KÖNYVTÁRNAK ÉS A TÖBBI KÖNYVTÁRNAK A TÁJÉKOZTATÓ SZOLGÁLATOKHOZ VALÓ VISZONYÁRÓL

A tájékoztató szolgálatok és a könyvtárak közötti hasonlóságról és különbségről élénk vita folyik külföldön, számos publikáció jelent meg a kérdésről. Az álláspontok összegezése nem feladata előadásunknak. Említésre érdemes azonban, hogy az utóbbi időben mind több szó esik e két intézménynek a tudományos és műszaki haladás előmozdításával kapcsolatos közös feladatairól, a köztük kiépítendő szoros együttműködésről és koordinációról. Ilyen szellemű az UNESCO múlt évi határozata, amely arra irányul, hogy a két különálló rendszer (a tudományos és műszaki tájékoztatás és a könyvtárak) egy közös rendszerre egyesüljön, a könyvtárak, a dokumentáció és az archívumok fejlesztése céljából. A FID és a FIAB 1965. évi hágai közös ülészakán sok szó esett a két nemzetközi szervezet teljes egybeolvasztásáról; kihangsúlyozták a közös feladatokat és célokat, amelyek a könyvtárak és a tájékoztató szolgálatok előtt

állnak. Ilyen teljes egybeolvadás természetesen túlzás lenne, megnehezítené a két rokon intézmény specifikus feladatainak és problémáinak mélyreható tisztázását és megoldását. Lényegesebb, hogy biztosítsuk az oly szükséges koordinációt, a kölcsönös megbecsülést, valamint egyrészt a könyvtárak, másrészt a tájékoztató szolgálatok sajátos feladatainak pontos elhatárolását. A szakkönyvtár és a dokumentációs szolgálat fogalma számos nyugati országban teljesen egybeesik. Az USA Kongresszusi Könyvtára és az Orvostudományi Könyvtár általánosan elismert dokumentációs központ, nemcsak az Egyesült Államokban, hanem az egész világon. Hasonló a helyzet számos más országban is. Minden nemzeti könyvtár, amely kurrens és retrospektív bibliográfiákat ad ki, nemzeti könyvtermésről és aktív tájékoztató bibliográfiai tevékenységet fejt ki a külföldi irodalom területén, a FID kollektív tagja. A Kiril és Metodij Nemzeti Könyvtár szintén évek óta tagja a FID-nek; igen furcsa, hogy amíg nemzetközi szinten megfelelő elismerésben részesült, addig hazánkban semmi sem történt a megfelelő tájékoztató szolgálatokkal való együttműködés megteremtése érdekében. Pillanatnyilag a Nemzeti Könyvtár a külföldi tájékoztató és időszaki irodalom tekintetében a leggazdagabb dokumentációs bázis, amelyet nemcsak mérnökök és műszaki szakemberek vesznek igénybe, hanem a különböző tájékoztató szolgálatok és irodák tájékoztatási szakemberei is. Vállalatok és intézmények is kapnak információkat, ha nincs saját tájékoztató szolgálatuk. Hazánk tudományos és műszaki fejlődésének hatékonyabb előmozdítása érdekében figyelembe kellene venni a Nemzeti Könyvtárnak ezt a sokoldalú, hasznos tevékenységét, segítséget kellene adni megerősítéséhez és tökéletesítéséhez. Hasonló a helyzet a BTA Központi Könyvtára által végzett nagy és hasznos tájékoztató tevékenységgel kapcsolatban is; ez a könyvtár idegen nyelvű bulletíneket ad ki a bolgár tudományos irodalomról, így népszerűsíti külföldön a bolgár tudomány sikereit, s egyben kitűnően ellát egy fontos nemzetközi tájékoztatási feladatot is.

Távol áll tőlem az a szándék, hogy azonosítsam a könyvtárak és a tájékoztató szolgálatok tevékenységét. Ellenkezőleg, a tudományos és műszaki fejlődés elősegítése érdekében ki kell hangsúlyoznunk egyrészt a könyvtárak, másrészt a tájékoztató szolgálatok alapvető, sajátos teendőit, hogy világosabban lehessen látni mindegyik fél felelősségét, határozottabban meg lehessen követelni a feladatok teljesítését.

Mindegyik ország könyvtári hálózatának a kívánságoknak megfelelően biztosítani kell a gyors tájékoztatást arra a szakirodalmi anyagra vonatkozóan, amely a világon az adott szakterületen vagy az adott kérdésről megjelent. Ezt vagy a klasszikus könyvtári módszerekkel - katalógusokkal, kartotékokkal és bibliográfiai indexekkel -, vagy pedig elektronikus gépek segítségével lehetne el-

végezni. Ma azonban nem az a legfontosabb, hogy az adott kérdésről mindent gyorsan megtaláljunk, hanem az, hogy minőségileg ki tudjuk válogatni a pontosan meghatározott cél szempontjából legértékesebb, legszükségesebb és legfontosabb anyagot. Ezt pedig pillanatnyilag semmiféle gép nem tudja elvégezni az ember segítségével nélkül. A könyvtárak szintén nem képesek minőségi segítséget nyújtani a tudománynak, ha feladatukat arra korlátozzák, hogy az adott kérdés egész irodalmát formálisan az igénylő rendelkezésére bocsássák. Mind az általános, mind pedig különösen a szakkönyvtáraknak szükségük van a különböző ismeretágakban olyan tájékoztató bibliográfusokra, akik képesek minőségileg válogatni a szakirodalomból.

Az országos könyvtári hálózatnak gyorsan és pontosan válaszolni kell tudnia arra a kérdésre, hogy az ország melyik könyvtárában vagy külföldön hol található a szükséges szakirodalom.

És végül a leglényegesebb feladat az, hogy a könyvtárak gyorsan be tudják szerezni a keresett irodalmat saját állományuk, fotokópiák, mikrofilmek, illetve - belföldi vagy nemzetközi - könyvtárközi kölcsönzés segítségével. Erre a célra a könyvtárak közötti gyors összeköttetést szolgáló korszerű eszközöket - telexet, távirógépeket, telefont - kell alkalmazni, s korszerű módszerekkel kell gyorsan sokszorosítani a keresett anyagot, ha a könyvtár állományában nincs meg.

Lényegében ezek azok az alapvető feladatok, amelyek a tudomány szolgáltatásában a könyvtárak előtt állnak. Egészében véve a könyvtári rendszerek minden egyes országban jól megszervezett dokumentációs bázist kell alkotnia, amely ellátja az olvasót hazai és külföldi irodalommal, sokoldalú bibliográfiai tájékoztatást nyújt, és aktívan propagálja az olvasók között a tudományos irodalmat. Ezek a feladatok távolról sem kicsinyek. Megfelelő végrehajtásuk óriási segítséget jelent a tudományos és műszaki haladás számára.

Kihasználva ezt az adott dokumentációs bázist, a tájékoztató és dokumentációs központnak és szolgálatoknak azt kell elvégezniük, amit a könyvtáraknak nem áll módjukban megtenni; rájuk vár tehát az a feladat, hogy az adott kérdés hatalmas irodalmát elemezzék és feldolgozzák, s érthető, tömör formában (referatív kiadványokban, szemlékben, brosúrákban stb.) hozzáférhetővé tegyék az olvasók számára. Ezt a magas színvonalú tevékenységet csak kiválóan képzett tájékoztatási szakemberek végezhetik, akik ismerik az adott szakterület, tudományág irodalmát és problémáit, ismerik a szükségleteit és lehetőségeit saját országuknak és azoknak a személyeknek, akiknek a számára ezek a tájékoztató kiadványok készülnek. A tájékoztatási szakemberektől ma igen sokat várnak. A tudományos informátor feladatai közel állnak a tudományos dolgozó fel-

adataihoz, aki egyes tényeket és jelenségeket felkutat, összegez, majd bizonyos tudományos törvényszerűség érvénye alá foglal. A tudományos informátor, aki irodalmi adatokkal foglalkozik, ugyanezt a munkát végzi el azzal a céllal, hogy ésszerűsítse a kutató vagy a gyakorlati szakember munkáját. Tudományos illetékességének nagyobbak kell lennie azénál, akinek a számára a tudományos tájékoztatást készíti. Hogy a tudományos informátorok színvonalasan tudják teljesíteni alapvető feladataikat, fel kell őket menteni a könyvtáron belüli szervezési és könyvtári-bibliográfiai munka alól, amelynek megint sajátos jellege van. A könyvtáraknak a tájékoztatási szakemberek számára is kész, előre megszervezett dokumentációs bázissal kell rendelkezniük, amely a rendelkezésükre áll, és amelynek a szolgálatait aktívan igénybe is vehetik. Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a könyvtárak a tájékoztató szolgálatok fiókjai, információs gyűjteményei. Sok tájékoztatási szakember hajlik erre a felfogásra, ennek érvényesülése azonban komoly hiba volna; csökkentené száz meg száz műszaki és egyéb szakkönyvtár színvonalát és azon tevékenységük intenzitását, amelyet az irodalomnak a nem-tájékoztató szakemberek közötti propagandája, terjesztése terén kifejtenek.

Azoknak a könyvtáraknak, amelyek közvetlenül szolgálnak ki tájékoztatási osztályokat, ez utóbbiak példásan megszervezett bázisává kell válniuk, azonban semmi esetre sem veszíthetik el önállóságukat, pontosan meghatározott könyvtári funkcióikat. Nem veszíthetik el hazánk átfogó könyvtári rendszeréhez való tartozásukat sem.

Azokból a vizsgálatokból, amelyeket a Nemzeti Könyvtár nemrég végzett, kiviláglik, hogy hazánkban a könyvtárakra és a tájékoztató szolgálatokra nagy feladatok várnak a bolgár tudományos dolgozók és szakemberek jobb könyvtári ellátása és tájékoztatása terén.

A könyvtárak és a tájékoztató szolgálatok összehangolt, egymást kiegészítő, gazdaságosan koordinált tevékenysége nagy mértékben előmozdítja hazánkban az eredményes és ésszerű tudományos, gazdasági és kulturális munkát.

Hazánk fejlődésének gyors üteme új, magasabb követelményeket állít a tájékoztató szolgálatok és a könyvtárak elé. Potenciális adottságaik pedig objektív lehetőséget nyújtanak nekik arra, hogy magasabb színvonalon szolgálják országunk tudományos és műszaki haladását.

AZ ELSŐ JELENTÉS

1962-ben jelent meg az angliai Cranfield aeronautikai főiskoláján végzett nagyszabású kísérletről az első jelentés.¹ A kísérleteket Cyril W. Cleverdon, a főiskola könyvtárának igazgatója irányította. A cranfieldi kutatás négy osztályozási rendszert hasonlított össze: az ETO-t, a tárgyszavas osztályozást, az ún. fazettás (facet) osztályozást és az unitermet. A négy rendszerrel párhuzamosan azonos irodalmat osztályoztak, és 1200 kérdésre kerestek irodalmat mindegyik rendszerrel.

Az első cranfieldi jelentésből kitűnt, hogy a négy rendszer hatásfoka nagyjából ugyanaz, egyaránt kb. 80 százalékos visszahívási arányt (recall)² értek el, s a relevancia szintje is körülbelül azonos volt. Az osztályozás ideje 2-10 perc között ingadozott dokumentumonként, de 4 percnél hosszabb idő után az osztályozás már nem eredményezett érdemleges javulást. Kimutatták továbbá, hogy a gyakorlott osztályozó specialisták a szakterület közelebbi ismerete nélkül is ugyanolyan jól osztályoztak, mint az aerodinamikai szakemberek.

¹ CLEVERDON, Cyril William]: Aslib Cranfield research project. Report on the testing and analysis of an investigation into the comparative efficiency of indexing systems. Cranfield, 1962. [9], 311 p. 28 cm. Soksz. (Helyrendi száma a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban: 4-829. A hozzá tartozó előzetes, ill. utólagos publikációk helyrendi száma: 4-830, 4-3019, 4-1305.)

² E fogalmak magyarázatát lásd később.

Az első jelentésnek kirobbanó sikere volt, s úgy látszott, hogy egész sor szakmai vita végére tett pontot. Idővel azonban maguknak a cranfieldi adatoknak a felhasználásával bizonyították, hogy a fenti eredmények megtévesztőek, a cranfieldi jószándék balszerencsés módszerekkel párosult. A kezdeti lelkesedést felváltotta az éles kritika, néha a guny is. Kb. 40-50 tételre tehető az az irodalom, amely a kérdést tárgyalja.

A való helyzet az, hogy az első jelentés nemcsak módszertani hibákat követett el, pl. a visszahívási arány egyoldalú összehasonlításával, a relevancia-arányok egybevetése nélkül, hanem bizonyos szakmai provincializmusban is szenvedett, ami látszik a négy eljárás megválasztásán is. Fel kellett ismerni ugyanis, hogy az osztályozási eljárás megválasztása mellett legalább annyira fontosak azok a "járulékos" manipulációk, segédelemek, szerkezeti elemek (devices), amelyek befolyásolják az osztályozást. Hogy egy példát említsünk, perdöntő lehet az uniterm esetében, de más osztályozásokban is, hogyan kezelik a szinonimákat és a szinonimaszerűségeket ("kvázi-szinonimák"). A kísérlet kiértékelése eléggé differenciálatlan matematikai módszerekkel történt (amiért aztán M. Taube - akinek nevéhez az uniterm eljárás kidolgozása fűződik - rásütötte a "pseUDO-matematikai" bélyeget).³

A kudarc - na annak nevezhető - másik oka az volt, hogy a kísérletek lefolytatásának idején szinte robbanásszerűen új tudomány született elsősorban az USA-ban, amelyet talán rendszerelemzésnek nevezhetnénk a tájékoztatástudományon belül. A kísérlet megtervezésekor a terv még nagyon korszerű lehetett, de közzétételéig annyi új, eredeti eredmény, módszer született, amelyet Cranfieldben nem tudtak már felhasználni, hogy egyszerűen nem lehetett elhinni a Jelentés megállapításait, annyira ellentmondott más tapasztalatoknak. Ezért nem is késett a hibák szakszerű kimutatása sem. De nem váratott magára az új alapokon és módszerekkel megismételt második cranfieldi kísérlet sem.

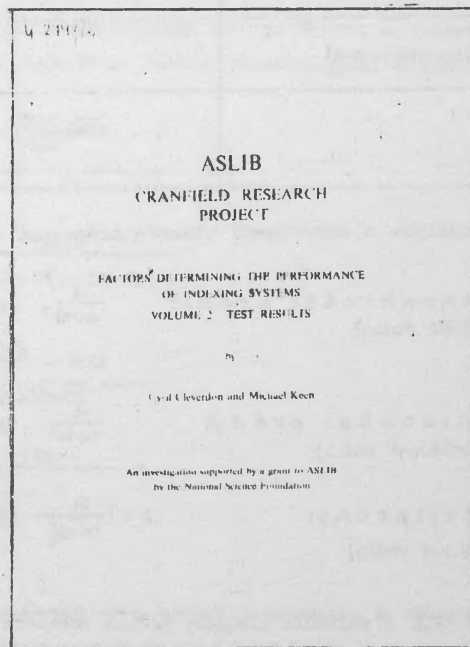
³ TAUBE, M.: On the Pseudo-mathematics of Relevance. - Am. Doc. 16, 1965. 1. no. 69-72. p.

A célkitűzés annak meg-
állapítása volt, hogyan befolyá-
solják a visszakeresést az
osztályozási nyelv szerkezeti
elemel (devices), illetve ho-
gyan befolyásolja az osztályo-
zási nyelv szerkezete az
egész visszakereső rendszer
működését.

Mindenekelőtt tisztázzuk,
miből áll egy visszakeresés,
milyen a szerkezete.

A visszakeresés mutatói

Legyen adva egy gyűjte-
mény, amely N számú doku-
mentumot tartalmaz. Ezt a
dokumentumanyagot valami-
lyen osztályozási eljárással
feltártuk. Ha e rendszernek
feltesszünk egy kérdést, akkor megkapunk bizonyos számú dokumentumot. A ka-
pott dokumentumok között lesznek olyanok, amelyek relevánsak a kérdés-
re, de lesznek irreleváns dokumentumok is. A visszamaradt do-
kumentumok között is lesznek relevánsak, amelyeket az osztályozás vagy kér-
désfeltevés hibájából nem kaptunk meg, és lesznek irrelevánsak. Így a feltett
kérdés szempontjából a dokumentumoknak négy csoportját kapjuk meg, amelyeket
a, b, c, d betűkkel jelöljünk:

⁴ CLEVERDON, Cyril [William] - MILLS, Jack - KEEN, Michael: Aslib Cranfield research project. Factors determining the performance of indexing systems. An investigation supported by a grant to ASLIB by the National Science Foundation. Cranfield, 1966. 28 cm. Soksz. 1. vol. Design. 1. P. Text. [5], 120 p. 2. P. Appendices. 121-377. p. 2. vol. Test results. By Cyril Cleverdon and Michael Keen. [5], 299 p. A Könyvtártudományi Szakkönyvtárban 4-2742/1/1-2; 4-2742/2 hely-
rendi számon található.

	Releváns	Irreleváns	
Visszakeresett	a	b	a+b
Visszamaradt	c	d	c+d
	a+c	b+d	a+b+c+d = N, a teljes gyűjtemény

Definiáljuk a következő viszonyszámokat és ezek komplementereit (kiegészítőit).

Visszahívási arány: $\frac{a}{a+c}$, illetve komplementere: $\frac{c}{a+c}$
(Recall ratio)

Pontossági arány: $\frac{a}{a+b}$, illetve komplementere $\frac{b}{a+b}$
(Precision ratio) (zajtényező):

Selejtarány: $\frac{b}{b+d}$, illetve komplementere: $\frac{d}{b+d}$
(Fallout ratio)

Ha e mutatók alapján %-ban kifejezett arányokat akarunk kapni, akkor a képletek $\frac{100 a}{a+c}$, $\frac{100 a}{a+b}$ stb. alakra módosulnak.

A fenti mutatóknak az a hibájuk, hogy mindig csak két mennyiség között mutatják az összefüggést, és nem a teljes rendszerről nyújtanak képet. A pontossági mutató pl. csak a visszakeresett dokumentumok két része (releváns és nem releváns) közötti arányt határozza meg, de ennek alapján még fogalmunk sincs a teljes rendszerről. Ezért szükséges volt egy olyan mutató bevezetése, amely a releváns dokumentumok és a teljes gyűjtemény közötti arányt fejezi ki. Ez az ún. "általános szám" (generality number), amely általánosságban jellemzi a relevancia értékét a rendszerben, függetlenül a visszakeresés eredményétől, ezért egy téma visszakeresése során - ha a visszakeresést a témára vonatkozó kérdéssorozattal végezzük - állandó. A definíció szerint tehát ez a mutató:

$$G = \frac{1000 (a+c)}{N}$$

ahol $N=a+b+c+d$, és azt fejezi ki, hogy a rendszerben minden 1000 dokumentum közül mennyi a releváns.

Megjegyzendő, hogy a mutatókat, esetleg ezek változatait nem a cranfieldi kísérletek során dolgozták ki, hanem más rendszerek kapcsán; Cranfieldben csupán rendszerbe foglalásukat végezték el.

Ha a visszahívási arányt R-rel, a pontossági arányt P-vel, a visszakeresési selejtet (fallout) F-fel jelöljük, akkor az alábbi összefüggést állapíthatjuk meg:

$$R = \frac{\frac{F(1000-G)}{1-P}}{G}$$

$$P = \frac{RG}{RG + F(1000-G)}$$

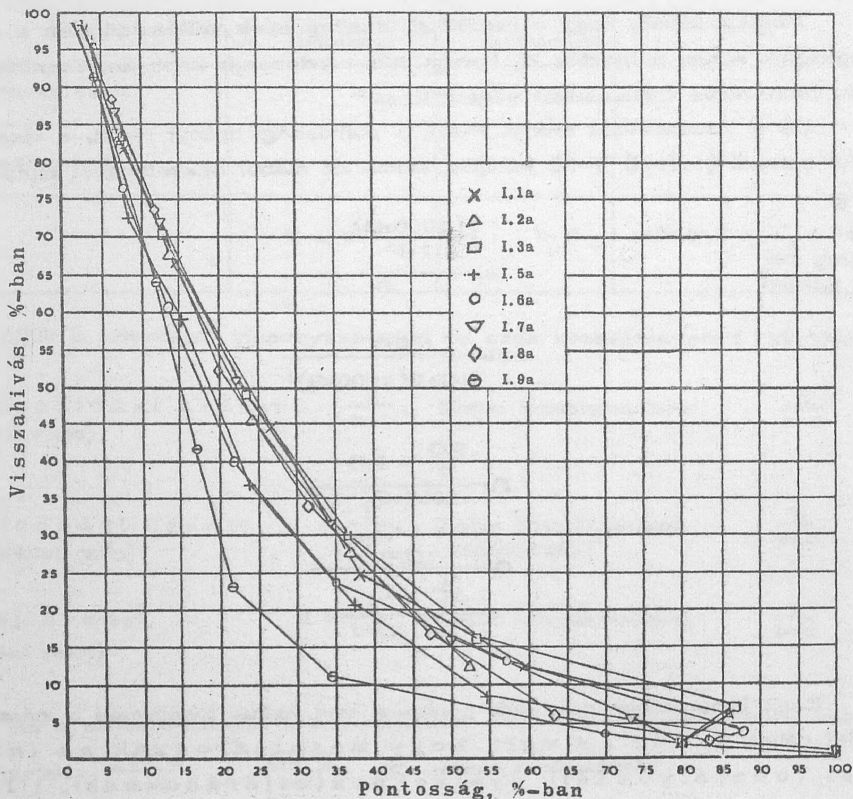
$$F = \frac{\frac{RG}{P} - RG}{1000-G}$$

$$G = \frac{1000}{\frac{\frac{R}{P} - R}{F} + 1}$$

Ezek ismeretében most már pontosan meg tudjuk fogalmazni a második kísérlet célját. A cél az volt, hogy meghatározzák az indexelési (osztályozási) nyelveknek (eljárásoknak), illetve ezek szerkezetének befolyását a visszakeresés hatásfokára. Nyilvánvaló, hogy jó hatásfokú az a visszakeresés, amelynél magas visszahívási arányt és magas pontossági arányt kapunk. Már a kísérletek előtt ismert volt, hogy e két követelmény ellentmond egymásnak. Ennek folytán nehéz olyan módszert találni, amellyel a hatékonyság mérhető.

A hatékonyság fogalma és mutatói

Ha a visszakeresés két döntő jellemzője a visszahívási arány és pontossági arány (P), akkor legegyszerűbben úgy határozhatjuk meg az osztályozó eljárások eredményességét, hogy megrajzoljuk a hatékonysági grafikonokat (a változó értékül kapott pontok összekötésével), és megkeressük azt a görbét, amely legközelebb fut a koordináta-rendszer R=P=100 pontjához. Ez lesz a leghatékonyabb eljárás görbéje. Az alábbi, 1. sz. ábra ezt a görbét mutatja néhány osztályozó rendszer esetében.

1. ábra

A visszahívási és pontossági arány görbéje az I. indexnyelv különböző változataiban

Bár a jelentés minden osztályozási eljárásra felrajzolta e függvényeket, olyan módszert kerestem, amelyben egyetlen mutatóval és minden elemzési szempont alapján együtt mutatható ki a hatások. E mutató az ún. "normalizált visszahívás" (normalized recall). Számítása a gyűjtemény dokumentumainak egy szimulációs rangsorolásán alapszik. (Szimuláció: színlelés, szimulációs: valódi rangsort utánzó. - H.T.) Egy adott téma visszakeresését egy kérdéssorozattal végezzük el, a következőképpen. Egy kérdés megadja a visszakeresés szempontjait szolgáló indexfogalmakat. A visszakeresés koordinációs szintjének azon fogalmak számát nevezzük, amelyek egyszerre vesznek részt a visszakeresésben. A visszakeresést elvégezzük e kérdés alapján a legmagasabb koordinációs szinten, majd a fogalmak számát mindig

csökkentjük, és megismételjük a visszakeresést a legmagasabb koordinációs szintől zéró koordinációs szintig. (A zéró koordinációs szintnél - amely szint bevezetése elméletileg szükséges - tulajdonképpen megkapjuk a teljes gyűjteményt, illetve az összes olyan dokumentumot, amelyet még nem kaptunk meg a magasabb koordinációs szinten.)

Mármost az egyes visszakeresések során kapunk bizonyos dokumentumokat. Egy dokumentum rangját az adja meg, hogy a dokumentum hányadiknak adódik a visszahívásban: az elsőnek kiválasztott dokumentum kapja a rangsorolásban az 1. értéket, a 2. kiválasztott dokumentum a 2. értéket és így tovább. A teljes gyűjtemény minden dokumentumához tartozni fog tehát egy rangsorolási érték.

A visszakeresést ezen eljárással a gyakorlatban addig kell folytatni, amíg minden releváns dokumentum elő nem kerül. (Nem kell külön hangsúlyozni, hogy az egyes visszakeresések során nemcsak releváns dokumentumokat kapunk.) Ezek után a releváns dokumentumok rangsorolási értékét meghatározzuk, és ezek átlagolásából kapjuk meg a visszahívási értéket, amely jellemzi a hatékonyságot. Ha valamennyi kérdéssorozatra meghatározzuk a visszahívási értéket, akkor ebből kiszámítható a normalizált visszahívási érték.

A módszer tehát azt mutatja, hogy az egyes rendszerekben milyen arányban növekszik a visszahívási arány, és az a rendszer a hatásosabb, amely előbb éri el a 100%-ot.

A Jelentés 2. kötetének 5A függelékében G.H. Stearman foglalkozik a módszer valószínűségelméleti alapjaival, egyébként a vizsgálatok kiértékelését a hatékonyság szempontjából a Jelentés 5. fejezete tárgyalja.

A módszerről V.R. Lesser⁵ úgy nyilatkozik, hogy jól jellemzi a visszakeresés hatékonyságát. Vickery⁶ szerint viszont önmagában annak kimutatása, hogy egy rendszer milyen gyorsan tudja kiválasztani a releváns dokumentumokat, csak durva eszköze lehet a hatékonyság mérésének, mert - mint mondja - nem kísérleti körülmények között, hanem a gyakorlatban nem lehet a keresést annyiszor megismételni, hogy az összes releváns dokumentum előkerüljön; a keresés jóval előbb abbamarad. E kritika igaz, sőt még több is elmondható:

⁵ LESSER, V.R.: A modified two-level search algorithm using request clustering, 27-28. p. = Inf. Storage and Retrieval. Scientific report. No. ISR-11. 1966.

⁶ VICKERY, B.C.: Cleverdom and M. Keen: Factors determining the performance of indexing systems. = J. Doc. 23. vol. 1967. 4. no. December, 339. p.

a gyakorlatban sohasem tudjuk előre, hogy az adott kérdésre hány releváns dokumentum van a rendszerben, csak akkor, ha tényleg a legmagasabbtól a zéró koordinációs szintig végezzük a visszahívást. A zéró koordinációs szint pedig azt jelenti, hogy a teljes gyűjteményt megkaptuk, és a dokumentumokat egyedi-
leg kell végigvizsgálni.

Kísérleteknél azonban megengedhető, hogy olyan rendszerben végezzük a visszahívást, amelyben előre lehet tudni a releváns dokumentumok számát.

A vizsgált indexelési nyelvek és szerkezetek

Az osztályozási nyelvet befolyásoló szerkezeti elemek két csoportra oszthatók. Azokra, amelyek a visszahívási arányt hivatottak javítani, és azokra, amelyek a pontossági arányt javítják.

A visszahívási arányt javító szerkezeti tényezők (devices) az alábbiak.

a) Szinonimák összevonása.

b) Az un. szóalakok összevonása. Ez a művelet egy szó különféle grammatikai alakváltozatait vonja össze egyetlen szó alá. A Jelentésből vett példával: az Injectant, Injected, Injection, Injectors kifejezések összevonatan szerepelnek, Hasonlóképpen összevonják az egyes és többes számú alakokat, igeneveket stb.

c) A hierarchikus kapcsolás az indexelő nyelvek kifejezéseit egymás alá, illetve fölé rendeli. Meg kell jegyezni, hogy a Jelentés ezt mérsékelten, legfeljebb három fokozatig építi ki, szó sincs tehát egy-egy osztályozási eljárás szóanyagának teljes hierarchizálásáról, mint a szisztematikus osztályozásban.

A hierarchizálás kétféle lehet: logikai genus-species elven nyugvó (generic), illetve önkényes szemponton alapuló (non-generic). Ilyen "non-generic" hierarchia hozható létre egy dolog és része, egy dolog és tulajdonsága stb. között.

d) A bibliográfiai társítás (bibliographical coupling) az az eljárás, amelynek során két dokumentumot aszerint tekintenek azonos tárgyúnak, hogy hány közös bibliográfiai hivatkozás fordul elő bennük.

e) Az asszociatív tényezők gépi elemzése során szógyakoriságot, illetve szavak asszociativitását lehet statisztikai módszerekkel eredményül kapni. E módszerrel számos szemantikai probléma gyakorlati megoldása érhető el, de szavak alakváltozásaira, hierarchikus kapcsolataira is fény derül. (Kimutatták például máshol, hogy az emberi gondolkodásban a leggyakoribb asszociatív viszony a mellérendelés, a hasonlósági viszony mellett.)

f) Végül a Th. W. te Nuyl által kidolgozott "L'unité" eljárást kell megmlíteni. Ennek célja az osztályozási fogalmak számának csökkentése olyképpen, hogy az azonos tövel kezdődő szavakat mechanikusan bokrosítják. A fenti eljárásoknak természetesen nem mindegyike alkalmazható minden indexnyelvre.

A pontosági arányt javító tényezők az alábbiak:

a) Mellérendelés.

b) Az indexszavak súlyozása (weighting). Célja a dokumentum tartalmi leírásához használt szavak, illetve fogalmak relatív szignifikanciájának meghatározása.

c) A kapcsolatjelölők (links) célja a dokumentum osztályozására alkalmazott szavak közül az egymáshoz tartozók jelölése. Ha pl. több, 15-20 szóval osztályozzuk a dokumentumot, akkor számos hibás visszakeresés adódik abból, hogy e szavak közül néhány össze nem tartozó is meghatároz egy olyan témát, amelyet a dokumentum nem tartalmaz (Ez egyszerű példával illusztrálható: a "favázás üvegházak építési költségei" témában a költség az építésre vonatkozik, tehát ehhez a szóhoz kapcsolódik, és tévesen keressük vissza a dokumentumot pl. az üvegházak költségeinél.)

d) A szerepjelölők (roles) a szavak funkcióját határozzák meg, pl. hogy az "aluminium" szót alapanyag vagy végtermék stb. szerepben használtuk-e.

A kísérletek során ezen elemek segítségével építették fel az indexnyelveket, összesen 33-at. Az indexnyelvek három (illetve, mint látni fogjuk, négy) alaptípusába a fenti "elemek" valamelyikét - illetve többet is egyszerre - építették be, így alakultak ki az alaptípusonkénti variánsok. Az indexnyelvek az alaptípuson belül mindig egy sajátosságban különböztek egymástól. Kiindulás a dokumentum "természetes nyelve" volt, amelyen azt kell érteni, hogy a szavakat úgy használták, ahogyan a dokumentumban előfordultak. Tehát a puszta terminusokból álló alapnyelvhez - amely állandó tényező - e segédelemek, szerkezeti elemek (változó tényező) hozzáadásával építették ki az indexnyelvek változatait. A kiépített indexnyelvek ezek után a következők voltak.

Az L indexnyelv (osztályozó eljárás) az egyszavas osztályozási nyelv (single term index language), amely a természetes nyelv fogalmait bontotta fel egyedi terminusokra.

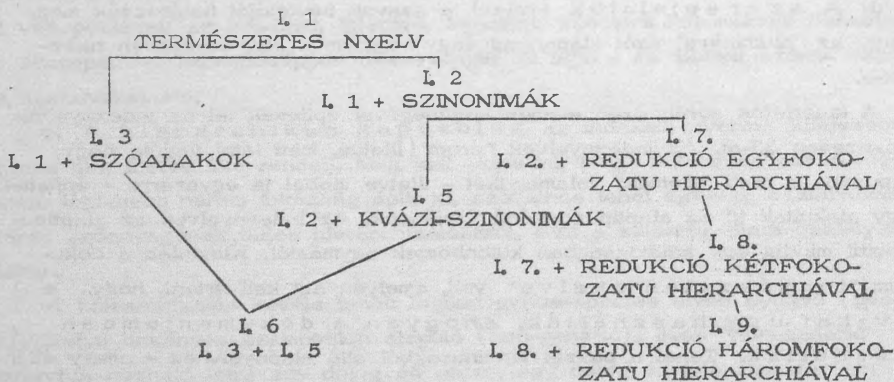
Alapsetei:

L. 1.: természetes nyelv (a szavakat semmi változtatásnak nem vetették alá, úgy használták, ahogyan a szövegben előfordultak);

- I. 2.: természetes nyelv a szinonimák összevonásával, tehát az I. 1. nyelv + szinonimák összevonása;
- I. 3.: az I. 1. (természetes nyelv) és a szóalakok összevonása (lásd a fenti b) pontot);
- I. 5.: az I. 2.-höz még az un. kvázi-szinonimákat (azaz a tágabb értelemben vett szinonimákat) is egy terminusba vonták. Tulajdonképpen I. 1. + I. 2.;
- I. 6.: az I. 3. + I. 5. együttesen, azaz olyan nyelv, amelyben az egytagu kifejezések között összevonásnak vetették alá a szóalakokat, szinonimákat és kvázi-szinonimákat egyaránt
- I. 7.: az I. 2. nyelvet elsőfoku hierarchia kiépítésével redukálták;
- I. 8.: az I. 7. nyelvet még egy fokozatban hierarchizálták a szöveg redukálása céljára (másodfoku hierarchizálás);
- I. 9.: az I. 8. nyelvet ismét egy fokozatban hierarchizálták (harmadfoku hierarchizálás).

E nyelvnek tehát összesen 8 változata van.

Ennek az osztályozási alaptípusnak a szerkezetét a következő ábra mutatja.

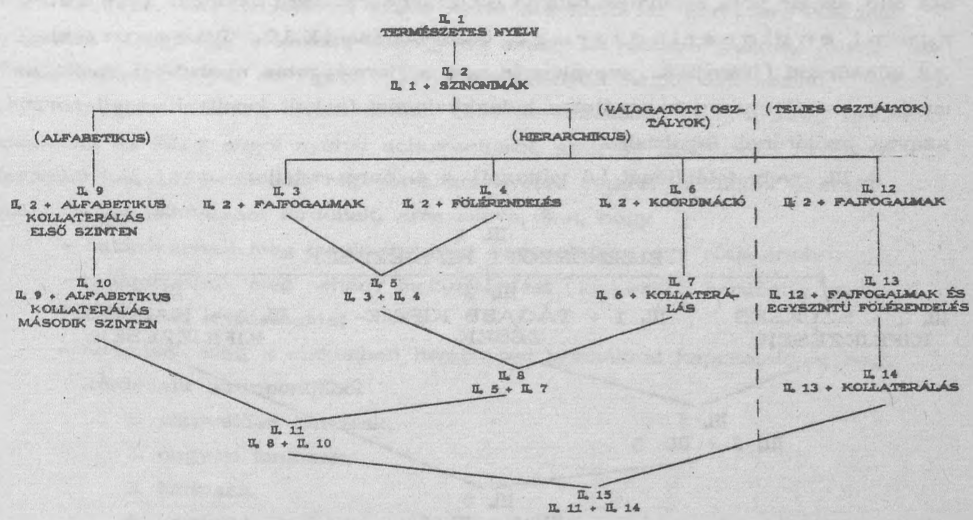

2. ábra

Egyszavas osztályozási nyelvek

A II. indexnyelv az egyszerű fogalmi osztályozási nyelv (simple concept index language). Az elsőtől abban különbözik, hogy fogalmakkal osztályoz, tehát többtagú kifejezésekkel, de még mindig a természetes nyelv fogalmairól van szó. Ez a nyelv úgy fogható fel, mint a szavak előzetes koordinációja, tehát az osztályozásban történő összekapcsolása, szemben az I. nyelvvel, amelyben a szavakat utólagosan, a visszakeresésben koordinálják. (Ilyen előzetes koordináció történik pl. a mindenki által ismert ETO alkalmazása során is. Csakhogy az ETO nem természetes nyelven alapszik, és teljesen hierarchizált rendszer.)

E nyelvnek 15 változatát építették ki, hasonlatosan az első nyelvhez. Mivel a változatok kiépítésének technikáját már az első nyelvnel láthattuk, itt szűkszavú (a terjedelem miatt nem is lehetséges) a manipulációk kimerítő ismertetése. A 3. számú ábrán szemléltethetjük e nyelv szerkezetét.

3. ábra
Egyszerű fogalmi osztályozási nyelvek

Magyarázatul - néhány kevésbé ismert nyelvhez - az alábbiakat közöljük. A "species" (alárendelt fogalmak) beépítése akkor vált szükségessé, ha egy osztály tartalmát kimerítően akarták kifejezni. Pl. ha az osztály "Nem körhengerek" volt, akkor ezt ki kellett egészíteni a kuphenger, elliptikus henger, parabolikus henger stb. terminusokkal.

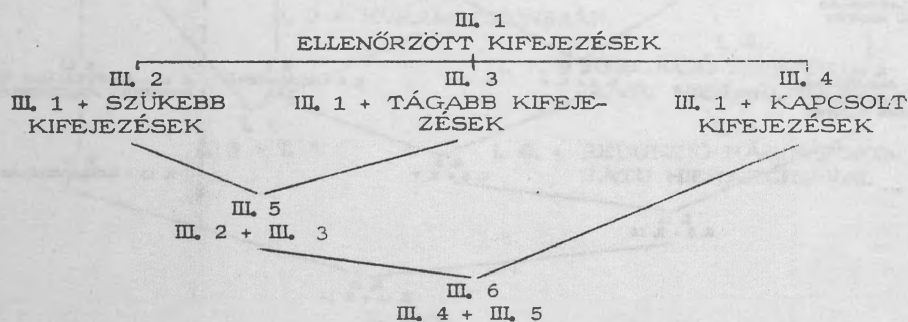
Hasonló, de ezzel ellentétes művelet, amikor a specifikus fogalmakkal együtt adják meg a közelebbi vagy távolabbi genust.

A kollaterálás egy fogalom kiegészítése olyan sajátosságokkal, amelyeket különböző genus szerinti felosztások nyomán lehet megkapni, de nem azonos a fölérendeléssel. Alapja ezen attributumok korrelációja.

A második nyelvben a manipulációkat alkalmazták válogatott, illetve teljes használattal. Pl. egy-egy kifejezés alatt felsorolhatták az alárendelt fogalmakat, válogatva vagy kimerítő teljességgel. Az ábrán szaggatott vonal választja szét a válogatott és teljes osztályokat.

A III. indexnyelv az ellenőrzött szavak osztályozási nyelve (controlled term index language). Ennek alapja egy ellenőrzött szavakból álló szótár volt, amelynek mintája az Engineers' Joint Council Thesaurus of engineering terms c. összeállítása (E.J.C. Thesaurus). Az ellenőrzött (irányított) szavak már nem a "természetes nyelv"-ből valók, ezért minden, osztályozásra használatos indexkifejezést le kell fordítani az ellenőrzött szavak szótárának fogalmaira.

A III. nyelv felépítését (6 változat) a 4. ábra mutatja.

4. ábra

Ellenőrzött szavakból álló osztályozási nyelvek

A fenti ábrának egy kifejezése szorul magyarázatra. "Kapcsolt kifejezések"-nek (related terms) azokat nevezik, amelyek nem-generikus (tehát nem genus - species jellegű) viszonyban állnak egymással, s amelyeknek specifikusabb szavakkal való meghatározása nem látszik szükségesnek.

A IV. indexnyelvet végül úgy alakították ki, hogy csak a dokumentumok címében, illetve a referátumokban előforduló kifejezéseket vették figyelembe.

Ennek az osztályozási alaptípusnak a változatai:

IV. 1.: Természetes címnyelv

IV. 2.: Természetes címnyelv, szóalakok összevonásával (= IV. 1. + szóalakok)

IV. 3.: Természetes címnyelv + referátumok természetes nyelve

IV. 4.: Címek és referátumok természetes nyelve, szóalakok összevonásával
(= IV. 2 + IV. 3.)

A vizsgálat lebonyolítása

A vizsgálat megszervezésének legfőbb jellegzetessége az egzaktásra való törekvés volt. Helyenként szinte kínos precizitással, körülényességgel végeztek el egy-egy elemzést, nehogy az amúgy is kritikus szakmai körök "mühibák" felfedezésével az egész kísérlet eredményeit megkérdőjelezzék.

Vizsgálati célokra kiválasztottak 1200 aerodinamikai tárgyú, főleg 1962-ben megjelent és főleg angol nyelvű dokumentumot, amelyek mindegyike hivatkozott legalább két, 1954-nél nem régebbi angol nyelvű cikkre. A cikkek szerzői közül 271-hez felhívással fordultak, arra kérve őket, hogy

- határozzanak meg tanulmányukkal kapcsolatban egy alapkérdést;
- határozzanak meg néhány mellékkérdést (kiegészítő kérdést), amely cikkükkel kapcsolatos;
- állapítsák meg a cikkükben hivatkozott munkákkal kapcsolatban, hogy kérdéseik szempontjából
 1. alapvetően fontosak,
 2. nagyon fontosak,
 3. fontosak,
 4. kevésbé fontosak,
 5. érdektelenek.

A világ különböző tájairól 182 szerző válaszolt. Összesen 641 kérdést szerkesztettek meg. Ebből választottak ki 361-et a későbbi vizsgálatokra azon az alapon, hogy a kérdések legalább két 1-3. fontosságú fokozatu dokumentumra vonatkoztak. A főiskola felsőbbéves hallgatói a 361 kérdéshez még hozzákeresték az állomány fontos dokumentumait,

Ezután újra a 182 szerzőhöz fordultak, felkérték őket a következőkre:

- állapítsák meg a hallgatók által pótlólag a kérdéseikhez fontosnak tartott dokumentum relevancia (fontossági) fokozatait, ugyanugy, mint előzőleg;
- állapítsák meg, hogy a bibliográfiai társítás útján érdekesnek ígérkező újabb 198 dokumentum közül melyek látszanak kérdéseik szempontjából relevánsnak, és milyen arányban;
- sulyozzák a kérdésekben szereplő fogalmakat:
 - kívánatos, hogy a dokumentumban szerepeljen
 - a fogalom,
 - nem feltétlenül kívánatos, hogy szerepeljen
 - benne,
 - a dokumentum nem tartozik a fogalom körébe;
- foglaljanak jegyzékbe minden olyan fogalmat, kifejezést, szinonimát, amellyel az általuk eredetileg szerkesztett kérdés átfogalmazható.

A 182 szerzőből a második felhívásra 144 válaszolt.

Végül is 279 kérdést tartottak meg, ebből 118 alapkérdés volt és 161 kiegészítő kérdés. Tehát valamennyi kérdést a szerzők szerkesztették!

A dokumentumállományba végül is 1961 (a szerzők cikkeiben található hivatkozások alapján 1250, a hallgatók kiegészítéseiből 592, bibliográfiai társítás útján 119) dokumentum került.

E dokumentumok fontossági értékrendje:

1. fokozatu 171,
2. fokozatu 461,
3. fokozatu 902,
4. fokozatu 427.

(Az 5. fokozatuakat, az érdekteleneket természetesen kihagyták.)

A fenti munkákkal párhuzamosan folyt a dokumentumok osztályozása. A mutatózásban eredetileg csak a pontossági arányt javító szerkezeti elemeket vették volna figyelembe (sulyozás, szerepeljelés, kapcsolatjelölés). A mutatózás un. mutatólapon készült.

Az indexelés során lépésről lépésre, fokozatosan alakították ki a többféle indexnyelvet, úgy, hogy a dokumentum általános témáját, illetve témáit a kifejezések egy-egy kapcsolt csoportja mutatja.

A sulyozásban az volt az irányadó, hogy ha a kifejezés a dokumentum címében, referátumában, bevezetésében, szövegtestében, az összefoglalásban és a hivatkozott művek jegyzékében is szerepelt, akkor a maximális 10 pontot kapta. Ha a fenti helyek valamelyikén nem szerepelt, akkor levontak egy pontot, ha

két helyről hiányzott, akkor két pontot, és így tovább. Ezt a módszert a dokumentumok egy részénél nem lehetett alkalmazni; ilyenkor azt vették figyelembe, hogy a főtémben, fontos melléktémben, kisebb melléktémben szerepelt-e.

A dokumentumokból azután kiemelték 400-at, és erre kialakították a részletesebb osztályozási táblázatot, amelyben már a fogalmi hierarchiák is szerepeltek.

A fogalmi osztályozáshoz - a hierarchia miatt - olyan betűrendes indexet szerkesztettek, amelyben minden fogalom annyiszor szerepelt, ahányszor egy másik fogalomban előfordult. E mutató a fogalmakat minden összefüggésükben bemutatta, megtalálásukat megkönnyítette.

A vizsgálat technikája igen fáradságos volt. Az indexnyelvek adathordozójának először fénylyukkártyákat szántak, de ezt végül is elvetették, és J. O' Connor keresőoszlopos indextechnikáját (scan-column index) választották.⁷ Vázzoljuk röviden ezt a technikát.

Minden dokumentum kapott egy lapot, amelyre rávezették összes kifejezését, sulyozásokkal stb. együtt.

E lapokról minden kifejezést külön cédulára kigyűjtöttek, ezeket betűrendbe sorolták, és minden kifejezésen belül a dokumentumok sorszáma szerinti rendet alakították ki.

361 kérdés 723 szava képezte az ún. indulószavakat. Minden indulószóhoz egy lap tartozott, ezen a dokumentumok sorszáma állott, a számok mellett feltüntették, hogy az adott dokumentum esetében a lapon levő indulószó alkalmas-e a visszakeresésre (kutatóterminus-e), milyen sullyal szerepel stb. Így 361 kutatólap-sorozat jött létre.

E lapokkal kezdték a visszakeresést.

A kísérletek során természetesen számos más vizsgálatot is elvégeztek.

EREDMÉNYEK

Amilyen összetett volt a Cranfieldben végzett kísérlet, olyan gazdagok és sokrétűek következtetései. E konkluziók közül csak a legfontosabbakat van módunkban kiemelni.

Az első - már ismert - konkluzió az volt, hogy a visszahívási arány és a pontossági arány között fordított összefüggés áll fenn. E tételt már az első cranfieldi kísérlet során megállapították, és szá-

⁷ V. ö.: O'CONNOR, J.: The Scan-Column Index. - Am. Doc. 13, 1962. 2. no. 204-209. p.

mos ténylegesen működő rendszer kapcsán megerősítették. Egyébként ez az eredmény kézenfekvő, hiszen kísérlet nélkül is belátható, hogy ha nagy pontosságra törekszünk a visszakeresésben, akkor kevesebb dokumentumot fogunk kapni, és megfordítva. E tételt azonban élesebben is lehet fogalmazni. Adott rendszer tervezésénél ugyanis eldöntendő, hogy minden releváns dokumentum visszanyerésére törekszünk, vagy csak relevánsakat akarunk szelektálni, annak árán is, hogy nem minden releváns dokumentumot kapunk meg. Az előbbi esetben magas visszahívási arányra, az utóbbiban magas pontossági arányra kell törekedni. A Cranfieldi kísérlet e tekintetben egzaktan fogalmazta meg e törvényt, és indexnyelvenként konkretizálta e törvényszerűség realizálódását.

A másik eredményt – talán az egész kísérlet legfőbb tanulságát – meglepőnek, váratlanoknak stb. nevezik maguk a kísérletezők és a kritikusok egyaránt. Ez az eredmény az egyes indexelési nyelvek hatékonyságára vonatkozik. A kísérlet során a normalizált visszahívási arány alapján rangsorolták a 33 osztályozási rendszert. Az eredményt a táblázat mutatja (a 367-8. oldalon).

A rangsor élén azok az indexnyelvek állnak, amelyek a természetes nyelv egyszavas kifejezéseiből állanak. A többszavas fogalmakból álló osztályozási rendszerek a rangsor végére kerülnek. Más szóval: az előzetes koordináció mutatja a leggyengébb, az utólagos koordináció (visszakeresésben történő összekapcsolás) a legjobb hatásfokot.

Maga Cleverdon hívja fel a figyelmet arra, hogy pl. a rangsor 3. helyén álló I. 1. indexnyelv (egyszavas, természetes nyelvi kifejezések) és a legutolsó helyen álló II. 1. nyelv (egyszerű, természetes nyelvi fogalmak) között egyetlen különbség van: az utóbbi összekapcsolja az előző nyelv egytagu kifejezéseit. Ez a prekoordináció az előkelő 3. helyről a legutolsóra taszítja az egyéb paraméterekben azonos indexnyelvet.

Az egytagu természetes nyelvi kifejezések közül is azok a legeredményesebbek, amelyekben a szinonimáknak és a szó nyelvtani alakváltozatainak összevonása az egyetlen módosítás a szavak természetes előfordulási alakjához képest. Minden egyéb manipuláció a hatékonyság csökkenéséhez vezet.

Bár többen váratlanoknak tartják ezt az eredményt, még senki sem kísérlete meg kétségbevonni. A kísérlet egzaktágát ismerve ez amugyis reménytelen vállalkozás lenne. Valószínű azonban, hogy ez az eredmény nem is meglepő, csak gyökeresen különbözik az elterjedt gyakorlattól, amely gyakorlat még nagyapáink korában alakult ki és szilárdult meg szokásjogi alapon, nagyapáink elképzelése alapján, akiknek határozott véleménye, de bizonytalan tudása volt (ha volt) ezekről a kérdésekről.

A cranfieldi jelentésnek ehhez az eredményéhez érdemes figyelembe venni, hogy az egyszavas, természetes nyelvi osztályozási rendszerekben a szavak ugyanolyan fokban specifikusak (átfogóak vagy részletezőek), ahogyan a dokumentumokban szerepelnek. A II. nyelvben ugyanezeket a szavakat előkoordinálták, az egyes fogalmak tehát a I. nyelv szavainak logikai szorzataként álltak elő, s így lényegesen szűkebb osztályt határozhattak meg. Az eredményben tehát lényeges szerepet játszik az, hogy az osztályozási kifejezések specifikus volta mennyire felel meg a dokumentum témáinak. Másként fogalmazva: hogy a kifejezések a logikai általánosításnak milyen fokán állnak, átfogóbbak vagy részletezőbbek-e. A legjobb hatásfokot az a rendszer érte el, amelyben a szavak specifikusságának foka a legjobban megközelítette a dokumentumokban való használatuk specifikusságának mértékét. E tekintetben azonban további vizsgálatok szükségesek.

AZ INDEXNYELVEK HATÉKONYSÁGI SORRENDJE

Sorrend	Normalizált vizsgáltszahivási érték	Indexnyelv	Indexnyelv
1	65,82	I. 3	Egyszavas, Szóalაკok
2	65,23	I. 2	Egyszavas, Szinonimák
3	65,00	I. 1	Egyszavas, Természetes nyelv
4	64,47	I. 6	Egyszavas, Szinonimák, szóalაკok, kváziszinonimák
5	64,41	I. 8	Egyszavas, Másodfoku hierarchiával
6	64,05	I. 7	Egyszavas, Elsőfoku hierarchiával
7-	63,05	I. 5	Egyszavas, Szinonimák, kváziszinonimák
7	63,05	II. 11	Egyszerű fogalmak, Hierarchikus és alfabetikus válogatással
9	62,88	II. 10	Egyszerű fogalmak, Alfabetikus másodfoku válogatással
10-	61,76	III. 1	Ellenőrzött kifejezések, Alapkiefejezések
10	61,76	III. 2	Ellenőrzött kifejezések, Szűkebb kifejezésekkel
12	61,17	I. 9	Egyszavas, Harmadfoku hierarchiával
13	60,94	IV. 3	Referátumok, Természetes nyelv
14	60,82	IV. 4	Referátumok, Szóalაკok
15	60,11	III. 3	Ellenőrzött kifejezések, Tágabb kifejezésekkel
16	59,76	IV. 2	Cimek, Szóalაკok
17	59,70	III. 4	Ellenőrzött kifejezések, Kapcsolt kifejezésekkel
18	59,58	III. 5	Ellenőrzött kifejezések, Szűkebb és tágabb kifejezésekkel
19	59,17	III. 6	Ellenőrzött kifejezések, Szűkebb, tágabb és kapcsolt kifejezésekkel
20	58,94	IV. 1	Cimek, Természetes nyelv

Sorrend	Normalizált visszahívási érték	Indexnyelv	Indexnyelv
21	57,41	II, 15	Egyszerű fogalmak. Kombinációk teljességével
22	57,11	II, 9	Egyszerű fogalmak. Alfabetikus elsőfokú szelekcióval
23	55,88	II, 13	Egyszerű fogalmak. Fajfogalmak teljességével és fölérendeléssel
24	55,76	II, 8	Egyszerű fogalmak. Hierarchikus szelekcióval
25	55,41	II, 12	Egyszerű fogalmak. Fajfogalmak teljességével
26	55,05	II, 5	Egyszerű fogalmak. Válogatott fajfogalmakkal és fölérendeléssel
27	53,88	II, 7	Egyszerű fogalmak. Válogatott szelekcióval és kollaterálással
28	53,52	II, 3	Egyszerű fogalmak. Válogatott fajfogalmakkal
29	52,47	II, 14	Egyszerű fogalmak. Kollaterálás teljességével
30	52,05	II, 4	Egyszerű fogalmak. Fölérendeléssel
31	51,82	II, 6	Egyszerű fogalmak. Válogatott koordinálással
32	47,41	II, 2	Egyszerű fogalmak. Szinonimák
33	44,64	II, 1	Egyszerű fogalmak. Természetes nyelv

Ha van a fő eredményben meglepetés, akkor az a deskriptoros osztályozásoknak a középmezőnybe kerülése. Igaz ugyan, hogy ezek szorosan felzárkóznak az egytagu természetes nyelvi rendszerek mögé. Ennek oka egyrészt az, hogy keverednek bennük az I. és a II. indexnyelvek sajátosságai. Másrészt nyomatékot adnak az élő tudományos nyelv és a természetes nyelvi közeg fontosságának is.

A harmadik fontos eredmény a feltárás mélységének optimalizálása volt. Ezen azt értjük, hogy optimalizálták az egy dokumentumra eső indexkifejezések átlagos számát. Ugy találták, hogy a visszakeresés határfoka akkor a legnagyobb, ha minden dokumentumot átlagosan 20–40 kifejezéssel osztályoznak. Ez elég tág intervallum. Az eredmény természetesen a vizsgált tudományterület dokumentumaira vonatkozik. A 20–40 kifejezés/ dokumentum alatti, illetve feletti indexelés nyomán a hatékonyság erősen csökkent.

A kísérlet eredményeinek általánosításában két tényező óvatosságra int. Az egyik, hogy egyetlen tudományterületre terjedt ki a vizsgálat. Nincs okunk feltételezni, hogy más szakterületeken lényegesen módosulna a helyzetkép, de a mechanikus általánosítás mindenesetre elhamarkodottnak tűnhet. A másik, hogy a vizsgálatokat valóban gyakorlati célokat szolgáló visszakereső rendszerekre nézve kell tovább folytatni, mert a vizsgálati körülmények túlságosan "laboratóriumiak" voltak.

Egy azonban bizonyos: a konkluziókat el kell fogadni. További vizsgálatok, kísérletek az eredményeket módosíthatják, finomíthatják, de elképzelhetetlen, hogy ellentétes megállapításra jutnak.

Befejezésül legyen szabad két szubjektív megjegyzést tenniünk.

A cranfieldi vizsgálatok nem computeres kísérletek voltak. Fáradságos kézi technikával dolgoztak, mert számítógépre nem találtak kész programot. Nem a technikai felszereltség tehát a döntő az eredményességben, hanem a valódi problémák megoldására való törekvés.

A másik, hogy kötelességünk az eredményeket figyelembe venni. Szemünk láttára születnek bennünket is igen közelről érintő eredmények, gyakorlatunk állapotai pedig mitsem változnak. Pedig a szakirodalom nálunk is ugyanaz, mint Angliában. Merthogy a tudomány nemzetközi.

Bosszantó sajtóhibáért kell olvasóink elnézését kérnünk. A Könyvtári Figyelő 4. számában az USA Kongresszusi Könyvtárának természetesen nem az 1968. évi beszámolóját ismertettük (amint ez mind a közlemény címében, mind a borítólapon olvasható), hanem az 1966. évit. Bármennyire szeretnénk lépést tartani az eseményekkel, attól még messze vagyunk, hogy megjelenésük előtt ismertessünk kiadványokat...

A KÜLFÖLDI IRODALOM ÖSSZ-SZÖVETSÉGI KÖNYVTÁRÁNAK BIBLIOGRÁFIAI TEVÉKENYSÉGE*

G. V. Matvejeva

A Külföldi Irodalom Össz-szövetségi Könyvtára 1921-ben jött létre, 1922 áprilisában nyílt meg az olvasók számára. Jelenleg a Szovjetunió egyik legnagyobb nyilvános könyvtára és a külföldi irodalom központi gyűjtőhelye.

Működésének első éveiben könyvtárunk figyelmét az új munkaformák és módszerek keresése kötötte le, különösképpen az olyan feladatok megoldása, mint például a legaktuálisabb és legértékesebb idegen nyelvű irodalom állományának kialakítása, állandó olvasóközönség szervezése, az állományban levő és beszerzendő irodalom tartalmi feltárása.

A könyvtár pár tucat könyvvel kezdte munkáját; jelenleg, 45 évi működése után, állománya 3 500 000 könyvtári egység, 127 nyugati és keleti nép nyelvén /nem számítva ide a Szovjetunió népeinek nyelveit/. Az állomány évente a világ minden részéről beérkező 150 000 könyvvel és időszaki kiadvánnyal gyarapodik. Gyarapítása egyetemes jellegű, kivéve a műszaki, az orvostudományi és a mezőgazdasági irodalom területét. Az állomány tekintélyes részét a társadalmi-politikai és természettudományi szakirodalom, a szépirodalom, nyelvtudományi és irodalomtudományi munkák, tájékoztató kiadványok alkotják. A könyvtár mind az intézményeket (minisztériumokat, hivatalokat, központi kiadókat, tudományos intézeteket és szervezeteket, egyetemeket és főiskolákat), mind pedig a tudományos dolgozókat, szakembereket ellátja külföldi kiadványokkal. 1967-ben 43 000 olvasója volt, akik több mint 2 millió könyvet, folyóiratot és hirlapot kölcsönöztek

* MATVEEVA, G. V.: Bibliograficseskaja dejatel'noszi' Vszeszojuznoj goszudarsztvennoj biblioteki inostrannoj literaturi v Moszkve. - Előadás az IFLA 34. ülésén (Frankfurt am Main, 1968. augusztus).

ki. Ezenkívül a Szovjetunió óriási területén szétszórta fekvő 300 város 1800 könyvtárának könyvtárközi kölcsönzés útján, továbbá külföldre 28 ország 73 könyvtárának nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés útján küld könyveket.

A könyvtár egyik legfontosabb feladata a szovjet olvasók, szovjet intézmények és szervezetek tájékoztatása a tudomány és irodalom külföldi fejlődéséről, a külföldi tudomány és kultúra legjelentősebb eredményeinek népszerűsítése és propagálása a szovjet szakemberek körében; ezzel előmozdítja a Szovjetunióban és különböző országokban élő nemzetek közötti széleskörű kulturális kapcsolatokat fejlesztését. Mindezek érdekében elvégzi a könyvtárba érkező teljes külföldi irodalom bibliográfiai feldolgozását, és tudományos kutató munkát fejt ki a külföldi könyvtártudomány, bibliográfia és bibliológia területén.

Tudományos bibliográfiai munka

Tudományos bibliográfiai tevékenységet a könyvtárban több osztály is folytat, e munka zömét azonban a tudományos bibliográfiai osztály végzi. A könyvtár tudományos munkatársai (a 600 dolgozó közül körülbelül 350 a szakember: felsőfoku képzettséggel, idegen nyelvismerettel rendelkező könyvtáros és bibliográfus) rendkívül nagy munkát végeznek nemcsak a könyvtárunkba, hanem a Szovjetunió más nagy könyvtáraiba is beérkező külföldi irodalom /könyvek és folyóiratok/ tartalmának feltárása terén.

A könyvtár bibliográfusai áttanulmányozzák és feldolgozzák a külföldi kiadványokat; bibliográfiai kartotékokat vezetnek, amelyek alapul szolgálnak különböző jellegű tájékoztatásokhoz, a bibliográfiák és tájékoztató bulletinek összeállításához.

A könyvek feldolgozása

Évek óta ad ki a könyvtár annotált tájékoztató bibliográfiai és katalóguscédulákat a könyvtárba beérkező valamennyi új könyvről, a társadalmi-politikai és természettudományos diszciplínák, valamint a könyvtártudomány területén megjelent folyóirat- és hírlapcikkekről. A bibliográfiai cédula strukturája a következő: az eredeti nyelven feltüntetik a szerzőt, a címet, a megjelenési adatokat; ezután következik a könyv vagy cikk címének orosz nyelvű fordítása, esetleg annotáció - amennyiben a cím nem adja vissza megfelelően a mű tartalmát. Évente 8 milliós példányszámban több mint 60 000 annotált cédula készül, nyomdai uton. Ezenkívül a bibliográfusok évente 40 000 nem-annotált cédulát sorolnak be a könyvtár bibliográfiai nyilvántartásaiba.

A könyvtár új külföldi könyveiről készült bibliográfiai katalóguscédulák sorozatokban jelennek meg, az egyes sorozatokon belül pedig szakcsoportok

1F-2
Бенгрия
D 889

Dümmerth, Dezső.

A Budapesti egyetemi könyvtár gyűjteményének keletkezése
1561—1635. Budapest, 1963.

18 ol. (A *Budapesti egyetemi könyvtár kiadványai. 20).
Резюме на нем. яз.

История Библиотеки Будапештского университета в 1561--
1635 гг.

Бенг. яз.

(05)

Б. св.

1279160

ВГБИЛ 4 1 66

szerint, Jelenleg 26 sorozat kiadása folyik /52 szakcsoportban/. Ilyenek például: történelem, filozófiai tudományok, közgazdaságtudományok, természettudományok, szépirodalom, nyelvtudomány, az idegen nyelvek tanításának módszerei. A természettudományi sorozatba például a következő szakcsoportok tartoznak: matematika, csillagászat, fizika és mechanika, kémia, geológia és földrajz, biológia. Az irodalomtudományi sorozat szakcsoportjai: Anglia, az USA, Ausztrália és Kanada; Belgium, Franciaország, Francia-Svájc; Spanyolország, Latin-Amerika és Portugália; a skandináv országok, Finnország és Hollandia; Olaszország; Bulgária; Csehszlovákia; Jugoszlávia; Lengyelország; Magyarország; Románia.

Az új külföldi könyvek katalóguscéduláit jelzetekkel látják el, amelyek alapján az olvasók az illető kiadványt a könyvtár olvasótermeiben vagy könyvtárközi kölcsönzés útján megkaphatják.

A periodikumok feldolgozása

A könyvtárnak a külföldi természettudományos időszaki kiadványok cikkeiről kiadott tájékoztató bibliográfiai cédulái a világ 40 országában megjelenő 1500 külföldi folyóirat és gyűjteményes kiadvány anyagáról adnak információt. A bibliográfiai kartoték ilyen formája operatív tájékoztatást jelent, rendkívül fontos a szakemberek számára. A cédulák három sorozatban (biológia, matematika, fizika) jelennek meg; a felhasználó szakemberek munkájának megkönnyítése érdekében mindegyik sorozat több szűkebb szakcsoportra és alcsoportra tagolódik. A bio-

lógiai sorozatnak például 11 szakcsoportja van (morfológia; sejtek és szövetek fiziológiája és kémiája; genetika; a fehérje és a nukleinsavak biokémiája; stb.), s valamennyi szakcsoport ismét szűkebb szakterületekre oszlik (például "a vérkeringés és légzés fiziológiája" a következő alcsoportokat tartalmazza: általános rész; vérnyomás; a szív fiziológiája; hőszabályozás és hipotermia; légzés).

A fentebb említett adatokon kívül a tájékoztató bibliográfiai kartotékokra rávezetik a sorozat és szakcsoport jelzetét, az ETO-számot, a könyvtárban használt folyóiratjelzetet, valamint a cédula sorszámát.

A külföldi időszaki kiadványok könyvtártudományi, bibliográfiai, dokumentációs és bibliológiai vonatkozású cikkeiről és anyagairól készült tájékoztató bibliográfiai cédulák jelentős segítséget nyújtanak a könyvtáraknak és tanintézeteknek, a bibliográfusoknak, könyvtáros szakembereknek. A cédulákat a különböző országokban 25 nyelven megjelenő és a Külföldi Irodalom Össz-szövetségi Könyvtárába vagy más moszkvai könyvtárakba érkező mintegy 120 könyvtártudományi szakfolyóirat és gyűjteményes kiadvány feldolgozása alapján állítják össze. A cédula a bibliográfiai címleírás mellett a cikk tartalmát röviden ismertető annotációt közöl, vagy csupán a cím fordítását, ha az feltárja a tartalmat. Tájékoztatói célokra a cikkeket a következő szakcsoportok szerint válogatják össze: a könyvtárügy szervezete, bibliográfia, dokumentáció, bibliológia, tájékoztató bibliográfiai és referenzmunka, állománygyarapítás, feldolgozás és raktározás, olvasószolgálat, könyvtárépítés és berendezés, könyvtárosképzés stb.

Komoly munkát végez a könyvtár a humán tudományok beérkező külföldi kurrens szaksajtójának bibliográfiai feldolgozásával. A feldolgozó munka alapján bibliográfiai szakkatalógusokat létesítenek, amelyek gyakran páratlan értéket képviselnek. Például csak 1967-ben több mint 3000 angol, német, francia és keleti nyelvű folyóirat- és hirlapcímeket vettek nyilvántartásba. Különös figyelmet érdemel a külföldi szerzők orosz nyelvre fordított műveinek bibliográfiai kartotékja, amely a 18. századtól napjainkig az önálló művek címleírását és az időszaki kiadványok analitikus feltárásának eredményeit tartalmazza. Rendkívül érdekes a nyelvtudománnyal és az idegennyelv-oktatási módszertannal foglalkozó orosz és idegen nyelvű munkák nyilvántartása; ezeket a harmincas években kezdték el vezetni. A fontosabb európai nyelveken és a legelterjedtebb keleti nyelveken megjelent társadalmi-politikai szakirodalom bibliográfiai kartotékjai az egyes külföldi országok kül- és belpolitikájának, népgazdaságának és kulturális fejlődésének kérdéseire terjednek ki.

Tájékoztató bibliográfiai munka

A természettudományok és a humaniorák tárgyköréből összeállított bibliográfiai kartotékokat a könyvtár olvasóinak rendelkezésére bocsátják, s amint már említettük, ezek szolgálnak alapul a bibliográfiai tájékoztatáshoz és a bibliográfiai munkák szerkesztéséhez. Itt jegyezzük meg, hogy a könyvtár évente körülbelül 50 000 bibliográfiai tájékoztatást nyújt, különböző intézményeknek és egyéni olvasóknak a legkülönbözőbb szovjet városokból és külföldről érkező kérésére. A bibliográfiai tájékoztató munkának igen sok ága van: a szükséges bibliográfiai és ténybeli adatok kikeresése, szóbeli felvilágosítás társadalom- és természettudományi, irodalmi, művészeti kérdésekben; írásbeli tájékoztatók elkészítése, amely olykor nagyon gondos és elmélyült munkát kíván a bibliográfusoktól. A könyvtárban a tájékoztató bibliográfiai szolgálatot lényegében a bibliográfiai részleg képzett szakemberei látják el, ebbe a munkába azonban bevonják a könyvtár egyéb osztályainak, különösképpen a tudományos bibliográfiai osztálynak a dolgozóit is. Hogy a tájékoztató bibliográfiai tevékenység aktív segítséget nyújt az olvasóknak és a könyvtár egyik legfontosabb munkaterületévé fejlődik, arról az évente adott tájékoztatások számának állandó növekedése tanuskodik: az utóbbi tíz évben ez a szám csaknem két és félszörösére emelkedett, és elérte az 50 000-et.

Bibliográfiai kiadványok

A könyvtár bibliográfiai tevékenységében fontos helyet foglal el a központi katalógusok, bulletinek, bibliográfiák, utmutatók kiadása. Az ilyen jellegű kiadványok együttes évi terjedelme eléri az 1000 nyomtatott ívet.

1948 óta a könyvtár kiadja a Szovjetunió könyvtáraiba érkezett új külföldi könyvek központi katalógusát. Ez a kiadvány két sorozatra tagolódik: A sorozat - természettudományok; B sorozat - társadalomtudományok. Mindkét sorozatban évente hat szám jelenik meg. A bulletin az anyagot szakrendben csoportosítva közli; a címeirásokat a mű címének orosz nyelvű fordítása egészíti ki, valamint azoknak a könyvtáraknak a megjelölése, amelyekben a könyvek megtalálhatók. A bulletin minden egyes száma tartalmazza a szerzők és a címek betűrendes mutatóját. Anyagának összeállításában több mint 500 könyvtár vesz részt.

1949-től kezdve a könyvtár évente közzéteszi a szovjet könyvtárakba járó külföldi tudományos folyóiratok központi katalógusát /természettudományok, orvostudomány, mezőgazdaság, műszaki tudományok/. A folyóiratcímek, amelyek száma az utolsó kiadásban meghaladta a 9000-et, a katalógusban betűrendben szerepelnek, de a jegyzéket kiegészíti a folyóiratok szakmutatója.

A szakemberek körében nagy érdeklődés mutatkozik az évente 12-szer megjelenő "Himicsesz-kaja informacija" (Kémiai tájékoztatás) című bulletin iránt, amely operatív tájékoztatást nyújt a külföldi forrásokról és anyagokról (körülbelül 30 000 cikkről).

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Társadalomtudományi Alapkönyvtárával együttműködve "Novaja inosztannaja ékonomiecsesz-kaja literatura" (Új külföldi közgazdaságtudományi irodalom), "Novaja inosztannaja isztoricsesz-kaja literatura" (Új külföldi történettudományi irodalom), "Novije knigi i szta'li po vosztokovedeniju" (Új orientálistikai könyvek és cikkek) stb. címmel tesz közzé tájékoztató bibliográfiai bulletineket a könyvtár.

Az időszaki kiadványokon kívül könyvtárunk biobibliográfiákat is ad ki külföldi /klasszikus és modern/ írókról, a "Zarubezsnyie piszatelei" (Külföldi írók) c. sorozatban. Ezek a bibliográfiák bevezető tanulmányban ismertetik az író életét és tevékenységét, szisztematizált formában közlik műveik és a kritikai irodalom bibliográfiáját az eredeti nyelven és oroszul. Ebben a sorozatban eddig több mint 100 bibliográfia jelent meg, például Jack London, Brecht, Becher, O'Henri, Barbuse, Ivo Andric, Nezval, J. Reed, Laxness, Taufik al Hakim és mások életművéről.

A könyvtár alapvető tudományos bibliográfiai kézikönyveket és bibliográfiákat is állít össze, bennük az író műveiből megjelent orosz fordítások és az orosz nyelvű kritikák annotált bibliográfiáját, irodalomtörténeti függelékeket és számos kiegészítő mutatót. Ilyen bibliográfia pl. a "Prosper Mérimée", a "Shakespeare" (amelyet az író szülőhazájában, Angliában is egyedülálló kiadványnak tekintenek), a "Honoré de Balzac" stb. A tudományos bibliográfiai kiadványok közül meg kell említeni az "Osznovnie proizvedenija inosztannoj hudozsesztvennoj literaturii" (A legfontosabb külföldi szépirodalmi művek) c. bibliográfia első kötetét (Európa és az USA anyaga alapján), amely a Külföldi Irodalom Összszövetségi Könyvtára mintegy negyven évi munkájának eredménye, kedvenc gyermeke és büszkesége. Jelenleg készül a kiadvány második kötete /az ázsiai és afrikai országok anyagáról/. Tudományos érdeklődésre tarthat számot, a "Hudozsesztvennaja literatura sztran Latinszkaj Ameriki v ruszszkoj pecsati" (A latin-amerikai országok szépirodalma az orosz sajtóban) című bibliográfia. A Szovjet Írók Szövetségével együttműködve adja ki könyvtárunk a "Perevodii szovetszkij piszatelej na inosztannije jazsziiki" (Szovjet írók műveinek idegen nyelvű fordításai) című bibliográfiát, amelynek eddig 3 kötete jelent meg. Most készül a "Dvizsenie Szoprotivlenija v sztranah Evropii v period Vtoroj mirovoj vojny" (Az európai országok ellenállási mozgalmai a második világháborúban)

(50 iv), a "Gete v ruszskoj pecsati" (Goethe az orosz sajtóban) (40 iv) és a "Perevodü szlavjanszkih avtorov na ruszszkij jazük (Szláv szerzők műveinek orosz fordításai) (80 iv) című bibliográfia.

A Külföldi Irodalom Össz-szövetségi Könyvtárában folyó hatalmas bibliográfiai tevékenység megköveteli a szakmai készségek állandó fokozását, a továbbképzést, az önálló kutató tevékenységet és a bibliográfiai munka módszereinek tanulmányozását. Éppen ezért a könyvtár kiadásában megjelenő minden egyes bibliográfiai munkát a közös erőfeszítések eredményének, a közösségi munka gyümölcésének lehet tekinteni.

Fordította: Tarr Lászlóné

**A KÜLFÖLDI IRODALOM
ÖSSZ-SZÖVETSÉGI KÖNYVTÁRÁRÓL
NEM-SZOVJET SZAKFOLYÓIRATOKBAN
MEGJELENT TANULMÁNYOK VÁLOGATOTT JEGYZÉKE***

Die Allunionsbibliothek für fremdsprachige Literatur in Moskau erhielt einen Neubau. = Zbl. Bibl. 81. Jg. 1967. 9. no. 565. p.

BERECZKY László: Budapesti beszélgetés M. I. Rudomino könyvtárigazgatóval, az IFLA alelnökével. = Könyvtáros. Budapest. 18. évf. 1968. 4. sz. 191-194. p.

ČERNÝ, V.: Všesvazová státní knihovna zahraniční literatury v Moskvě. = Knihovnik. Praha. 7. roč. 1962. 8. no. 224-227. p.

KORDA, J.: Všesvazová štátna knižnica inorečovej literatury. = Čitateľ. Martin 17. roč. 1968. 4. no. 144-146. p.

MATVEEVA, G. V.: Praca so slovenskou literatúrou vo Všesvazovej štátnej knižnici zahraničnej literatury v Moskve. = Čitateľ. Martin. 16. roč. 1967. 6. no. 220-222. p.

RUDOMINO, M.: Moscow's new library of foreign literature. = Libr. J. 87. vol. 1962. 4. no. 712-714. p. Illusztr.

RUDOMINO, M. I.: Die Staatliche Allunionsbibliothek für ausländische Literatur zu Moskau - heute und morgen. = Buch und Welt. Festschrift für Gustav Hoffmann. Wiesbaden. 1965. 175-181. p.

* A jegyzék összeállításáért a Külföldi Irodalom Össz-szövetségi Könyvtárának tartozunk köszönettel. (A szerk.)

RUDOMINO, M. I.: Le livre français à la Bibliothèque fédérale d'état des litté-
ratures étrangères de l'URSS. = B. Bibl. Fr. 11. ann. 1966. 3. no. 105-112. p.

SAUERWALD, E.: Die Staatliche Allunionsbibliothek für fremdsprachige Literatur
in Moskau. = Der Bibliothekar. 21. Jg. 1967. 10. no. 1048-1051. p. Illuszt.

SEIFERT, S.: Über den gegenwärtigen Stand der Bibliographie zur deutschen
Literatur und Literaturwissenschaft in der UdSSR. = Zbl. Bibl. 81. Jg. 1967.
10. no. 610-618. p.

Speaking of libraries. = Indian Libr. 22. vol. 1967. 2. no. 101-102. p.

IGY TERVEZNEK CSARÉMAKBAN*

TANMESE FELHANGÓKKAL

John C. Kountz

(Orange County Free Library, California)

Csarémak nem léteznek. Ha létezne, olyan lenne, mint az 1. ábrán; és a helybelieknek, ennek az álközöttul okos társaságnak tökéletesen kifejlesztett, komplex módon megtervezett könyvtártelepítési programja lenne egészen a 2000. évig. Ezekután tulzott indiszkréció lenne bárkitől is azt kérdezni: "Ami Önöket illeti... hogy néz ki majd 2000-ben könyvtáru: fejlődése, személyzete és költségvetése?"

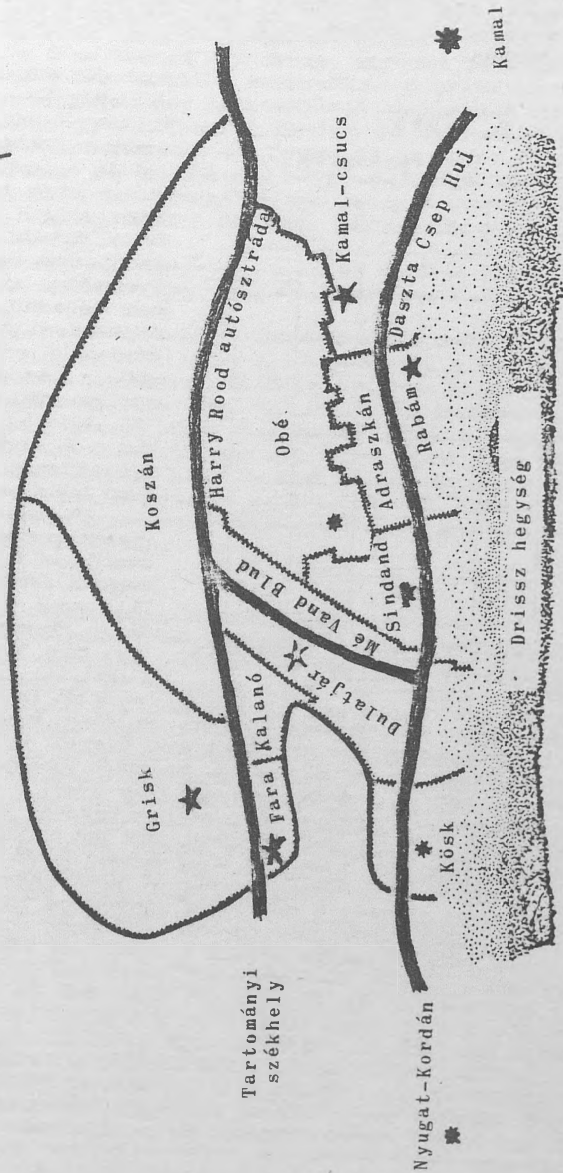
Ó, ó, azért nem kell elpirulni! Ez a színárnyalat először is nem áll jól mindenkinek, s a kérdésre nem is olyan nehéz a felelet. Sőt, igencsak könnyű, ha az ember fel van fegyverkezve azzal az alapvető munkaeszközzel, melyet a talpraesett csarémaki fickók oly előrelátóan elkészítettek. Természetesen várható, hogy az Önök könyvtári hálózata egyben-másban különbözik az övéktől. De ez senkit sem riaszthat vissza; az a módszer, melyet e romantikus helyen alkalmaztak, teljességgel elképzelhető az Önök hálózatában is, s az eredmény: jöleső szabadulás a szaggató fejfájástól és görcsöktől, melyeket az adólízetők kérdezősködése okoz, az örökös "mennyi? mikor? hol?".

* KOUNTZ, John C.: Charting a course in Charaymak. A didactic tale with overtones. = ALA B. 61, vol. 1967, 4, no. 396-408. p.

Nemcsak tartalmi érdekessége miatt közöljük ezt a cikket, hanem izellőt szeretnénk vele adni abból a sajátos - számunkra sokszor meghökentő - humorból is, amelyben az amerikai szakfolyóiratok némelyik közleménye a legkomolyabb mondanivalót (jelen esetben a könyvtári hálózat távlati tervezésének kérdéselt) is tálalja. A "tanmese" indus halandzsakörnyezete egyébként feltehetőleg Ranganathnarratal. (A szerk.)

É

✱ Meglevő könyvtár
✱ Bibliobusz-állomás

1. ábra

Mielőtt teljesen belemerülnénk abba a sok mászkálásba és telefonértekezletbe, amelyet az átlag csarémakiak annyira élveznek, midőn hálózatukat elemzik és tervosztályukkal tanácskoznak, vessünk egy pillantást arra, miféle ördögi gazemberek eszelték ki mindezt. A 2. ábrán látható ennek a hagyományos szerkentyűnek a mintája.

2. ábra

Csarémaki alkörzetek	(Időegységek)				
	1	2	3	4	5
Adraszlán					
Dulatjár					
Fara					
Grisk					
Kalanó					
Koszán					
Kösk					
Obé					
Sindand					

Egy hagyományos csarémaki könyvtári
szerszám: a mátrix

a saját hálózatukra alkalmazzák, nem árt, ha létező neveket illesztnek a helyükbe, a hivatali körzetükbe eső községek, telepek, tanyák stb. nevét.

Ha a balszélén nevek tűnnek fel, mi egyéb jöhetne felülre, mint a számok? És nini, ott fent tényleg számok vannak (1-től 5-ig), s - csak azért, hogy a dolog még világosabb legyen - időegységnek titulálják őket. Időegységek? Hát persze! Mindegyik időköz jelöl, olyasmit, mint hat hónap vagy egy év vagy öt év, s aszerint, hogy milyen finoman vagy milyen durván akarják elemzésüket kidolgozni, a célnak megfelelően akárhányat használhatnak. A példamátrixon öt számjegy szerepel, ugyanis a csarémaki könyvtáros 25 évre tervezett, s ennek következtében csupán olyan mátrixra volt szüksége, amely ezt a bázisidőszakot maradék nélküli tagolja. Amikor e felől a szám felől kérdezősködtünk, ez a kiváló vén gentleman a maga utánozhatatlan modorában így sziveskedett válaszolni:

"Az agyamra mennek ezzel! Azért használom az ötöt, mert ez sokféleképpen egyszerűsíti a dolgokat. Először is: a legkisebb időköz, melyben ezzel az ostobasággal dolgozhatnak, szerintem egy esztendő. Alapító könyvtárosunk, Guru Kitabi, megpróbált kisebb periódusokat használni, és teljesen bepörgött; napenkénti számításokkal akart dolgozni, de ez sok egy érző kebelnek. Másodszor: ha öt évnél nagyobb periódusokkal dolgozunk, elveszítjük az áttekinthetést. Hát valahogy így, fiukák. Aprópó, egy és öt; osszuk csak el vele a huszonötöt. No, mi lesz az eredmény?"

"Öt."

Kéretik tudomásul venni, hogy megfejtéséhez nincs szükség sem kristálygömbre, sem valamilyen Zenszerpap bölcsességére. Ezt helyettesíti az egymást keresztező vonalak bűvös hálózata, a mátrix; azok számára, akik a szimbolikus logikába belekóstoltak, igazságtábla, azoknak pedig, akik egyáltalán nem ártják bele ilyesmikbe magukat, egy rostély. Csak nem bejuedni! Ez az izé teljességgel értelmetlen! Azaz hogy értelmetlen mindaddig, amíg valaki el nem hanyagolja a házfeladatát - mert ebben az esetben még hazudni is képes.

Nos tehát, vessünk egy pillantást a 2. ábrára, lássuk, mi is ez a mátrixéleség, s talán rájövünk, hogyan lehet munkára fogni az ebadtát.

A balszélén a települések neveinek oszlopa. Ezek természetesen csarémaki településeket jelentenek s magától értetődően ugyancsak kitálalt nevek. Éppugy lehetne Boontown, North Fork vagy East Lynne a nevük, mint Sindand, Adraszlán avagy Grisk. Ha azonban Önök arra vete-mednek, hogy ezt a mátrixhistóriát

Igy hát a baloldali oszlop a helységneveké, felül a számok az időközöt jelölik, az egész dolgot mátrixnak hívják - jó, de mi köze mindennek a könyvtári tervezéshez? Hajaj, bőven van köze! A számok alatt, a helységnevektől jobbra, egy csomó kis négyzet van. Igaz? No, és ha most az ujjukat ráteszik a helységnevek egyikére (példának okáért Griskre), majd jobbra mozgatják, amíg csak a 3-as számig nem érnek, egykettő megtalálhatják az információt arról, hogy mondjuk a harmadik esztendőben a griski fióknak hány könyve, főhivatású könyvtárosa és hány négyzetlábnyi alapterülete lesz.

Hü, hiszen ez a kalitka üres! Bátorság; türelem és bátorság! Rögvest ki lesz töltve, mégpedig Önök töltik ki, mert hát éppen ez az egész ügylet, amiről szó van. Mindössze arra lesz előbb szükség, hogy megértsünk két állandót és négy változót, mégpedig a könyvtári szolgáltatások szintjeire vonatkozó saját meghatározásunkat és az általunk ellátott körzetek lakosságát, a lakosság lélekszámának időbeli extrapolációját...

Hohó! Mi az ördög történik itt megint... s mi ez a mese extrapolációról, állandókról, változókról és ehhez hasonlókról? "Agyamra mennek" - ahogyan az ősz könyvtáros mondotta.

No jó, de mielőtt valaminek az értékét kiszámítanánk, definiálnunk kell. Így történt, hogy az állandók és változók kiemelkedtek a találgatások ködéből, alkalmazhatóvá váltak a kérdéses problémára, s több betekintést nyujtának a könyvtári szolgáltatások tervezésébe, mint ha egész életünkben lennének baráti társaságban az asztal táncoló lábát. S ezenkívül ezek a meghatározások körántsem üres matematikai formulák. Az állandók egyszerűen azok az információegységek és darabok, melyek hosszú időszak alatt csak kevéssé változnak, s ezért lehet rájuk építeni; a változók viszont azok az adatok, amelyeket ajánlatos ismerni, de nem érdemes rájuk fogadásokat kötni, mert igen gyorsan tudnak változni, s ezt rendszerint meg is teszik.

Az állandók...

A néesség például olyasvalami, amelyről tudjuk, hogy változik. Jó okunk van azonban annak a feltételezésére, hogy pontosan megtervezhetjük a változását, hiszen különböző okokból mindenféle emberek ezt teszik. Miért? Mert meg lehet határozni a változás mértékét. S ha ismerjük a változás mértékét, a néesség tervezése alig nehezebb feladat egy csomó szám összeadásánál. Ennek következtében a néesség a főkönyv "állandó" rovatába tartozik. A könyvtári szintek (standardek, ahogyan a PLA nevezné őket) szintén rögzíthetők. Ha egyszer egy specifikus könyvtári hálózatban kikristályosodtak, már nem sokat ugrándozhatnak (legalábbis Csarémakban nem). A könyvtári szolgáltatás szintjei tehát szintén állandók Több nincs. Bármely időszakra csak a néesség és a könyvtári szolgáltatás szintje számítható ki előre, minden más változónak kell tekinteni, ami persze jó néhány dolgot jelenthet... de ne rontsuk el a szép mesét azzal, hogy az összes macskát egyszerre kieresztjük a zsákból.

Ha most még mindig kérdésesnek tartják a néességnek az állandók kategóriájába való sorolását, ehhez joguk van. Mégis van rendszer ebben az örültségben, mégpedig a következő. Csarémaknak véletlenségből kiváló terosztálya van. Az ott dolgozó fickók a költségvetési egységek beosztása, az országotak vonalának kijelölése meg a költségvetés előkészítése mellett a néességszámítással is játszadoznak. Azt mondják, néha tévednek, de azok az adatok, amelyeket kiburbliznak, nagyjában és egészében tizes erősségűek. Ahogy a dolgok manapság, ebben a mai korban mennek, még talán Önök is rábukhatnak a hátsóudvarban valami olyan osztályra, amely efféle dolgokkal foglalkozik. Próbáljanak kapcsolatot teremteni vele, ha eddig még nem tették meg. Az alábbi néhányyszáz szóban feltearunak értékei, érdemes idefigyelni.

A néesség lélekszámát akkor tekinthetjük állandónak, ha tudunk vele játszani. A játékszabályok pedig a következők.

Ha elfogadják Csarémak létezését és fennállását a következő 25 esztendőre (amit nyilvánvalóan megtesznek, hiszen különben eddig nem tartottak volna velünk), akkor megnézhetik a jelenlegi népességi adatokat az 1. táblázat bal oldali első oszlopában, némileg emészthetőbb formában. Továbbá, mivel a csarémaki tervezőket azért fizetik (és nem is rosszul), hogy ismerjék statisztikai

1. táblázat

Csarémaki alkörzetek	Mai állapot	Évek "mától kezdve"								
		1	2	3	4	5	10	15	20	25
Adraszkan	3.45	3.9	4.4	4.9	5.3	5.8	8.1	10.4	12.7	15.0
Dulatjár	1.35	2.9	4.5	6.1	7.6	9.2	16.9	24.7	32.5	40.2
Fara	4.9	6.1	7.3	8.5	9.7	10.9	16.9	22.9	28.9	35.0
Grisk	4.15	6.0	7.8	9.7	11.6	13.4	22.8	32.1	41.4	50.8
Kalanó	0.55	1.3	2.1	2.8	3.6	4.4	8.3	12.2	16.1	20.0
Koszán	0.0	3.6	7.2	10.8	14.4	18.0	36.0	54.0	72.0	90.0
Kösk	3.75	4.0	4.3	4.5	4.8	5.0	6.3	7.5	8.8	10.0
Obé	2.5	4.8	7.1	9.4	11.7	14.0	25.5	37.0	48.5	60.0
Sindand	3.55	4.2	4.8	5.5	6.1	6.8	10.1	13.4	16.7	20.0

Egyes adatok a csarémaki tervosztálytól, mások hosszadalmas számításokból erednek.

szempontból a vidék hátrányait és előnyeit, ésszerű, ha feltételezzük, hogy az adatok között megtalálható valahol a maximális lakosság létszáma, amely az adott körzetben egyáltalán elképzelhető. Egy tipikus, hossza nyúló csarémaki telefon után felfedezték, hogy valóban létezik ilyesmi. Egy órán belül a főkönyvtáros kezében voltak ezek az adatok, amelyek mint telítettségi számok szerepelnek a 25-ös évszám alatt, a táblázat jobb oldali szélső oszlopában. A "telítettség" kifejezés nem színrimája a 25 évnél. Egyszerűen azt jelenti, hogy Csarémak népe abban a körzetben feltehetőleg 25 éven belül éri el telítettségét. Ami az Önök saját körzetét illeti, lehet, hogy ott már beült a telítettség, de az is lehet, hogy sohasem áll be egyáltalán, ki tudja? Épp ezért fizetnek azoknak a bizonyos tervezőknek olyan fene sokat, és ezért ajánlatos jón lenni velük.

Szép, szép, de mik azok a fura számok a mai népességszám és a telítettség (25 év) közötti oszlopokban? Ezek abból adódnak, hogy valamennyi körzetben ismerjük a népesség évi növekedésének mértékét. Csak hogy jobban megértsük egymást, nevezzük őket lineáris népszaporodási adatnak. Ugy kaphatók meg, hogy egy-egy körzet telítettségi adatából kivonjuk a népesség jelenlegi létszámát, ezt a különbséget azután elosztjuk a tervidőszak éveinek számával (jelen esetben ez 25). Ez az illető körzet évi népszaporulata. Feketén-fehéren:

$$\frac{\text{telítettségi szám} - \text{mai lélekszám}}{\text{tervezési évek száma}} = \text{évi népszaporulat}$$

No most, hogy megkapjuk a tervidőszak első évének végén várható népességet, az évi népszaporulatot hozzá kell adnunk a mai lélekszámhoz. Ez az, amit első évi népességi adatnak nevezünk. Az "akkor hiszem, ha látom"-ot szajkózók számára ez ilyesféleképpen néz ki:

$$\begin{array}{r} \text{mai népesség} \\ + \text{évi népszaporulat} \\ \hline \text{első évi népesség} \end{array}$$

Ha a csarémakihoz hasonló táblázatot készítünk, ennek az összeadásnak eredménye, a népesség első évi lélekszáma, az 1. oszlopba, vagyis az első évi oszlopba kerül, annak a körzetnek a nevével egy vonalban, amelyre az adat vonatkozik. A következő, azaz második évi oszlop adatát ugyanígy számítjuk ki, csak a jelenlegi népesség helyett az első évi népességből indulunk ki, azaz:

$$\begin{array}{r} \text{első évi népesség} \\ + \text{évi népszaporulat} \\ \hline \text{második évi népesség} \end{array}$$

A következő évek bejegyzései ugyanezekből az adatokból tevődnek össze: az évi népszaporulattól és az előző évi népességtől. Ez a sorozat addig folytatható, amíg el nem érjük a telítettségi adatot. Az olyan kóklerek, akik jobban szeretnek szorozni, mint összeadni, kombinálhatják ezeket a műveleteket, hogy bármely adott évre megállapítsák a népességet. Egyszerűen megszorozzák az évi népszaporulattal a kérdéses évig hátralevő évek számával, s ezt az összeget hozzáadják a mai népességszámhoz.

No és azok az évek, amelyeket kihagytunk? Hát igen, senkinek sem sikerülhet minden. Ez az, amit Guru Kitabi nem bírt ki ép elmével. Fejébe vette, hogy naponkénti bontásban kellene látni ezeket az adatokat - bizony, ilyesmik is történnek.

Ha gyakorlatképpen (amennyiben valaki az ilyesmi kedvét lelné) a sajátunk helyett csarémaki adatokat használunk, azok az összegek, melyeket kapunk kell, a megszólalásig hasonlítani fognak az 1. táblázat adataihoz.

Pfüü! Végül is jó uton vagyunk afelé, hogy megszerkesszük saját lineáris népességi adataink táblázatát. Hogy miért lineáris? Egyszerűen azért, mert ha ezek a fickók négyzet alakú tábla készítésére adják a fejüket, akkor egyenes vonalat produkálnak. De miért van szükség egyenes vonalra? Hááát, tulajdonképpen nincs is rá feltétlenül szükség. Csak éppen nincs jobb módszerünk arra, hogy boldoguljunk ezzel a népesedési históriával, mivel sem a tőzsdét, sem az emberi természetet nem tarthatjuk ellenőrzésünk alatt.

Nos, ha Önök már elkészítették legsajátosabb körzetük legsajátosabb lineáris népességnövekedési táblázatát, a világért se kezeljék tabuként. Ha ugyanis azok a tervező egyének netalántán népszámlálást tartanának, és megváltozna a mai népességre vonatkozó adat, úgyis végig kell menniük ismét az egész lelkén, a megváltozott körzeti adatok szerint. Másrészt ha a körzetet előnti az ár, azaz ha a népesség túllépi a maximumot, a telítettséget, még mielőtt az előre kiszámított telítettségi idő bekövetkezik, akkor azt is megértik, miért van a begyében egyeseknek a tervezésben dolgozó fickók magas fizetése. Annak lehetősége azonban, hogy ez megtörténik, mielőtt még előre jelezték volna, eléggé elenyésző, ahogyan ezt a változók elemzése során hamarosan fel is fogjuk fedezni.

No, a népességet mégiscsak elintéztük, véglegesen. Birkózzunk meg most már a könyvtári szintekkel, hogy tudessünk az állandókon. Mellesleg, a könyvtári szolgáltatási szintekhez nem kell az a tömértelen matematika, amivel az előbb küzdöttek (ez talán néhány ajultat magához térít).

A csarémaki könyvtárost minden eléggé hidegen hagyja. Olvassa a szakirodalmat, eljár az összejövetelekre, levelez, fülel, és általában jólinformált. Amikor egy szép napon megkérdezték tőle, hányféle szintű könyvtári szolgáltatásról gondoskodik az adófizetők számára, habozás nélkül válaszolta: "négyről".

Az inkvizitor, aki nem szokott ilyen kurta válaszokhoz, indítva érezte magát a további nyomozásra. "Melyek ezek?" - kérdezte újra.

3. ábra

Szolgáltatási szintek

Megindítás

Beszűntetés

Bibliobusz	Népesség: 500	Beiratkozottak 50 % alatt Kölcsönzések száma óránként 10 alatt Havi kölcsönzések száma kevesebb, mint a beiratkozott olvasóké
Kölcsönzőállomás	Népesség: 5000	Beiratkozottak 40 % alatt Kölcsönzések száma óránként 20 alatt A heti kölcsönzések száma kisebb, mint a beiratkozott olvasóké.
Helyi fiók	Népesség: 10000	Beiratkozottak száma 30 % alatt Kölcsönzések száma óránként 50 alatt A heti kölcsönzések száma kisebb, mint a beiratkozott olvasók számának 70 %-a.
Körzeti fiók	Népesség 25000	Beiratkozottak száma 20 % alatt Kölcsönzések száma óránként 75 alatt A heti kölcsönzési szám kisebb, mint a beiratkozott olvasók számának fele

A csarémaki könyvtáros nem hagyta abba mondókáját, amíg nem vázolta fel a könyvtári szolgáltatások szintjeit, valamint az elindításukat, illetve beszüntetésüket indokoló irányszámokat.

Az éltes csarémaki könyvész csillogó mosollyal sorolta fel rendszerének komponenseit,

"Bibliobusz,
kölcsönzőállomás,
helyi fiók,
körzeti fiók -

s mielőtt még elfelejteném, van tájékoztató központunk is. De mivel tájékoztató központot nem telepíthetünk bárhová, ezt nem nevezném szolgáltatási szintnek."

"És mondja uram, hogyan differenciál a bibliobusz, a kölcsönzőállomás, a helyi fiók és a körzeti fiók minimumai között?"

"Hát kérem..." És ahogyan tovább motyogott, az egész dolog olyan világos lett, mint egy kép. Valóban kép, valami olyasmi, mint ami a 3. ábrán látható. De nem állt meg ennél. Belebocsátkozott a - természetesen a saját hálózatukra vonatkozó - részletkérdésekbe is (néhány részlet, amely a gentleman erucidió-

ját bizonyítja, a függelékben található), és mondókáját ezzel a két megjegyzéssel zárta.

"Hogy könnyebb legyen megérteni, először is azt mondhatjuk, hogy a legfontosabb tényező, amely meghatározza a szolgáltatás megindítását vagy megszüntetését, a népesség. De amikor azt mondjuk, hogy a lakosok száma az irányszámunk a könyvtári szolgáltatások bizonyos szintjének kijelöléséhez, ez csupán egyik oldala a kombinációnak. Amikor azután arról van szó, hogy változtassunk ezen a szinten, akkor nem lehet egyedül csak a népességgel számolni. Ennek a dolognak olyan sok bezzegje van, hogy ilyenkor inkább kiszállok, és saját szememmel megnézem azt a körzetet. Így van ez, kérem.

És másodsor, ha már egyszer megkaptunk egy irányszámot - s itt ne fedjük, amit már mondtam, hogy ez sokféle tényezéből adódik -, akkor készen kell állnunk a cselekvésre!"

"Hogyhogy?"

"Előre fel kell rá készülnünk, barátom. Mert, kérem tisztelettel, minden ilyen könyvtári szolgáltatási szint könyveket jelent, úgy bizony, könyveket, meg könyvtárosokat, adminisztrátorokat, polcokat, állványokat, irodákat, írógépeket és ilyesféle holmikát, s ezenkívül helyet, ahová ezeket tenni lehet. Megvannak a mutatóink, figyelemmel kísértük az emberekkel teli körzetet, az iskolák működését, a bevásárlóközpont felbukkanását, s mindebben benne vagyunk mi is, kis öreg bibliobuszunkkal, ahogyan gyűjtögetjük a statisztikai adatokat. S ha ez az információmennyiség megvan, akkor, öregem, nem kell sokat teketóriáznunk, hogy kitaláljuk, hány emberre van szükségünk és milyen állomány volna a legmegfelelőbb. Megvan már a költségvetés is, s amikor itt az idő, keményen belevágunk!"

Ímígyen fejtette ki a csarémaki főkönyvtáros a maga két meg gondolását: fölölen alkalmazott színes kiszálásai miatt azonban, nagyobb nyomaték kedvéért, érdemes volna mindezt rövidebben összefoglalni. Először is: a népesség lélek számát bátran vehetjük támpontul a könyvtári szolgáltatási szintek hosszú lejáratu tervezéséhez, de mennél rövidebb időközre tervezünk, annál többféle helyi adottságot kell figyelembe vennünk, mielőtt szolgáltatásainkat megkezdzenénk, illetőleg lecsökkentenénk. Másodsor: ha tudjuk, hogy egy bizonyos szolgáltatási szinthez milyen személyzetre, eszközökre és állományra van szükség, akkor elegendő időnk lesz a költségvetés elkészítésére, valamint az illető szinthez szükséges személyzet és anyagok összegyűjtésére, mielőtt a szolgáltatást megkezdjük. Az eredmény - gondolhatjuk - jóval egészségesebb tevékenység annál, mint amikor a lakosság egy begerjert csoportjának bizonytalan igényeit elsietve kielégítik. (Ilyesmi történt ugyanis Griskben, ez vezetett az 1923-as véres könyvtári lázadáshoz, ahhoz a történelmi eseményhez, melyről a csarémaki könyvtáros csak privátim hajlandó beszélni).

....és a változók

Na, az állandókból elég volt. Nekieshetünk ezek után a változóknak? Míg az állandó tényezők majdnem teljesen ki lehetett fejezni számok segítségével, addig a változók legragygóbb sajátsága éppen az, hogy a számviszonyoktól aránylag függetlenek (kivéve a kölcsönzést és bizonyos, a mindennapi könyvtári szolgáltatásokhoz tartozó számokat, de ezek hagyományosak és el is hanyagolhatók). Továbbá, amíg az állandókat csak időszakonként kell revidálnunk, addig a változó tényezőket állandóan szemmel kell tartanunk, nem ütemezhetjük be őket.

Szögezzük le már most, hogy minden körzetnek négy változó komponense lehet. Azért négy, mert ennél többel játszani már virtuózkodás volna, mi azonban könyvtárosok vagyunk, nem hegedüművészek. Maradjunk tehát annyiban, hogy minden körzetet elég jól le lehet írni az itt következő négy változó segítségével: a körzet leírása, a népesség összetétele,

a helyi jellegzetességek,
a korábbi könyvtári tapasztalatok.

Ezt a listát ugyanilyen formában adta át annak idején az előző csarémaki könyvtáros (haldokolva az 1923. évi nagy griski könyvtári lázadásban szerzett sebei miatt).

Persze, azt látni, hogy valaki más mihez kezdett a négy szemponttal, csupán egyik része a titoknak. Hogy az egész misztériumról leránthassuk a leplet, közelebről meg kell szemlélnünk valamennyi szempontot, fel kell derítenünk, mi okból hagyományozódtak könyvtárosról könyvtárosra, más szavakkal, mi az örögre valók.

Mit mondhatnánk például a lakásviszonyokról és a közszolgáltatásokról? Csarémak magas és koszos falai között többnyire nagyon nehéz volt megkülönböztetni az egyes lakónegyedeket, bevásárlóközpontokat, lakótelepeket, vagy épp az egyes polgárokat. Különösen nehéz volt azoknak, akik újonnan kerültek oda.

De ez csak a régi világban volt így. Ujabbán cickányszemű telekiügynökök léptek színre, s cifra kis utmenti elárusítóhelyeket és fertelmesen kiglancolt reklámtáblákat hoztak magukkal. Most már semmiféle nehézségbe nem ütközik a lakónegyedek és ehhez hasonlók különválasztása, mindez magától értetődővé vált. Még csak is lett a jóból. Ezek a rekvizitumok ugyanis bárhol és bármikor felbukkanhatnak, úgyhogy az üresen hagyott hajdani ökörszállások most négy hálószobás, három fürdőszobás, a Sarkar Testvérek patinás csarémaki cége által csinosan bebutorozott lakásokkal vannak tele. Ezekkel a "fenn az ernyő, nincsen kas" tünetekkel együtt rendszerint megjelenik egy benzinállomás, bankfiók a turisták számára, kölcsönzöbölt, egy ABC-áruház és még... mi is ez? bevásárló központ? ez meg itt iskola? Néhány éven belül mindez nyüzsgő településé válik, mely csak úgy kiált könyvtári szolgáltatások után.

Ne hagyjuk hát őket üvöltözni, cibáljuk ki azt a bibliobuszt a garázsból, és adjuk meg nekik rögtön a magukét. Ugyanakkor felhívhatjuk azokat a cickányszemű vállalkozókat is, megérdeklőzhetjük tőlük, hogy hány ilyen nagystíli berendezést adtak már el, és hogy ráadásul arra a forgalmi statisztikára, amelyet mi is össze fogunk állítani, a jövő fejlődését illetőleg miféle terveik vannak. Ezt az információt például nyugodtan beilleszthetjük a körzetnek abba a bizonyos rövid leírásába, esetleg belefoglalva némely válogatott telekiügynök nevét (ha ez a dologhoz közelebb visz), a közlekedési normákat, némi történelmi kóstolót, az azurkék mennyiből véleményét az ipartelepekről és így tovább.

Közlekedési normák? Ja igen! Ez a fogalom a csarémaki tervosztályon divik; azt jelenti, hogy mikor milyen irányban, melyik utcán hány kocsi halad végig. Ha a csarémaki könyvtár a könyvek eladásával foglalkozna, akkor is hasznos volna számára ez az információ, mert valamit - ha keveset is - elárul a vonzásköréről (a potenciális elárusítóhelyekről, a várható vásárlók számáról). Mivel azonban kölcsönzi a könyveket, egyenesen létszükséglete ennek az információnak a beszerzése.

No és, mi a manó az a népesség minőségi összetétele, eszik-e, vagy iszszak? Az első csarémaki, aki könyvtáros lett, Guru Kitabi, a mester, viszonylagos elvonultságban nőtt fel. Kuriájuk magas, szennyes falai elzárták csarémaki pajtásaitól. Ezután egy szép napon, tizennyolc éves korában elhagyta az ősi hajlékot, hogy világot lásson (no meg hogy beiratkozzék a könyvtárosképző iskolába).

Röviddel azután, hogy odahagyta családi tűzhelyének zárt biztonságát, a legenda szerint azt mondotta kisérőjének, Firpnek, a Kitabi család hű szolgájának: "Hé ember, nézd ezt a rengeteg népet!" Amire a derék Firp gyorsan hozzátette: "Az ám, fiacskám, és mindegyik más, figyeld csak!" És Guru Kitabi megállapította, hogy csakugyan mind különböznek egymástól. Más volt a kinézésük, a gondolkodásuk, az olvasási ízlésük. Ezen nem kellett volna meglepődni, de Guru meglepődött.

Tanulmányai elvégzése után visszaemlékezett Firp intelmére, s életét az olvasók érdeklődésére szabott gyűjtemények kialakításának szentelte. Ehhez azonban arra is szüksége volt, hogy bebarangolja azokat a városokat, amelyek számára a gyűjteményeket össze kellett állítani, és néhány feljegyzést készítsen, mert ha nem tudja, hogy mifélek, akkor nem is tudja őket ellátni. A feladat teljesítése elkezdődött. Csarémakban még most is készítenek ilyen feljegyzéseket.

Minden körzet sajátos vonásai világosan felismerhetők, de a griski zendi-
lés idején a könyvtáros még nem volt ezzel tisztában. Temetésén egy szeren-
csésebb kollégája azt sugta a mellette állónak: "Ó, az az átkozott autósztráda!
Igen, valamennyien egy két és fél mérföldes körön belül éltek, de nem voltak
hajlandók az autósztrádan átkelni".

A kölcsönzőkre gondolt; a csarémaki kölcsönzők olyan tipikusak, amilyenek a kölcsönzők egyáltalán lehetnek. A néhai könyvtáros még a népesedési statisztikának és elemzésnek, valamint Grisk naprakész, általános helyzetleírásának segítségével sem ismerte fel ennek a végzetes helynek a normákat megcsufoló sajátosságait. Érezte, hogy itt valami büzlük, de képtelen volt rájönni, hogy mi, és ennek következtében többé sohasem jöhet rá semmire. Ha a körzetnek olyan földrajzi jellegzetességei vannak, melyek megbontják egységét, vagy olyan egyedi fejlődése, amely megzavarja a könyvtárhasználat szokásos szabványait, jegyezzük fel ezeket, mint az általános körzetleírástól elütő tényeket. Tanuljunk a Griskben történektől!

Ez volt hát a nagy titok. No meg még egy utolsó dolog - a korábbi könyvtári tapasztalatok. Annak idején az ALA által elismert könyvtárosiskolában Guru Kitabi teljesen átítatódott a statisztikával. Az idő tájt csak félszívvel reagált professzorainak lelkesedésére, de a "nagy ébredés" első 30 másodpercében (ezt a kifejezést használják Csarémakban az "első munkanap" helyett) hívó lett. A probléma ugyanis nem a szent statisztika értékében vagy nehezen megfogható kritériumainak megállapításában rejlett, hanem abban, hogyan lehet eredményeit értelmes nyelvre lefordítani. Tudjuk, hogy abban az időben mindenkinek voltak saját elgondolásai. Így azután Guru is kidolgozta a maga sajátos módszerét, amely alkalmasint különbözik az Önökétől (hiszen egységes szabványrendszer még most sincs Csarémakban, sőt talán másutt sem).

Also sprach Guru Kitabi a statisztikáról:

"A felnőtt és a gyermekolvasók számát előbb külön vedd fel, majd add össze őket. Ezek a gondosan megállapított számok önmagukban nem érnek semmit, ó nem. Vedd tehát össze őket a körzet teljes lakosságával, óvakodj a látogatolvasóktól (amely műfaj mibenléte röviddel alább megvilágíttatik), és alkoss meg a felnőttek és gyermekek számából az F:G arányt. Az első hányados megkönnyíti annak felismerését, hogy elérted-e a pórokat (így hívják csarémakiul a kuncsaftot), a második pedig arról árul el valamit, hogy melyik korcsoport használja ki a lehetőségeket.

A forgalom, professzoraim büszkesége, kutyafülét sem ér mindaddig, amíg nem illesztjük be olyan, értelmes jelentéssel bíró képletekbe, mint például az egy dolgozóra jutó nyitvatartási idő, valamint az egy nyitvatartási órára jutó kölcsönzések száma. Persze, ha az embernek fogalma sincs róla, mit kezdjen ezekkel az új képletekkel, akkor éppúgy nem érnek semmit, mint azok a számok, amelyekre épülnek. A személyzet egy tagjának egy munkaórájára jutó kölcsönzések száma például felhasználható a személyzet létszámának megállapításánál, de csak nagyüzemi méretek között. Ha viszont még a bibliobusz stádiumában vagyunk, akkor esetleg érdekes lehet számunkra ez az adat, de az égvilágon semmit sem mond a körzetünkről, és amúgy is épp elég sok érdekes dolgot tudunk mindnyájan. Igaz? Nahát akkor! Az egy kölcsönzési órára jutó kölcsönzések száma valamivel közelebb visz a valósághoz, amennyiben Önök éppen azzal szórakoznak, hogy időbeosztást készítsenek bibliobuszuk számára, esetleg az állomás vagy a gyűjtemény nyitvatartására. Az egy kölcsönzési órára jutó kölcsönzések száma ezenfelül azt is elárulja, mennyiben dolgozza magát halálra a személyzet, mert vagy az óraszám, vagy a létszám nem elegendő, esetleg túl nagy

a létszám és túl nagy az óraszám (ami szintén megeshet, bár senki sem szokott eldicsekedni vele). És - hát igen, az egy kölcsönzőre jutó forgalom is buzgó szemrevételezésre érdemesíthető. Elárulja ugyanis, mennyi látszatosolvasó (akinek holta napjáig csak annyi köze van a könyvtárhoz, hogy egyszer beiratkozott) szerepel nyilvántartásukban, és/vagy milyen szerencsétlenül állították össze az állományt az adott közönség számára és/vagy egyáltalán tudtak-e kapcsolatot teremteni a párokkal. Rendkívül fontos, nem? Mérget vehetnek rá, hogy az!"

E pillanatban a Guru megszünt szólni. Szemöldökén a veríték gyöngyei csillantak meg, tanuskodva arról az erőfeszítésről, melyet ebbe a jelentős ki-nyilatkoztatásba befektetett.

Ezzel tehát készen vannak a változók! A működési körzet négy meghatározója és indokolásuk. Valamennyi körzetet le lehet írni segítségükkel? Ha Csarémakban használhatók, ahol még csak televízió sincsen, bárhol azok maradnak, sőt kicsit még ki is lehet polifurozni őket. Tehát minden rendben van!

Az itt következő felsorolás megkönnyíti annak a kloakának az áttekintését, amelyen eddig a pontig átlábolunk. Erre azért van szükség, mert mindezt nyomban fel is fogjuk használni annak a bemutatására, hogyan fest majd a csarémaki könyvtári hálózat 1990-ben (bocsánat ezért a 2000 körüli terminusért, de hát egyesek minden lehetőséget megragadnak, hogy feltűnést keltsenek).

1. MÁTRIX (helyek és dátumok kereszthálózata).

2. AZ ÁLLANDÓK (a népesség és a könyvtári szolgáltatási szintek; a halál és az adók).

A népesség nagysága (elő azt a telefont ...rajta!)

A könyvtári szolgáltatás szintjei (mit tudunk felajánlani és mire van még szükségünk, mielőtt működésbe kezdenénk).

3. A VÁLTOZÓK (ahogyan az a bizonyos ürge mondta, "senki se léphet kétszer ugyanabba a folyóba...", fel tehát, s midőn a tethelyre érsz, jegyezz szorgalmasan).

Körzetleírás. Hol van a közönség, és milyen szerepet fogunk játszani, ha kapcsolatba kerülünk vele?

A népesség összetétele. Olvasók, netán mesehallgatók... bar-kácsolók és ehhez hasonlók. Ezek az ismeretek a könyvgyűjtemény összeállításához stb. adnak segítséget.

Helyi jellegzetességek. Mohammed megy a hegyhez, vagy fordítva? Tartsuk nyitva a szemünket, és tanuljunk Grisk példájából!

Korábbi könyvtári tapasztalatok. Ha vannak ilyenek, használjuk őket, de olyan megfogalmazásban, amely jelent is valamit... pl.: a nagy számok nagyok.

Nos, ugy látszik, nem is volt olyan borzasztó. Dőljünk hátra. Vegyünk mély lélegzetet, Lenyeltük a kategóriákat? Igen! Tudjuk már, hogyan készítsünk lineáris népessédesi tervet? Aha! Tudjuk, milyen könyvtári szolgáltatási szintet válasszunk ki hálózatunk számára? Egen! Most aztán essünk neki a nehezének, hasznosítsuk mindezt, készítsünk mátrixot.

...és most a mátrix

Néhány héttel a véres griski lázadás után a csarémaki referenzközpont két aprószentje elsuttogta a nap pletykáját.

- Tudod, a gyerekreszleg főnöke azt mondta, az öreg Majomször (az elhunyt csarémaki könyvtáros beceneve) még azt sem tudta, hogy az autósztráda kettészeli Grisket.

- Ne mondd!

- De mondom! Mikor az az olvasó fejbevágta és kicsinálta, a jó öreg Majomször feljajdult: "Mit akar, miért volna az ötödik tölgyerdőben könyvtárunk, amikor a hetedik tölgyerdőben kaptak egyet! Hát miért van szükség két egymás melletti tömbben két boltra?"

- Fantasztikus!

- Legalább azt tudta volna, hogy egyáltalán nem két tömbnyire, hanem másfél mérföldre volt az aluljáróhoz, és hogy ezeknek az embereknek valóban nem volt könyvtárak... még bibliobuszállomásuk se!

- Ugy kellett a vén Majomszörnek...

Ha csupán egy főkönyvtáros pusztulása ilyen suttogásokra ad alkalmat, mit gondolnak, hogyan fog reagálni az Önök hálózata, még akkor is, ha nincsenek olyan kölcsönzők, akiknek elég bátorságuk van az ellenállásra? Örizzük meg a griskihez hasonló lázadásoktól mindenáron.

Legjobb, ha tudomásul vesszük, hogy a népeesség nem egyedüli kritériuma az egyik könyvtári szolgáltatási szintről a másikra való áttérésnek. Ezért most,

4. ábra

Évenkénti fejlődés

Csarémaki alkörzetek	Mai állapot	1	2	3	4	5
Adraszskán	A	A	A	A	A/B	B
Dulatjár	A	A	A	A/B	B	B/C
Fara	A	A/B*	B*	B	B	B/C
Grisk	A	A/B*	B*	B	B/C	C
Kalanó		A	A	A	A	A/B
Koszán		A	A/B	B/C	C	C/D
Kösk	B	A	A	A	A	A/B
Obé	B	B	B	B/C	C	C
Sindand	B	A	A	A/B	B	B

Jelmagyarázat:

- A - bibliobusz (központi kezelésben)
- B - kölcsönzőállomás
- C - helyi fiók
- D - körzeti fiók
- E - körzeti fiók/bibliobusz
- F - helyi fiók/kölcsönzőállomás; vagy helyi fiók/helyi fiók

* A kölcsönzési szolgálat kezdetén egy-egy intézmény mindkét körzetet elláthatja.

amikor nekiülünk kitölteni a mátrixainkat, ne essünk abba a hibába, hogy a la-
kosságot (1. táblázat) csupán keresztülpreseeljük a könyvtári szolgáltatási szint-
tek keretein (3. ábra). Ez egyszerűen nem megy. Na, de ezt a témát még elő-
vesszük egyszer. Itt az ideje, hogy szemügyre vegyünk néhány kitöltött mátrixot,
hadd legyen valami sejtelmünk arról, hogyan fest a dolog, amikor kész. A 4-7.
ábra pontosan erre való. Hopp, itt látszólag ugyanarról a dologról két táblázat
van, csak hogy nem egyformák! Hagyjuk most ezt, majd rátérünk erre is. A leg-
fontosabb, hogy átnézzük ezeket a csarémaki rémhistoriákat, lássuk, mit jelent-
nek, és ne feledjük: az egyik táblázat nem jó!

5. ábra

Csarémaki 5-évenkénti fejlődés
alkörzetek 1 2 3 4 5

	1	2	3	4	5
Adraszskán	B	B	B/C	C	C
Dulatjár	B/C	C	C/F	F	F
Fara	B/C	C	C	C	C
Grisk	C	C	C/F	F	F
Kalanó	A/B	B	B/C	C/F	F
Koszán	C/D	D/E	E	E-F	E-F
Kösk	A/B	B	B	B	B/C
Obé	C	C/D	D	D	D
Sindand	B	B/C	C	C/F	F

Jelmagyarázat:

- A - bibliobusz (központi kezelésben)
- B - könyvállomás
- C - helyi fiók
- D - körzeti fiók
- E - körzeti fiók/bibliobusz
- F - helyi fiók/kölcsönzőállomás; vagy helyi fiók/helyi fiók

Oké, pontosan olyanok, mint a 2. ábra, csak az üres négyzetek ki vannak töltve. De mivel töltötték ki? Fura kis betűk és viszonyító jelek, pont olyanok, amelyek bármely katalogizáló szívet megbizsergetik. Emlékeztetők, valamennyi egy-egy könyvtári szolgáltatási szintet jelöl, a táblázat alján található kód szerint. De mintha több volna belőlük annál az ötnél, amin korábban keresztülrágtuk magunkat. Hát ez meg mit jelentsen?

Nos tehát: az első kategória, A nem más, mint hagyományos bibliobuszunk, amelynek a terület székhelyén levő központi könyvtár az állomáshelye; B, C, D szintén hagyományosak, mivel ott szerepelnek a küszöbértékeket bemutató 3. ábrán. Az E és F esetében viszont valami mással van dolgunk. Rettenítő mentorunk, a csarémaki könyvtáros ezeknek a mátrixoknak ismertetését azzal kommentálta, hogy: "nem érdekes, milyen vékonyra szeleteljük, végül is mindenkinek nem tehet kedvére az ember".

Ez - ha kihámozzuk a sajátos csarémaki példázatstílus burkából - valószínűleg azt jelenti, hogy valóban nem tudjuk, mi lesz 25 év múlva. Egy mai körzet akár kétszer akkora is nőhet a távoli jövőben. Különösen így van ez, ha kezdünk rájönni, hogy ötvenes időszakon túl bármely kísérlet, mely arra irá-

6. ábra

Évenkénti fejlődés

Csarémaki alkörzetek	Mai állapot					
	1	2	3	4	5	
Adraszánk	A	B	B	B	B	B
Dulatjár	A	B	B	B	C	C
Fara	A	B	C	C	C	C
Grisk	A	C	C	C	C	C
Kalanó		A	A	A	A	A
Koszán		B	B	C	C	C
Kösk	B	A	A	A	B	B
Obé	B	B	C	C	C	C
Sindand	B	B	B	B	B	B

Jelmagyarázat:

- A - bibliobusz (központi kezelésben)
- B - kölcsönzőállomás
- C - helyi fiók
- D - körzeti fiók
- E - körzeti fiók/bibliobusz
- F - helyi fiók/kölcsönzőállomás; vagy helyi fiók/helyi fiók

7. ábra

Csarémaki ötévenkénti fejlődés alkörzetek 1 2 3 4 5

Adraszánk	B	C	C	C	C
Dulatjár	C	F	F	F	F
Fara	C	C	F	F	F
Grisk	C	E	E-F	E-F	E-F
Kalanó	A	C	C	C	C
Koszán	C	E	E	E-F	E-F
Kösk	B	B	B	B	B
Obé	D	D	F	E-F	E-F
Sindand	B	C	F	F	F

Jelmagyarázat:

- A - bibliobusz (központi kezelésben)
- B - kölcsönzőállomás
- C - helyi fiók
- D - körzeti fiók
- E - körzeti fiók/bibliobusz
- F - helyi fiók/kölcsönzőállomás; vagy helyi fiók/helyi fiók

nyul, hogy a népesség számán kívül a tervezésbe más tényezőt is belevonjon, pusztá találgatásá válik. Viszont ha öt éven belüli fejlesztési tervben kizárólag a lakosságot vesszük tekintetbe, az a griskéhez hasonló vagy még gonoszabb felfordulásra vezethet, No, de elkalandoztunk egy kissé. Tehát a két utóbbi (E és F) kategória egész egyszerűen annak a sejtelennek a kifejezésére szolgál,

miszerint a lakosság számából következő kereteknél szélesebb körű szolgáltatásra lehet majd szükség, s hogy ez vagy helyi bázisu, azaz helyi fiókból kiinduló bibliobusz (E), vagy egynél több fiókkönyvtár (F).

A kétféle mátrix a kitöltés módjában különbözik egymástól. A 4. és az 5. ábra mátrixai egyedül a népességet veszik tekintetbe. Itt összehasonlításu szolgálnak, valamint annak bemutatására, hogy mekkorát tévedhetünk, ha egyedül a lakosok számát... de ezt egyszer már megtárgyaltuk. Inkább tekintsük át a könyvtári szolgáltatási szinteket. Befejezésül nézzük meg a 6. és 7. ábrát kissé közelebbről.

A kétféle táblázat ugyanabból indul ki. Elvégre csak azzal tudunk valamit kezdeni, amink van... De nézzük csak, hova lyukadnak ki! A csupán a népesség nagyságára épülő táblázatok (4. és 5. ábra) már első látásra kissé konzervatívnak tünnek, míg annak a kettőnek, amely egyéb összetevőket is figyelembe vesz (6. és 7. ábra), ezekhez képest vadul villog a szeme, bozontos a sörénye.

No, most vizsgáljuk meg Grisket ugyanolyan módon, ahogyan azt az idős csarémaki könyvész szokta, vagy legalábbis járunk el az általa leirtakhoz hasonlóan.

"A bibliobusz-szolgálat, amely a Nagy Könyvtári Lázadás után Griskben létesült, lecsillapította a kedélyeket. Ha nagyobb lett volna a szükséglet, még több megállót létesítettünk volna. Megboldogult kollégám teóriája alapján azonban, miszerint minden futtyre egy megállót, legalábbis kis időre - dolgozni nem lehet.

Igy ugyanis rövidesen mindenütt egész csomó bibliobusz-állomásunk, sőt exállomásunk lehet. Ezek után csak az következhet, hogy az égvilágon mindenki ott lődörögjön az utkereszteződéseknél, és megpróbálja kítótozni, hol adja vissza kikölcsonzótt könyveit, vagy mikor, vagy kinek, vagy... a folytatást most már magukra bízom. Csak szórakozzanak egy darabig ezzel a játékkal. De a kutyafáját, ezek az emberek nem akarnak semmi egyebet, csak a könyvtári szolgáltatásokat. Nem akarnak holazollót játszani egy büfékocsival, olvasni akarnak, és hozzá lusták (pszé, ne hivatkozzanak rám, de ez az igazság)."

Amikor ideért, behívtá emberét, aki nagy térképet, iránytűt és statisztikai táblázatokból álló göngyöleget hurcolt magával. A csarémaki könyvtáros fejébe nyomta vitorlássapkáját, s az egész navigációs cuccot szétpakolta egy rajzasztalon, mely alkalmazatosan mögötte várt jelenésre.

"Tehát, vesszük e néhány megadott tényt, azaz információegységet, amely mindenféle gyakorlati célra felhasználható; például ilyenféleket, mint egyszer a népesedési statisztikák, másodsor a korábbi könyvtári tapasztalatok... szóval mindaz, öregem, amiről az előbb beszéltünk... Tehát, mondom, vesszük ezeket a dolgokat, és valami olyasmit kotyvasztunk belőlük, amivel most is, sőt a jövőben is dolgozni tudunk. Ezzel valami olyan izéhez jutottunk, amely hosszú lejáratra működik. Még ennél kevesebb is állandó mozgást jelent, azaz mégis valamivel jobbat, mint egy csomó összevissza változó bibliobusz-állomás".

A könyvtáros végigfuttatta ujjait egy, az 1. táblázathoz hasonló statisztikán. Viharvert arcának redőit mosolygós derű ragyogta be, midőn a következőket nyilatkozta ki: "Ide süssön! Ha a népesség szaporodásához igazodnánk a griski könyvtári szolgáltatások fejlesztésével, akkor ezeknek ugy nyolc hónap mulva kölcsonzóállomást kellene kapniuk. No de mire jó egy állomás az olyan körzetben, melyről tudjuk, hogy ott néhány év mulva ugyis teljes munkaidejű könyvtári szolgáltatásra lesz szükség. Hát éppen ezért mentek ki az én fiaim, hogy megfelelő telket keressenek, s hogy megküzdjenek a helyi hiánkkal."

A hátramozdító belekérdezett: "Azt jelenti ez, hogy Griskben nem lesz kölcsonzóállomás?"

"Ördögöd van, kispajta, pontosan ezt. Egyszerűen bekapcsolunk egy helyi fiókot, s nem kinlódunk az állomással. Ha már most csupán a lakosok számához igazodnánk, Grisk valószínűleg sohasem kapna ennél a helyi fióknál többet. De talán tudunk még jobbat is."

"Arra mérget vehet, főnök!"

"Igy is van. Az autósstrádák vagy elsőosztályu utak, vagy bárminek nevezük: mindenfelé ezek jelentik a nagy kínai falat. Ha nem haladhat át rajtuk keresztrányu forgalom, s az emberek nem láthatnak át a tulsó oldalra, két közösséget, azaz dehogy, akár két különböző világot is jelenthetnek, mindegyik a saját fejlődésvonalala szerint alakul, mindegyiknek más a szelleme is. Egy dolgot statisztikáinkból meg tudunk mondani: azt, hogy az elkövetkező néhány évben viszonyu sok ember fog Griskbe kerülni. Térképünkéről tudjuk, hogy ezek az emberek az egyéb könyvtári fejlesztés áldásaitól el lesznek zárva (ez a tudásunk ténylegesen egy könyvtáros elvesztésébe került). Lesz néhány iskolájuk, mindegyik körül külön lakónegyed, s parkok bukkannak majd fel, meg bevásárlóközpontok. Ennek következtében valószínűleg utcarendezésekkel is számolni kell. Amikor az ember mindezeket a várható fejleményeket összegezi, jó néhány kis hálózat igényei kezdenek előtte kibontakozni. Akkor miért nem készülünk fel már előre az igények kielégítésére?"

"Nem is tudom" - mondotta a beosztott.

"Rögtön tudtam, hogy nem tudod, Clyde, de ez nem is a te feladatod, a kérdés csupán szónoki volt. Igenis felkészülünk rá, mégpedig úgy, hogy amikor az idő teljessége elérkezik és egy közeli fiókot, esetleg több helyi fiókot vagy kölcsönzőállomást kell szervezni, készen találjon bennünket. A kezdeti garasos takarékoskodás később hosszú, kinos többletmunkába kerühet."

Miközben beosztottja összeszedte a térképeket és a többi cókmoókot a rajzasztalról, a bölcs csarémaki könyvtáros ezekkel a bucsuszavakkal fordult hozzám: "És ne feledje a jegyzettömböt".

"A jegyzettömböt?"

"Igen, a jegyzettömböt, amibe irkál, amikor a területen tartózkodik és alaposan szemügyre veszi azokat az új körzeteket, amelyekben a könyvtári szolgáltatások létesítését elő kell készíteni. Ismétlem: ne feledje... mert nagyon jól jön, amikor különböző kérdésekre kell válaszolnia, vagy akár - egy mátrixot kell kitöltenie..."

FÜGGELÉK

BIBLIOBUSZ

Népe sségi irányszám. Nincs minimum.

Szolgálati körzet. Bármely település, amely két mérföldnél távolabb esik minden működő könyvtári intézménytől. Ezt a távolsági adatot, a népsűrűség és a helyi topográfiai viszonyok figyelembevételével, a specifikus körzeti követelményeknek megfelelően kell ténylegesen megállapítani.

Gyűjtemény. Járműenként hozzávetőleg 2500 kötet. A bázisállomáson levő tartalékgyűjteményt az ellátandó körzet lakosainak száma szerint kell meghatározni. A tartalékgyűjtemény átlagban négyszer akkora, mint a mozgó, vagy, ha az állomáshely is működő könyvtári intézmény, az egész intézmény gyűjteménye a tartalékállomány.

A szolgáztatás meghatározása. Általános, időszakonkénti mozgószolgálat egy olyan körzetben, ahol a közlekedési korlátozások vagy földrajzi akadályok miatt a helyi könyvtári intézmények felkeresése rendkívül nehéz, ha nem lehetetlen. Tehát: a könyvtári ellátás biztosítása olyan formában, hogy a gyerekek is felügyelet nélkül járhassanak a könyvtárba.

Személyzet.

Bibliobusz	{	1 könyvtáros
		1 bibliobuszvezető, egyszersmind adminisztrátor
Bázis	2 adminisztrátor	

KÖLCSÖNZŐÁLLOMÁS

Népe sségi irány szá m. Jó lehet itt sincs minimum, 5000 főt szoktak kiindulásul venni a tervezésnél. Általában, ha a bibliobusz rendkívül erősen ki van használva, s ha tudjuk, hogy egy bizonyos település erősen fejlődőben van, ez már elég indok arra, hogy még a helyi igények jelentkezése előtt új állomás alapítását kezdeményezzük. A megalapított intézmény használatának tempója határozza meg nyitvatartási idejét és esetleges helyi fiókká való fejlesztésének időpontját. Ugyancsak a használat mértéke alapján szűrtethetik meg a szolgáltatást, ha további fenntartását a helyi igénybevétel nem indokolja.

Szolgálati körzet. A névleges szolgálati körzet az intézmény 1-1,5 mérföldnyi sugara körzete.

Gyűjtemény. Az abszolút minimum 5000 kötet, bár a pontos szám a népe sség függvénye. (A szolgálati körzetben lakó 1 főre 3 kötet.)

A szolgáltatás meghatározása. Állandó vagy félig állandó helyiség, például a parkolóhelyen elhelyezett, speciálisan kiképzett pótkocsi, amelynek üzemeltetésével mintegy felmérjük a helyi igényeket. Lehet szó részidős fiókkönyvtári szolgálatról is.

Személyzet.

- 1 részidős könyvtáros
- 1 részidős adminisztrátor
- 1 raktárkezelő

HELYI FIÓK

Népe sségi irány szá m. Bár nagyjából a 25 ezres lélekszám az optimális, a kölcsönzőállomásról a fiókkönyvtárra való áttérés a fejlődés korábbi pontján is megtörténhet, 10 000 lakos esetén is, különösen hogyha a használat intenzitása a magasabb szolgáltatási szintet indokoltá teszi.

Szolgálati körzet. Gépkocsihajtási időben kifejezve: 15-20 perc (kb. 5 mérföld) a városi körzetekben vagy 25-30 perc (kb. 8 mérföld) a városon kívül.

Gyűjtemény. Népe sségi minimumokban meghatározva: legalább 30 000 egység, fejenként 2,5 kötetrel számolva, kiegészítve 800 nem kölcsönözhető referenzkötettel és 200 előfizetett folyóirattal.

A szolgáltatás meghatározása. Állandó intézmény, legalább 10 000 négyzetlábnyi alapterülettel, legalább 30 autó számára elegendő parkolóhellyel, teljes idejű (hetenként kb. legalább 50 órás) nyitvatartással.

Személyzet.

- 4 könyvtáros
- 5 adminisztrátor
- 3 raktárkezelő

KÖRZETI FIÓK

Népe sségi irány szá m. 20 000-25 000 lakos és/vagy olyan tényleges szükségletek, amelyeket a helyi fiók már nem elégíthet ki. Ilyen szükségletet jelenthet a potenciális körzeti fiók stratégiai helyzete, amely alkalmassá teszi a helyi fiókok egy csoportjának továbbfejlesztésére vagy a bibliobusz bázisának kedvező elhelyezésére.

Szolgálati körzet. A névleges szolgálati körzet a közvetlen szomszédság, ugyanugy, mint a helyi fiók esetében. A tágabb értelemben vett körzet ezenfelül magában foglalja a körzeti fiókhoz tartozó valamennyi helyi fiók körzetét, valamint a bibliobuszával ellátott területeket.

Gyűjtemény. Minimálisan 50 000 (75 000 kötetig fejenként 2,5 kötet, azon felül 2 kötet).

A szolgáltatás meghatározása. Állandó intézmény, mely vállalja mind a teljes idejű közönségszolgálatot, mind a teljes idejű tartalékgyűjteményi tevékenységet a hozzá tartozó helyi fiókok és kölcsönzőállomások számára, gyűjteményének szélessége, mélysége és személyzetének specializálódása révén. Bázisul szolgál azon települések bibliobuszos ellátásához, amelyeket sem kölcsönzőállomás, sem helyi fiók nem lát el. Főhivatású szakemberek mind a felügyelői, mind a szakelőadói munkakörökben.

Személyzet. A helyi fióknak megfelelő alapképlet, amelyhez a bibliobusz személyzete, a referenzkönyvtárosok, a gyermekkönyvtárosok és hasonló státusok járulnak a szükségletek szerint.

Fordította: Iszlai Zoltán

AZ EURÓPAI SZOCIALISTA ORSZÁGOK
III. NEMZETKÖZI KÖNYVTÁRÉPÍTÉSI, BERENDEZÉSI
ÉS FELSZERELÉSI KONFERENCIÁJA

(S z ó f i a, 1968. szept. 16-20.)

Az 1964. évi prágai és az 1965. évi varsói konferencia után harmadszor ültek össze tapasztalatcserére és elvi problémáik tisztázására a szocialista országok könyvtárépítési, berendezési és felszerelési szakemberei. Együttműködésükbe - amelyet a konferenciák közötti időszakban a prágai koordinációs központ fogott össze - már előzőleg bekapcsolódtak a könyvtári munka gépesítésének szakértői is, e konferencia tematikája pedig a könyvek és dokumentumok restaurálásának és konzerválásának problémáira is kiterjedt.

Nyolc ország (Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, az NDK, Románia, a Szovjetunió) 37 szakembere vett részt a konferencián. Hazánkat Tombor Tibor könyvtáros (OSzK), Szabados László építész (KMK), Hasznosné Szöllösi Ilona restaurátor (Országos Levéltár) és Czettelerné Kozocsa Ildikó restaurátor (OSzK) képviselte.

A konferencia programján szereplő beszámolók, dokumentumok így oszlottak meg témájuk szerint: könyvtárépítés, berendezés és épületgépészet 15, a könyvtári munka gépesítése 2, restaurálás 5, a koordinációs központ működése és új statútuma 3. Alább közöljük ezek teljes jegyzékét, majd a konferencia határozatainak szövegét.

A KONFERENCIA ANYAGA*

Teilnehmer. Sofia, 1968. 3 lev.
4-2245/12

lenija v sztroitel'sztve bol'sih i
szrednih velicsinü bibliotek. 5 p.
4-2245/15

Szpiszok delegatov. Szofija, -
1968. 3 p. 4-2245/13

Priglasenie. Programma. Plan za-
la. Szofija, 1968. 4 p. 1 t.
4-2245/14

PASCSENKO, Fedor Nikolaevics:
Progresszszivnue tendencii v arhitek-
turno-planirovocsnüh resenijah krup-
nüh bibliotecsnuh zdaniij v SzSzSzR,
szproektirovannüh v period 1962-1967
gg. - Teziszü. Szofija, 1968. 20, 4 p.
4-2245/16

TOMBOR Tibor: Fortschrittliche
Tendenzen im Aufbau grosser und
mittlerer Bibliotheken. + Zusammen-
fassung. Bp. 1968. 31, 4 p. 26 t.

Sztroitel'sztvo Goszudarsztvennoj
biblioteki CsSzSzR. GAWRECKI, Dra-
hoslav: Predproektnaja podgotovka
sztroitel'sztva Goszudarsztvennoj bib-

Res.: Progresszszivnue naprav-

* Az egyes tételek alatt a jobb sarokban az anyag helyrendi száma a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban.

lioteki CsSzSzR. - MIKOLIK, Dina:
Vübor meszta dlja sztroitel'sztva no-
vogo zdanija Goszudarsztvennoj bib-
lioteki CsSzSzR i szravnitel'nie ob-
emnie észkizü. Praha, 1968. 35, 31 p.
14 t. 4-2245/17

FIALKOWSKI, Stanislaw: Program-
mirovanie i proektirovanie bol'sih bib-
liotek na primere proekta Nacional'-
noj biblioteki v Varšave. Szofija, 1968.
10 p. 4-2245/18

DAFINOV, Zdravko - DRÁGANOV,
Sztepan: Problemi territorial'nogo
raszpredelenija i sztroitel'noj program-
mi bol'sih i szrednih bibliotek. Szof-
ija, 1968. 31 p. 4-2245/19

BRÜSTEK, Jaroslav: Znacsenie i
zadacsi naucsnoj biblioteki v promis-
lennoj oblaszti. Ee sztroitel'sztvo i
modernizacija. Ostrava, 1968. 10 p.
4-2245/20

ŠVECOVA, Eva: Wissenschaftliche
Forschungsaufgaben in der Staatsbib-
liothek der CSSR. + Rede über die
Abwesenheit Gawrecki's. Praha, 1968.
16, 1 p. 4-2245/21

VINOGRADOV, Vszevolod Mihajlo-
vics: Principü modernizacii material'no-
tehniczeszkoi bazü bibliotek. Szofi-
ja, 1968. 9 p. 4-2245/22

SCHWARZ, Gerhard - MEISTER,
Hans-Joachim: Prinzipien für die Mo-
dernisierung der materiell-technischen
Basis der Bibliotheken. Sofia, 1968.
23 p. 4-2245/23

SCHWARZ, Gerhard - MEISTER,
Hans-Joachim: Principü modernizacii
material'no-tehniczeszkoi bazü biblio-
tek. Szofija, 1968. 23 p.
4-2245/24

RADA, Vladimir: Voprosü hrane-
nija i transzportirovki fondov i meha-
nizacija bibliotecsnoj rabotü v Gosz-
darsztvennoj tehniczeszkoi biblioteke
CsSzSzR. Szofija, 1968. 8 p.
4-2245/25

Koncepcii i aktual'nie zadacsi v

oblaszti preventivnoj ohraniü, resztav-
racii i konzervacii fondov. Szoszt.:
Sz. Alkalaj, L. Skřivánek i dr. Szofi-
ja, 1968. 46 p. 4-2245/26

SZABADOS László: Bibliotheken
in Alvar Aalto's Architektur. - Zusam-
menfassung. Bp. 1968. 18, 4 p. Illusztr.

Res.: Biblioteki v sztroitel'sztve
Alvar Aalto. 4 p. 4-2245/27

WIERZBICKI, Jerzy: Programmie-
rung und Projektierung von grossen
Bibliotheken nach dem Beispiel des
Entwurfes der Nationalbibliothek in
Warschau. Sofia, 1968. 13 p.
4-2245/28

PASCSENKO, Fedor Nikolaevics
- GAWRECKI, Drahoslav: Annotacija
monografii "Bibliotecsnie pomesceni-
ja i zdanija, bibliotecsnoe oborudova-
nie i mehanizacija bibliotecsnoj rabo-
tü" /poszobija po proektirovaniju, obo-
rudovaniju i mehanizacii bibliotek/.
Szofija, 1968. 18 p. 4-2245/29

HASZNOSNÉ SZÖLLŐS Ilona: Über
die rationellen, mechanisierten Metho-
den der Rettung des in grossen Men-
gen beschädigten Bibliotheks- und
Archivmaterials. Bp. 1968. 7 p.
4-2245/30

KOZOCSA-CZETTLER Ildikó: La
protection des livres en Hongrie. Mé-
thodes de restauration à la Bibliothè-
que Nationale Széchényi. Bp. 1968.
6 p. 4-2245/31

GAWRECKI, Drahoslav: Meziná-
rodní koordinacní ústředí pro výstav-
bu, zařízení a technické vybavení kni-
hoven. - Szooobszcsenie. Szoszt.: -.
Izd. Státní knihovna ČSSR, Praha,
Praha, 1968. 19 p. 4-2245/32

GÜNNEL, Peter: Funktionelle und
bauliche Probleme grosser öffentlicher
Bibliotheken /wissenschaftlicher Allge-
meinbibliotheken/ in der DDR. Berlin,
1968, 13 lev. 4-2245/33

KLEMP, Egon: Fragen der Re-
konstruktion grosser wissenschaft-

licher Bibliotheken. Berlin, 1968.
14 lev. 4-2245/34

MILLIK, Brigitte: Bibliotheksfunktionen. Bibliotheksstruktur, Bibliotheksgebäude. Berlin, 1968. 12 lev.
4-2245/35

PROHL, Peter: Probleme der Rekonstruktion der Universitätsbibliotheken der DDR. Dresden, 1968. 9 lev.
4-2245/36

KUBIAK, Stanislaw: Szosztojanie, potrebnoszi i metodü konszervacii i resztavracii bibliotecsnuh fondov sz bibliotecsnoj tocski zrenija. Poznan, 1968. 15 p.
4-2245/37

Bibliotheksbau und technische Einrichtung in der DDR 1966-1968, Hrsg. Deutscher Bibliotheksverband, Kommission für Bibliotheksbau, technische Einrichtungen und Mobiliar. Berlin, 1968. 11 p.
4-2245/38

Sztoitel'sztvo bibliotek i tehnicsezkoe oborudovanie v GDR v 1966-1968 gg. Izd. Deutscher Bibliotheksverband, Kommission für Bibliotheksbau, technische Einrichtung und Mobiliar. Berlin, 1968. 12 p.
4-2245/39

KUBIAK, Stanislaw: Der Stand, die Notwendigkeit und die Methoden der Konservierung und Restaurierung der Bibliothekssammlung vom bibliothekarischen Standpunkt. Sofia, 1968. 18 p.
4-2245/40

Vorschlag zur Änderung der Tagesordnung für 18. Sept. 1968. Sofia, 1968. 1 lev.
4-2245/41

Rezolucija. Szofija, 1968. 4 p.
4-2245/42

Beschluss. Sofia, 1968. 4 lev.
4-2245/43

A konferencia határozatai. Bp. 1968. 4 lev.
4-2245/44

x x x

A KONFERENCIA HATÁROZATAI

A szocialista országok könyvtárépítési, berendezési és felszerelési, valamint könyvrestaurálási és állományvédelmi szakembereinek 1968. szept. 16-20-án Szófiában tartott III. Nemzetközi Konferenciáján a résztvevők hangsúlyozzák, hogy eddigi együttműködésük teljes mértékben hasznosnak bizonyult, azt továbbra is elő kell mozdítani, ki kell építeni. Az 1964. évi prágai konferencia óta lényegesen kibővült a tudományos problematika, mélyebben behatoltunk a könyvtárépítésnek, valamint a könyvtárak anyagi és technikai bázisának részletkérdéseibe, javult a többoldalu érintkezés és a kölcsönös tájékoztatás, amellet pedig bővült azoknak a szakembereknek a köre, akik az egyes országokban ebben a munkában résztvettek. A munka ilyen előrehaladásában nagy része volt a Prágában létesült Ideiglenes Nemzetközi Könyvtárépítési, Berendezési és Felszerelési Koordináló Központnak. A konferencia résztvevői különösen méltányolják a Központ eddigi vezetőjének, D. Gawreczki elvtársnak a teljesítményét, és - további eredményes közös munkát kívánva neki - köszönetet mondanak tevékenységéért.

Annak érdekében, hogy a jövőben kibővídjön a szocialista országokban a könyvtárak anyagi és technikai bázisának javítását célzó munka, és tovább erősödjék a szakemberek együttműködése ezen a területen, a Konferencia az alábbiakat határozta el:

A Nemzetközi Könyvtárépítési, Berendezési és Felszerelési Koordináló Központ szabályzatának tervezetét az egyes országok javaslatainak megfelelően ki kell egészíteni, sziükség esetén meg kell változtatni. A végleges tervezetet a

következő Nemzetközi Konferencia elé kell terjeszteni vitára és jóváhagyásra, miután az egyes országok illetékes állami szervei ehhez hozzájárultak. Ezt a határozatot az Ideiglenes Nemzetközi Koordináló Központ fogja végrehajtani.

2. A III. Nemzetközi Konferencia felkéri a Magyar Népköztársaság Művelődésügyi Minisztériumát, bizza meg az Országos Széchényi Könyvtárat azzal, hogy a IV. Nemzetközi Konferencia összehívásáig lássa el a Nemzetközi Koordináló Központ feladatait.

3. Ennek a Koordináló Központnak a támogatására nemzetközi munkacsoportot (irodát) kell szervezni, mindegyik ország 2-2 képviselőjéből. Ennek a munkacsoportnak a könyvrestaurálás kérdéseire is ki kell terjesztenie tevékenységét. Tagjait az egyes országok illetékes hatóságainak kell kinevezniük.

4. Felkérjük az új Nemzetközi Koordináló Központot, hogy - ha lehet - már 1969-ben készítse elő Magyarországon a IV. Nemzetközi Könyvtárépítési, Berendezési, Felszerelési és Könyvrestaurálási Konferenciát.

5. A legközelebbi Nemzetközi Konferenciának ezekkel a fő témákkal kell foglalkoznia: "A könyvtári épületek hálózata regionális és városépítészeti szempontból" és "Egyetemi és főiskolai könyvtárak építése". A Nemzetközi Koordináló Központnak kell a konferencia programját részletesen kidolgoznia és a szerzői munkacsoportok kialakulását támogatnia; ehhez segítséget kap a nemzetközi munkacsoporttól.

6. Az egyes országok szakembereinek ajánljuk, hogy a legközelebbi konferencia fő témái mellett még az alábbi, különösen időszerti kérdésekkel foglalkozzanak a III. és a IV. konferencia közötti időszakban:

a) Könyvtárépítés.

- A tároló könyvtárak problémája a könyvtári, tájékoztató és dokumentációs munka modern felfogásának megfelelően.
- A különböző könyvtár típusok állományának terjedelmét és a könyvtárépületek befogadó képességét meghatározó tényezők.
- A könyvtárépület tipikus ismérvei és nomenklatúrája, differenciált olvasószolgálat esetén.
- A könyvek raktárból való automatikus kivételének problémái, valamint a raktár elhelyezésének és a raktározás formájának ezzel összefüggő kérdései.

b) Könyvtárfelszerelés.

- A könyvtári interiór funkcionális és művészeti problémái.
- Új építőanyagok a könyvtárak belsejében.

c) Könyvtárgépesítés.

- A hírszolgálati technika lehetőségei a könyvtáron belül és a könyvtárak között.
- A reprográfia lehetőségei a könyvtárakban.
- Az üzenet belüli szállítás problémái a nagy könyvtárakban; a könyvtárak közötti szállítás problémái.

7. Javasoljuk az országos Könyvtárépítési, Berendezési és Felszerelési Központoknak, hogy munkájukba más területek szakembereit is vonják be - pl. pszichológusokat, szociológusokat, közigazdászokat stb. -, a problémák alaposabb megragadása és kidolgozása érdekében.

8. Az Ideiglenes Nemzetközi Koordináló Központ, Dr. J. Wierzbickivel együttműködve, fel fogja deríteni azokat a lehetőségeket, amelyek a szocialista országok szakértőinek továbbképzésére az UNESCO és az IFLA rendezvényeinek keretében nyílnak, és róluk megfelelően tájékoztatni fogja 1969 márciusának végéig a nemzeti központokat.

9. A Nemzetközi Koordináló Központ, a nemzetközi munkacsoporttal együttműködve, meg fogja vizsgálni, milyen lehetőségek nyílnak a szocialista országok szakembereinek továbbképzése érdekében egy tanfolyam rendezésére (1970 végéig).

10. Az országos Könyvtárépítési, Berendezési és Felszerelési Központoknak ajánljuk, hogy a szaksajtóban 1968 végéig részletes tájékoztatást közöljenek a szófiai konferenciáról és határozatairól.

11. A bolgár Országos Könyvtárépítési és -gépesítési Központ az általa kidolgozott terv szerint mindegyik résztvevő államnak sorra rendelkezésére bocsátja a III. Nemzetközi Konferencia alkalmából bemutatott kiállítás egész anyagát.

12. A szófiai Kiril és Metodij Nemzeti Könyvtár 1969 végéig monográfiában foglalja össze a szófiai konferencia anyagát, ezt 1970-ben közzéteszi, és mindegyik résztvevő országnak megküldi.

13. Felkérjük a Bolgár Népköztársaság Művészeti és Kulturális Bizottságát, bizza meg a szófiai Kiril és Metodij Nemzeti Könyvtárat azzal, hogy az új Ideiglenes Nemzetközi Koordináló Központ megalakulásáig lássa el azokat a feladatokat, amelyeket a könyvtárak építése, berendezése és felszerelése terén folyó munka koordinálása jelent.

14. Köszönetet mondunk a Bolgár Népköztársaság Kormányának, a Művészeti és Kulturális Bizottságnak, a Kiril és Metodij Nemzeti Könyvtárnak, valamint a bolgár Országos Könyvtárépítési, Berendezési és Felszerelési Központnak vendégszeretetükért, valamint azért a fáradozásukért, amelyet a III. Nemzetközi Könyvtárépítési, Berendezési és Felszerelési Konferencia megszervezése és lebonyolítása során kifejtettek.

x x x

A jogi dokumentációnak a dokumentáció általános feladatkörén belül¹ megvannak a maga sajátos feladatai. Ezek a feladatok elsősorban a különböző dokumentációs források természetéhez és feldolgozásuk sajátos módszereihez kapcsolódnak. Ez utóbbiak - az irodalmi anyag dokumentációs feldolgozását kivéve - sok tekintetben eltérnek azoktól a módszerektől, amelyeket az egyes tudományágak területére, illetőleg a gyakorlati tevékenység különböző megnyilvánulásaira vonatkozó dokumentációs feldolgozásokban rendszerint alkalmazni szoktak. A jogi dokumentációban, a gyakorlat, illetőleg a célszerűség szempontjából, négy fő tevékenységi területet lehet megkülönböztetni: 1. a jogszabályanyag; 2. a bírósági gyakorlat; 3. az államigazgatási szervek gyakorlata és 4. a jogi irodalom. Az elméleti irodalom általában ezekre a szakterületekre elkülönítve vizsgálja a jogi dokumentáció sajátos problémáit,² és a gyakorlatban is kb. ez a tagozódás alakult ki. Minthogy az egyes jogi szakterületeken végzett dokumentáció sajátosságai egymástól sok tekintetben eltérnek, az alábbiakban előbb (I. rész) szakterületenként kíséreltem meg bemutatni a franciaországi jogi dokumentáció helyzetét, ezt követően néhány ott felmerült kérdését. Ez a két problémakör szorosan kapcsolódik egymáshoz. A jövő fejlődésének - a jogi dokumentáció gépesítésének - kérdéseit ugyanis csak a jelenlegi helyzet, a feladatok és az eredmények ismeretében lehet és kell eredményesen megoldani.

* A szerző 1967-ben ASTEF ösztöndíjasként franciaországi tanulmányutat tett, s ott többek között a jogi dokumentáció kérdéseit is tanulmányozta. (Tanulmányútjáról szóló részletes beszámolója a Könyvtár-tudományi Szakkönyvtárban 4-5007/23 számon található.)

I. SZERVEZETI KÉRDÉSEK, FONTOSABB DOKUMENTÁCIÓS SZOLGÁLTATÁSOK

A társadalomtudományi dokumentáció szervezete Franciaországban általában nagyon nehezen áttekinthető. Legfőbb sajátossága, hogy nincsen egységes, a társadalomtudományok minden - vagy legtöbb - ágát átfogó dokumentációs szerv,³ hanem minden intézmény, szervezet, sőt kisebb egységek - egyetemi tanszékek, nagyobb folyóiratok stb. - saját maguk részére végeznek dokumentációs feldolgozó munkát. Így egyrészt rengeteg munkát végeznek el többszörösen, másrészt viszont a saját célokra végzett dokumentáció rendszerint mélyebb, a házilag kiépített rendszeren belül jobban kezelhető, tehát hatékonyabb, mint valamilyen központi dokumentációs szerv által, nem közvetlenül az igényekhez kapcsolódóan, "raktárra" végzett feldolgozás. Anélkül, hogy az adott kereten belül részletesebben áttekinthetnénk a franciaországi társadalomtudományi dokumentáció⁴ bonyolult képét, megállapíthatjuk, hogy a jogi dokumentációban az előbb említett sajátosságok talán fokozottabb mértékben is felismerhetők. Ennek sokféle oka lehet - hagyomány, üzleti érdek, egységes "gazda" hiánya stb. Az alábbiakban ennél fogva a jogi dokumentáció előbb említett négy szakterületén vizsgáljuk meg a dokumentációt ellátó szervezetet, illetőleg az általa nyújtott legfontosabb szolgáltatásokat - kiadványok, tájékoztató szolgálat stb. -, s ezek bemutatásával igyekezünk bizonyos áttekintést adni a jogi dokumentáció jelenlegi állapotáról, hogy ezt követőleg egészen röviden a jövőbeli törekvésekről számoljunk be.

1. A tételes joganyag

Az egyre gyorsabban növekvő mennyiségű tételes jogszabályanyag nyilvántartása és erről a megfelelő információk szolgáltatása a gyakorlati életben mind nagyobb nehézségeket támaszt. A tételes jogszabályanyag⁵ legfontosabb központi nyilvántartása a Miniszterelnökség mellett szervezett, kartotékrendszerű jogszabálynyilvántartó. Ez a nyilvántartás elsősorban a Miniszterelnökség és a központi államigazgatási szervek részére dolgozza fel a központi hivatalos lap (Journal officiel de la République française) jogszabályanyagát.⁶ A Miniszterelnökség jogszabálynyilvántartó részlege mellett az államigazgatás központi szervei, az egyes minisztériumok és országos jellegű intézmények szintén vezetnek nyilvántartást az őket érintő jogszabályanyagról.⁷

A fenti, a kurrens jogszabályanyagot naprakész állapotban feldolgozó jogszabálynyilvántartó intézmények tevékenysége mellett a retrospektív jellegű összeállítások is lényeges információs eszközök. Franciaországban tudvalevőleg

évszázados hagyományuk és így rendkívüli gyakorlati jelentőségük van a különböző jogszabálygyűjteményeknek, illetőleg jogszabálymutatóknak, amelyek – nem hivatalos kiadványként – különböző technikai megoldásokkal, évenként kiadott kiegészítésekkel könnyítik meg a jogszabályt kereső jogászok és nagyközönség munkáját.⁸

Említésre méltó, hogy a franciaországi jogi dokumentáció milyen nagy figyelmet szentel a külföldi anyag dokumentációs feldolgozásának, és pedig nem csupán az irodalom, hanem a tételesjogi anyag vonatkozásában is. A tételesjogi anyaggal kapcsolatban mindenekeelőtt az Igazságügyminisztérium keretében működő külön osztálynak a munkáját kell megemlíteni,⁹ amelynek elsődleges feladata a tételes jogszabályanyag gyűjtése; emellett az elsősorban a jogi irodalom dokumentációjával foglalkozó és alább ismertető szervezetek is jelentős munkát végeznek a tételesjogi anyag nyilvántartása terén.

2. A bírói gyakorlat

A bíróságoknak a jogértelmezés, jogalkalmazás stb. szempontjából jelentős eseti döntéseit jelenleg a francia Semmitőszék, illetőleg a párizsi Felsőbíróság (Cour d'Appel) mellett szervezett központi, kartotékrendszerű katalógusok naprakész állapotban tartják nyilván.¹⁰

A Semmitőszék kartotékanyaga elsősorban a semmitőszéki ítélőbírák tájékoztatására szolgál, de ez az alapja azoknak a kiadványoknak is, amelyek 1792-től napjainkig folyamatosan foglalják össze a Semmitőszék ítélkezését és teszik közzé a külön bizottság által kiválasztott anyagot.¹¹ Magát a jelenlegi kartotékrendszert 1947-től kezdődően vezetik (gyakorlati okokból külön kezelik az 1960 utáni anyagot), a korábbi anyagról a nyomtatásban megjelent gyűjtemények adnak információkat. Felvetődött – részben megoldódott – bizonyos kumulációs kötetek, illetőleg mutatók szerkesztése ezekhez a hatalmas méretű gyűjteményekhez.

Hasonló elgondolások alapján dolgozik a párizsi felsőbíróság (Cour d'Appel) mellett működő központi nyilvántartó, amely a francia felsőbíróságok és a megyei bíróságok jelentősebb elvi kérdésekben állást foglaló ítélkezését gyűjti; az illető bíróság elnöke által kijelölt bírák végzik e célra a válogatást. Ez az anyag elsősorban az ítélőbírák tájékoztatását szolgálja, de erre épül a kb. 40 jogi folyóirat számára közzététel stb. céljából nyújtott anyagszolgáltatás is.

Mindkét nyilvántartás anyagát a Semmitőszék bulletinjének hagyományosan kialakított gyűjtőcsoportok szerinti rendszerében dolgozzák fel (tárgyszavak, kettős-hármas bontással).

A bíróságok gyakorlatának nyilvántartását végző intézmények munkája mellett külön figyelmet érdemelnek azok a – részben magánvállalkozáson alapuló

- kiadványok, amelyek a bíróságok ítélkezését összegyűjtve megfelelő információs anyagot szolgáltatnak a nagyközönség, illetőleg a jogászok számára.¹² Ezek a jogi szakáganként megjelenő gyűjtemények rendszerint éves kiegészítéseket is adnak közre, így biztosítva a gyűjtemény használhatóságát.

3. Az államigazgatási szervek gyakorlata

Az államigazgatási szervek gyakorlatával kapcsolatban mindenekelőtt a közigazgatási bíróság feladatkörét is ellátó Államtanács szerveinek munkáját kell megemlíteni. Az Államtanács mint közigazgatási bíróság ítélkezésének központi nyilvántartása¹³ a közigazgatási bíróságoknak különböző tárgykörökben (államigazgatási, pénzügyi jogi, hatásköri stb. kérdésekben) hozott döntéseit tartja nyilván és teszi közzé. Külön figyelmet igényel ezzel kapcsolatban, hogy ez az intézmény foglalkozik komolyabban a döntvényanyag gépi feldolgozásának kérdéseivel.

Jelentős dokumentációs tevékenységet fejt ki e téren a Minisztertanács egyik információs szerve, a Documentation Française is, amely a legkülönbözőbb időszerei politikai kérdésekkel kapcsolatban - részben az egyes kormányzati, államigazgatási szervek (főleg külügyi, oktatásügyi stb.) tevékenységéről - gyűjti össze és teszi közzé dokumentációs anyagát.¹⁴

A központi szervek mellett természetesen az államigazgatás többi központi szerve, intézményei, valamint az országos szintű szervek is tesznek közzé dokumentációs anyagot; ezek áttekintése azonban már meghaladná ennek a közleménynek a kereteit.

4. A jogi irodalom

A jogi irodalom dokumentációjával kapcsolatban sajátos jelenség, hogy Franciaországban nincs központosított szerve a jogi irodalom könyvészeti feldolgozásának vagy dokumentációjának, mint pl. egyes szocialista országokban. A jogi irodalom nyilvántartásának eszköze - más tudományágakéhoz hasonlóan - szintén a bibliográfia. A francia jogi irodalom alapvető könyvészeti munkájának a "nagy GRANDIN"-nek,¹⁵ valamint a munka kiegészítéseinek, továbbá DAVID professzor sokszor idézett modern művének közzététele után - amely elsősorban a dokumentációs forrásokat közli s emellett válogatott bibliográfiát tartalmaz a legfontosabb jogi művekről - a jogi irodalom egységes és teljes könyvészeti nyilvántartásának nincs felelős szervezete. Összefoglaló jellegű, kurrens jogi bibliográfia a DAVID anyaggyűjtésének lezárása (1960. jan. 1.) óta nincsen, az igényeket néhány általános,¹⁶ illetőleg a társadalomtudományok más területeit is érintő bibliográfia elégíti ki.¹⁷ Központi feldolgozás helyett az egyes intézmé-

nyek, tanszékek, a fontosabb időszaki kiadványok szerkesztősége stb. a saját gyűjtőkörükbe tartozó anyagról vezetnek kartotékszerű kimutatást, és ujabban szakáganként közzé is teszik ezek eredményét.¹⁸

Külön említést érdemel a francia Összehasonlítójogi Intézet, illetőleg Összehasonlítójogi Társaság dokumentációs nyilvántartása¹⁹ amely a külföldi anyagot (tételes anyag és irodalom) gyűjti és bocsátja az érdeklődők rendelkezésére.

Amint erre maga a francia irodalom is felhívja a figyelmet, igen jelentős és jól használható kiadvány a francia jogi irodalomra is az Index to foreign legal periodicals c. bibliográfia.²⁰

Meg kell még említenünk, hogy Franciaországban számos, a jog határterületeit érintő dokumentációs kiadvány jelenik meg, amely a jogi anyagról is értékes tájékoztatást ad, anélkül azonban, hogy bizonyos jogág területét részletesen feldolgozná.²¹

Ugyanitt kell végül megemlékeznünk azokról az intézményekről, amelyek több dokumentációs szakterületre is kiterjesztik működésüket, gyűjtésük azonban nem terjed ki átfogó jogi területekre, hanem csupán meghatározott érdeklődési körre.²²

II. A JOGI DOKUMENTÁCIÓ GÉPESÍTÉSÉNEK NÉHÁNY KÉRDÉSE

Franciaországban külön jogszabály (67-7 sz. tv. 1967. jan. 2.) rendelkezik a központi államigazgatási szervek tájékoztatási igényeinek ellátásáról. Ennek értelmében egy központi bizottságot és minden minisztérium mellett informatika-bizottságot szerveztek. A jogi dokumentáció továbbfejlesztése - elsősorban az információs adatok gépi kezelésének technikája, módszereinek stb. tanulmányozása - szempontjából az Igazságügyminisztérium mellett szervezett informatika-bizottság munkája jelentősebb. A Bizottság feladata, hogy tanulmányozza a jogi információk kezelésének tudományos, műszaki, adminisztratív és pénzügyi módszereit az egyes problémák megoldásával kapcsolatban.

Az Igazságügyminisztérium informatika-bizottsága 1967. febr. 27-én alakult meg. Tennivalóit felmérve a következő területeken kívánja tanulmányozni az információs anyag gépi kezelésének bevezetésével kapcsolatos kérdéseket: a jogi dokumentáció, az igazságügyi rendőrség, a bünyügyi nyilvántartás, az igazságügyi statisztika, különböző kutatások (elsősorban a börtönügyek és a fiatalkori bűnözés), végül az ügyvitelgépesítés. A Bizottság ezeken a területeken az információ gépi kezelésének előfeltételeit vizsgálja, s a továbbiakban ezeknek a belső használatra szánt felméréseknek alapján fogja működését kifejteni.

Nem volna teljes a franciaországi jogi dokumentáció helyzetéről adott ké-
pünk, ha nem pillantanánk be a jogi dokumentáció gépesítésének nagyon idő-
szerű kérdéseivel foglalkozó irodalomba is. Bár a dokumentációs tevékenység,
a tájékoztatási anyag gépi kezelése gyakorlatilag - különösen gazdasági terü-
leteken - egyre nagyobb lendületet kap, a jogi dokumentáció gépesítése terén
Franciaországban nem lehet különösebb eredményekről beszélni. A mechanogra-
fikus gépeket alkalmazó szervek²³ mellett az irodalomban egyetlen „jelentősebb
kísérlet, illetőleg adatfeldolgozás ismeretes, amely a bírósági gyakorlat elektroni-
kus feldolgozását tűzte ki célul.²⁴ Egy másik - közzé nem tett anyagból ismert
- kísérlet a büntügyi nyilvántartással kapcsolatos információk gépi kezelésének
lehetőségeit vizsgálta.²⁵ Már említettük végül, hogy az Államtanács szervei fog-
lalkoznak a közigazgatási bírósági gyakorlat gépi nyilvántartásával és kezelé-
sével.

Az egyes jogi szakterületeknek az előbb vázolt keretek közötti dokumen-
tációs feldolgozásával kapcsolatos - egyébként nem nagyon terjedelmes - francia
irodalomból csupán néhány alapvető kérdés emelhető ki, amelyek megoldása elő-
feltétele annak, hogy a jogi dokumentáció gépesítése az egyes szakterületeken
megkezdődjék, illetőleg eredményesen működjék.

Az irodalomban a jogi dokumentáció egyes szakterületeinek gépesítésével
kapcsolatban több ízben fejtettek ki jól megalapozott igényeket.²⁶ A megoldandó
kérdések előterében a gép által szolgáltatott információk minősége áll. Milyen
információkat szolgáltathat a gép elméleti és gyakorlati jogászoknak? Beszélhe-
tünk-e ma már "ítélkező" gépről, vagy csupán egyszerű "dokumentációs" gépről,
tehát az adatokat nyilvántartó és szolgáltató gépről?²⁷ Az irodalom álláspontja
egységes abban a tekintetben, hogy a gép csupán információkat adhat, de nem
tudja helyettesíteni a bírói döntést, illetőleg az azt megelőző gondolkodási műve-
letet. R. DEGOUY két alapvető típust, a dokumentációs és az ítélkező gépet vizs-
gálva megállapítja, hogy az ún. "ítélkező gép" alkalmazása elképzelhetetlen, a
dokumentációs anyag kezelésében viszont a gép nagyon lényeges segítséget ad-
hat.²⁸ C. MEHL²⁹ azt a kérdést vizsgálja, hogy létezhetik-e a jog területén
olyan gép, amely új megoldásokat dolgozhat ki; arra a végkövetkeztetésre jut,
hogy ma még az álmok világába tartozik az a gép, amely jogi döntést volna ké-
pes alkotni - még akkor is, ha ez a döntés a betáplált információkból következ-
ne. Ezzel ellentétben azt a gépet, amelyik "keres és talál", tehát nem "feltalál"
vagy "kitalál" jogi információt, MEHL is lehetségesnek és hasznosnak tartja.³⁰

A további alapvető kérdés az irodalomban, hogy a gépi nyilvántartás cél-
jaira teljes anyagot kell-e tárolni, tehát a jogszabályszövegek teljes anyagát, a
bírói döntések teljes terjedelmét stb., vagy pedig elegendő, ha a gép kezelésébe

csupán az utolsó adatok kerülnek (pl. a jogszabály megfelelő szakaszaira, a bírói döntés azonosításra kerülő adataira, a szakirodalomra stb. történő utalások).³¹

Fontos helyet foglalnak el a dokumentáció gépesítésével kapcsolatos irodalomban a gépi visszakeresésre alkalmas jogi kulcsszó-gyűjtemény (thesaurus) kérdései; ennek összeállítását minden szerző elsődleges feladatnak tartja.³² Érdekes ezzel kapcsolatban, hogy a franciaországi jogi kiadványok visszakereső apparátusát (jogszabálymutatók, különböző indexek stb.) általában mintaszerűnek szoktuk tekinteni, viszont éppen a francia irodalomban hangzott el az a megállapítás, hogy ezeknek a gépi visszakeresés szempontjából ugyyszólván semmi jelentőségük nincsen.³³

A jogi dokumentáció szervezetének, fontosabb szolgáltatásainak, illetőleg továbbfejlesztésének néhány kérdését áttekintve meg kell állapítani, hogy a központosítás, az egységes jogi dokumentációs szervezet hiánya több tekintetben hátrányos. A közvetlenül a munkahelyekhez vitt dokumentáció kétségtelenül jobban kielégíti a kutatási, anyagszolgáltatási igényeket, s a szakszerűséget is jobban biztosítja itt az eredményesség közvetlen, tapasztalati úton kialakított, folyamatos ellenőrzése. Ezzel szemben a szétszórtság szükségszerű következményei – a hagyományos és sokszor elavult módszerek és technika használata, az egyes területek közötti átfedések és az ennek következtében sokszor feleslegesen kifejtett munka stb. – nyilvánvalóan fékezik a fejlődést. A legilletékesebb megállapítások szerint türethetetlen a jogi dokumentációnak ez az állapota, amely nem képes lépést tartani a jogszabályalkotás és a jogszabályalkalmazás mindennapos követelményeivel. Előbb-utóbb tehát be kell vezetni valamilyen fokú gépesítést, s ez szükségszerűen maga után fogja vonni az erőök összefogását. Píllanatnyilag épp a szervezeti széttagoltság az egyik nagy akadálya a gépesítés megvalósításának, remélhető azonban, hogy a gépi szolgáltatások, magasabbrendűségük folytán, alkalmazást találnak a jogi dokumentáció területén is.

x x x

1. A "dokumentáció" megjelölést az alábbiakban abban az értelemben használom, hogy az minden értelmi tevékenység eredményeinek összegyűjtését, rendezését, visszakeresését és felhasználását jelenti. A "szakirodalmi tájékoztató" ugyanis éppen jogi területen nem fejezi ki pontosan mindezt; minthogy itt nem csupán - és nem elsősorban - irodalmi, hanem egyéb anyagra (jogsabály, bírói gyakorlat stb.) vonatkozó adatgyűjtésről stb. is van szó.
2. A jogi dokumentáció sajátos szakterületeiről az irodalomban lásd NAGY Lajos: A hazai állam- és jogtudományi dokumentáció kérdései. A MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének Értesítője 2.k. 1959. 297-308.p.
3. Amilyen pl. a műszaki tudományok területén a Centre National de la Recherche Scientifique vagy az államtudomány területén a Fondation Nationale des Sciences Politiques, amelynek dokumentációs szolgáltatásai rendkívül széleskörűek és részben a jogtudományt is érintik.
4. A franciaországi - részben jogi - dokumentációs tevékenységet kifejtő legfontosabb intézményeket felsorolja a Catalogue des sources de documentation juridique dans le monde c. Unesco-kiadvány (2. éd. Paris, 1957.).
5. Jogsabályon itt és a továbbiakban a törvény mellett különböző egyéb jogforrást (minisztertanács határozat, rendelet és utasítás, miniszteri utasítás, rendelet, körrendelet, stb.) is értünk.
6. Érdekes megemlíteni, hogy - a kapott szóbeli felvilágosítás szerint - semmiféle kapcsolata nincs pl. a Journal Officiel időszakonként kiadott mutatóinak szerkesztőségével, annak ellenére, hogy az ott szerkesztett és nyomtatásban is kiadott mutatók a gyakorlatban nagyon használt tájékoztatói eszközök.
7. A jelenlegi központi hivatalos lapokat felsorolja DAVID, René: Bibliographie du droit français, 1945-1960, Paris, Mouton et Co. 1964. 25. skk.
8. A legfontosabbakat felsorolja a Catalogue (210-211.)
9. Service de législations étrangères et de droit international; 1867-1932 között társadalmi szervként működött, 1932 óta tartozik az igazságügy-minisztériumhoz. Gyűjti az egyes országok hivatalos lapjait, jogsabály-mutatóit, törvénygyűjteményeit, jelentősebb folyóiratait.
10. A "Fichier de la Cour de Cassation" és a "Fichier central de la jurisprudence des cours et tribunaux".
11. Bulletin des arrêts de la Cour de Cassation, rendus en matière civile, 1792- ; Idem: ... rendus en matière criminelle 1798- . A Fichier méreteire jellemző, hogy 22, hivatalból a Semmitőszék mellé beosztott, alacsonyabb fokozatu bírónak kell az anyaggyűjtés stb. munkáját végezni.
12. A legfontosabbakat felsorolja a Catalogue (209.), illetőleg DAVID i.m. 34.sk.
13. A Bulletin des arrêts du Conseil d'Etat statuant au contentieux des décisions du Tribunal des conflits, de la Cour des comptes et du Conseil des prises, Paris, 1821- . A negyedévenként közzétett gyűjteményt 1948 óta a Conseil d'Etat adja ki.
14. A kormány titkárságának kötelékébe tartozó Dokumentációs Igazgatóság szerve, számos kiadványsorozatot tesz közzé (dokumentumok, tanulmányok stb.). A jogi kutatást ezek csak periferikusan érintik.
15. A francia jogi irodalom alapvető könyvészeti műve GRANDIN, Artur: Bibliographie générale des sciences juridiques, politiques et économiques. 1-3. v. Paris, Sirey, 1926. Ez 1800-tól kezdődően dolgozza fel

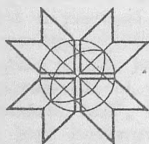
- az anyagot. Összesen 19 kiegészítése az 1926–1950 közötti időszakot fogja át. A további könyvészeti munkákat lásd DAVID i.m. 15. p.
16. A nemzeti bibliográfia (Bibliographie de la France), illetőleg az annak mellékleteként kiadott, decimális elrendezésű Les livres du mois.
 17. Az egyéb területek (közgazdaság, filozófia, történelem stb.) mellett a jogi területeket is feldolgozó időszaki kiadvány a Revue bibliographique des ouvrages de droit, de jurisprudence... (Paris, 1894–) c. negyedéves, annotált bibliográfia.
 18. Így pl. a Revue de science criminelle et de législation comparée folyamatosan közli a francia nyelvű folyóiratok büntetőjogi anyagát stb.
 19. A Centre français de droit comparé és az Association française de droit comparé központi könyvtára, valamint különgyűjteményei (szocialista országok osztálya, büntetőjogi gyűjtemény, az Európai Közösség anyagának könyvtára, világyűjtemény stb.) gazdag tételesjogi, jogi irodalmi könyv- és folyóiratanyagukat karterekrendszerű mutatók segítségével tartják nyilván. Főleg a tudományos kutatás szempontjából jelentősek a párizsi jogi szakkönyvtáraknak (pl. a jogi kar, az ügyvédi testület könyvtárának stb.) nyilvántartásai is.
 20. Vö. DAVID i.m. 14–15. Maga az Index az Institut of Advanced legal studies (London) és az American Association of Law Libraries (New York) közös kiadásában jelenik meg 1960 óta, a nem-angol jogterületek anyagát dolgozza fel. Negyedéves, ezen kívül éves és többéves kumulációkat is ad (1.k. 1960–1962, 2.k. 1963–1965).
 21. Ezek közül a Fondation Nationale des Sciences Politiques-nek jogi anyagot (főleg államjog, állam- és jogelmélet, államigazgatási jog, nemzetközi jog, munkajog stb.) is érintő feldolgozásait, illetőleg adatszolgáltatásait, különösen az előfizetés alapján szállított karterécéduláit, valamint a CNRS dokumentációs központjának gondozásában megjelenő Bulletin signalétique humain tudományokkal (jogszociológia, állambölcsélet, alkalmazott pszichológia) foglalkozó egyes füzeteit kell említeni.
 22. Így például a fiatalkori bűnözést tanulmányozó vauressoni intézet, valamint a párizsi közjegyzői kamarának - részben gépesített - információs központja (CRIDON) stb.
 23. Például a 22. jegyzetben említett két intézmény.
 24. A montpellier-i egyetem jogi és természettudományi karának két professzora, M.P. CATALA és M.J. FALGUEIRETTES a Semmitőszék polgári jogi ítélkezésének anyagát dolgozták fel és táplálták be elektronikus számítógépbe, s a visszakeresési rendszert kiépítve jelentős információs bázist létesítettek ezen a területen. Eredményeiről az irodalomban is beszámoltak. (Le traitement de l'informatique juridique sur les ordinateurs. La Semaine juridique [Paris] 1 févr. 1967. Doctrine: 2.052.). A kísérletekhez az IBM France bocsátott gépeket a kísérletezők rendelkezésére. Az innen nyert tájékoztatás szerint a kísérleteket az anyag közzététele után is folytatják, és az értesülés vételének időpontjáig a Semmitőszék öt évi polgári jogi ítélkezését (kb. 15 000 adat) dolgozták fel.
 25. Az IBM France által rendelkezésre bocsátott 360–30-as számítógéppel végzett kísérletekről (1966. december) számol be Cpt. COMTESSE.
 26. Vö. DEL MARMOR, Charley: Le traitement électronique de la documentation juridique. = Bulletin de l'Académie Royale de Belgique. Bull. de la Classe des lettres. (1966. 12. no. 6. sk.)
 27. RAYNAL, Jean: La justice de demain. Paris, Éditions Denoël, 1966. 104–105, és 160. skk.
 28. DEGOUY, R.: Le droit et l'information instantanée par cybernétique. Cybernetica [Namur] 4. v. 1961. 11. sk.

29. MEHL, L.: Les sciences juridiques devant l'automatisme. *Cybernetica* [Namur] 3. v. 1960. 27. sk.
30. Vö. MEHL. im. 29.
31. Ebben a vonatkozásban az álláspontok eléggé eltérőek. A végleges megoldás kétségtelenül a műszaki tényezőktől is függ, amelyek - pl. a számítógépek esetében - ma már gyakorlatilag korlátlan mennyiségű információ tárolását teszik lehetővé. Kérdés azonban, hogyan oldhatók meg technikailag az anyag természetéből fakadó sajátos feladatok, pl. a jogszabályszövegeket elkerülhetetlenül érő módosítások átvezetése. Megjegyzendő, hogy nemcsak az elektronikus, hanem az egyszerűbb gépek is lehetőséget adnak pl. egy közepes ország tételesjogi anyagának kezelésére. A Pathé-Kodak cég "Miracode" elnevezésű berendezése például - ennek gyakorlati alkalmazását a fontainebleau-i Institut Européen d'Administration d'Affaires-ben láttam - 8-900 000 oldalt tud tárolni úgy, hogy a kezelő egyetlen kézmozdulattal készítheti elő az anyagot. Ugyancsak a Miracode-nak a jogi tájékoztatásban való felhasználásáról ír BUFFELAN, Jean-Paul: *Prospective de l'informatique dans les sciences juridiques*. Recueil Dalloz-Sirey, 1967. *Chronique* XVI, 107-112.
32. Vö. CATALA - FALGUEIRETTES im. 15. p., DEGOUY im. 15.p., DEL MARMOR im. 16.p. stb. A szótár összeállításával kapcsolatban ld. még MEHL im. 142. sk. Lucien MEHL a Société de la législation comparée-ben 1967 decemberében tartott előadásában (*Informatique juridique et droit comparé*) újból aláhúzta a kulcsszavak tárnak fontosságát, s érintette az összeállítás néhány elméleti kérdését.
33. Lásd DEGOUY im. 14-15.p., MEHL im. 143.p.

x x x

Lester Asheim könyve*

Librarianship
in the
Developing
Countries

LESTER ASHEIM

UNIVERSITY OF ILLINOIS PRESS
Urbana · Chicago · London
1966

Három előadás szövegét tartalmazza a könyv. Az előadásokat 1966-ban, az Illinois Egyetemen tartotta a szerző, aki 1962-1966 között az ALA Nemzetközi Kapcsolatok Osztályát vezette. Ez az osztály független, nem hivatalos tanácsadó szervként áll az alapítványok, kormányhivatalok és egyéb intézmények rendelkezésére, külföldi könyvtárak támogatása ügyében. Osztályvezetői minőségében Asheim jóformán az egész világot bejárta, ismerkedett a támogatásra szoruló országok könyvtárügyével. Az előadásaiban említett példákat főként Latin-Amerikából, a Közel- és Közép-Keletről meríti, de hangsúlyozza, hogy ezek az Ázsia egyéb részeiben és Afrikában szerzett tapasztalataira is jellemzők.

* ASHEIM, Lester: Librarianship in the developing countries. University of Illinois Press. Urbana - Chicago - London, 1966. Dk, 95 p. 21 cm.

I. PÁRHUZAMOK ÉS ELLENTÉTEK

A "kultursokk" fogalmából indul ki első előadásában a szerző; így nevezi azt a meghökkenést, zavart, amelyet az ember teljesen idegen kulturába cseppenve érez, ahol "azt a logikai rendszert, amelyet egyetemes érvényűnek tartott, hirtelen egy másik rendszer váltja fel, amelynek még nem ismeri a kulcsát".

Az idegen kulturából őt természetesen a könyvtári helyzet, a könyvtári munka gondolatvilága érdekelte elsősorban. Lássuk tehát, mi "sokkolja" az amerikai könyvtárost, amikor a könyvtárakkal ismerkedik a fejlődő országokban.

Közművelődési könyvtár jóformán egyáltalán nincs, az amerikai "public library" értelmében véve, vagyis nincs "általános jellegű gyűjtemény, amelyet bárki használhatna, aki tájékoztatást, szórakozást, önképzést vagy esztétikai élvezetet igényel". Vannak könyvtárak, amelyek bárki számára nyitva állnak - ezek azonban nem az átlagember szükségleteit akarják kielégíteni. Vagy a diákság "tanulósobájául" szolgáló olvasóterem a legfőbb jellegzetességük, vagy a ritka könyveknek, kéziratoknak a kutatókat vonzó gyűjteménye.

Gyermekrészlegük sincs ezeknek a könyvtáraknak. Az itt-ott található külön gyermekkönyvtárak nem az olvasóvá nevelést szolgálják; állományuk túlnyomórészt képregényekből vagy hasonló kiadványokból tevődik össze (és nem is kölcsönözhető).

Nemzeti könyvtár van ugyan a legtöbb fejlődő országban, de hiányoznak olyan alapvető fogalmi jegyei, mint a központi katalógus, a nemzeti bibliográfia, a többi könyvtárnak nyújtott módszertani támogatás; sokszor az ország könyvtermésének begyűjtését sem tartja feladatának.

Az egyetemi könyvtárak nem egységesek. Az egyes karoknak, tanzsékeknek a város különböző részein szétszórta könyvtárai egymástól teljesen függetlenül működnek, különböző katalogizálási és osztályozási rendszert használnak; nemcsak központi irányításuk, hanem még központi katalógusuk sincs.

A szakkönyvtárak közül a természettudományi és műszaki szakkönyvtárak általában korszerűek, a humán jellegűek viszont "olyanok maradtak, amilyenek háromszáz évvel ezelőtt voltak".

Az olvasó nehezen férhet hozzá a könyvhöz - ez a leglényegesebb közös jellemvonásuk mindezeknek a könyvtártípusoknak. Közvetlenül egyáltalán nem férhet hozzá, mert - ami az észak-amerikai szakembernek szokatlan - minden könyv a zárt raktárakban áll, nem szabadpolcon. Betűrendes katalógus nincs; a szakkatalógus nagy gonddal készült, de némileg öncélú, mert a decimális rendszerben járatlan olvasó nem tudja benne megtalálni a keresett könyvet (s hiába

fordulna a referenz-szolgálathoz, mert az sincs). Ilyen igény kielégítésére azonban nem gondol a könyvtár, s valóban ritkán is akad az olvasóknak ilyen igényük. Hiszen az oktatási rendszer - amint hazája könyvtárügyéről szólva egy török szakember megállapítja - a tankönyvek magoltatására épül, egyéb könyvek olvasására nem ösztönzi a tanulókat; az Oktatásügyi Minisztérium "inkább a felforgató olvasmányoknak az iskolákba való behatolása ellen igyekszik védekezni, mint az olvasásra ösztönzést adni". Így azután az egyetemi hallgatók is főként a magukkal hozott tankönyvet, sokszorosított jegyzetet olvasni járnak a könyvtárba. (De ott azután vizsgaidőszakban úgy megtöltik az olvasótermet, hogy hosszasan kell várakozni egy-egy hely felszabadulására.) - Sokallja a szerző azokat a formákat, amelyeken a beiratkozás, sőt az olvasóterembe való pusztá bejutás érdekében át kell esnie az olvasónak. Nyomasztónak érzi a különböző fémlapocskák átvételére, kicserélésére és visszaadására épülő ellenőrzési rendszert, amely "rendkívül egyszerű s mégis hatékony biztosíték a könyvek eltűnése ellen, de - igen nagy mértékben - a használatuk ellen is". Nem is szólva némelyik könyvtárnak arról a rendszeréről, hogy a kölcsönző minden alkalommal köteles készpénzben letétbe helyezni a kivitt könyv értékét!

Az állomány gyarapítását többnyire nem a könyvtáros irányítja, hanem pl. az egyetemi könyvtárak tanszéki részlegeiben a kar vagy a tanszék vezetője stb. A könyvtárosi szakképesítést különben is csak a szakkatalógus készítéséhez tartják szükségesnek; a nemzeti könyvtárak, egyetemi könyvtárak vezetői általában egyetemi tanárok, másodállásban.

Ilyen ellentéteket talál az amerikai könyvtáros az otthon megszokott és a fejlődő országokban észlelt állapotok között - állapítja meg a szerző, hogy mindjárt helyesbitse is önmagát. Csak a felületes összehasonlítás mutatja ilyen élesnek az ellentéteket; ha jobban meggondoljuk - mondja -, itthon is megtaláljuk mindazokat a hibákat, amelyek külföldön annyira szurták a szemünket. Elkezd tehát párhuzamokat vonni. Rámutat, hogy az USA-ban is bőségesen akad példa az állomány kisebb-nagyobb részének elzárására, egyedül a tankönyv vagy szöveggyűjtemény ismeretét megkívánó tanítási módra, a "felforgató szellemű olvasmányok" terjedésétől való rettegésre, amely erősebb az olvasásra buzdítás hajlamánál, a műszaki könyvtárakhoz képest a többi könyvtár korszerűtlenségére, a könyvtárosok hiányos erkölcsi és anyagi megbecsülésére.

Ezek a párhuzamok azonban - fordít ismét egyet gondolatainak menetén a szerző - így megfogalmazva megint csak csalókéak, mert nem érzékeltetik a fokozati különbségeket. A felsorolt sajátságok az USA könyvtárainak esetében csak a rendszer itt-ott mutatkozó hibáit, következetlenségeit jelentik, a

fejlődő országokban viszont magát a rendszert. Az USA könyvtáraiban első sorban azt akarják biztosítani, hogy az olvasó hozzájuthasson a könyvhöz; az olvasót szolgálja a könyvtár egész szervezete, a könyvek egy részének zárt helyen tartása is (azt biztosítandó, hogy a másik olvasó is hozzájuthasson majd). "A legtöbb külföldi könyvtárban viszont, amelyre általános megállapításaim vonatkoznak, a könyv fontosabb, mint az olvasó." Elvi különbség van tehát a két rendszer között. Ezért nem lehet a fejlődő országok könyvtári életébe egyszerűen átültetni az Amerikában bevált megoldásokat, hanem meg kell ismerni azokat a tényezőket, amelyek ezt a rendszert így kialakították, s a jelenségek okainak ismeretében adni meg a szükséges segítséget.

II, NÉHÁNY ÁTFOGÓ PROBLÉMA

Második előadásában azt vizsgálja Asheim, hogy a fejlődő országok társadalmi berendezkedésének, egész életformájának milyen sajátos logikájából fakadnak könyvtári életük sajátos vonásai. Ismételten hangsúlyozza: ami az amerikai szemlélő számára furcsaság, az voltaképpen szerves része egy, az övétől eltérő, saját történelmi adottságaiban gyökerező rendszernek; ezt a rendszert éppúgy jogtalan volna a másik rendszer értékskáláján lemérni (és elítélni), mint megfordítva.

Lehet, hogy nemcsak a kulturdiplomata kötelező udvariasságból mondja ezt a szerző, hanem őszintén így is gondolja. Konkrét fejtegetései során azonban sehol sem sikerül neki beleélnie magát ebbe a másfajta értékrendszerbe, nem tudja hallgatóival, ill. olvasóival azt éreztetni, hogy ezek a "furcsaságok" az adott összefüggésben valóban konstruktív szerepet játszanak. Nem eredeti logikájú vagy legalábbis egzotikus, hanem - a magyar olvasó érzése szerint - egyértelműen alacsonyrendű, a fejlődés igen kezdetleges fokára jellemző jelenségeket sorakoztat fel az általa megismert országok életéből. Ultrakonzervatív, minden szempontból reakciós társadalom képét tükrözik ezek a jelenségek. Nincs jogunk kétségbe vonni, hogy Asheim élethűen írja le azt, amit itt-ott (alkalmasint egyes feudális mohamedán országokban) tapasztalt - de nehezen tudnánk elképzelni, hogy ezek a tapasztalatok általánosan és egyértelműen jellemzők volnának a fejlődő országokra. Asheim egyáltalán nem beszél arról, hogy mennyire ellentmondásos ezeknek az országoknak a társadalmi élete, egymáshoz képest is, de egy-egy országon belül is. (Erről egyébként mi is elfelejtkezünk olykor, ellenkező irányú elfogultságunkban, csak a haladó tendenciákat látva meg a fejlődő országokban.)

Mit mond tehát a szerző?

Az arisztokratikus hagyományokra hívja fel először is a figyelmet. Ezekben a társadalmakban – mondja – a születés eleve megszabja az ember társadalmi helyzetét, s ezt a felső és az alsó osztályok tagjai egyaránt tudomásul veszik. Ilyen körülmények között a művelődéshez való jog egyenlősége képtelen gondolat; a műveltség a társadalmi kiváltságok járuléka, legjobb esetben a kiváltságokban való részesülés lehetősége.

Az öregek, a tekintély, a mult tisztelete is erős hagyomány. Az új gondolatok nagyon nehezen törhetnek maguknak utat ezekben a társadalmakban. (Ezért épp a legtehetségesebb fiatal szakemberek nem is lelik helyüket hazájukban, s ezért helyezkednek el szívesen a fejlettebb országokban.) Ehhez járul még a családi, törzsi összetartás, a belőle fakadó klikkszellemmel, nepotizmussal.

A gyarmati mult elmélyítette mindezeket a tendenciákat. A gyarmatosítók csak egészen szűk bennszülött vezetőrétegnek adtak részt a hatalom gyakorlásából. Ennek a rétegnek a számára abszolút tekintélyt jelentett a gyarmatosítók ott meghonosított kulturája és bürokráciája, pedig az jócskán elmaradt már az anyaországtól is, ahonnan a 19. században átplántálták. Ehhez a bürokratikus igazgatási módszerhez ma is ragaszkodik a függetlenné vált országok vezető rétege. Elvetette viszont a gyarmatosítók nyelvének tanítási nyelvként való használatát, s ez a szerző szerint kimondottan káros, mert a korszerű kultúrával való összeköttetés legfőbb eszközétől fosztja meg az országot.

Sajátos gondolkozásmódjukról, életfelfogásukról akkor sem hajlandók lemondani ezek a népek – mondja a szerző –, ha látják a másik életforma kétségtelen anyagi, gazdasági előnyeit; sokallják az árat ezekért az előnyökért.

Most ismét a könyvtári problematika síkjára vetíti az elmondottakat. Ahol a művelődés lehetőségét tudatosan nem igyekeznek kiterjeszteni, ott a könyvtár szerepe is korlátozódik. Az alulról jövő igény is kicsi, hiszen a lakosság jelentős része analfabéta, de a többiek számára sincs megfelelő olvasni-való. (Az analfabetizmus elleni küzdelem szervezői a legtöbb helyen megfedkedtek arról, hogy munkájuknak csak a széles rétegekre szabott könyvkiadás adna igazi értelmet.) Általában a könyvtárak által ténylegesen nyújtott lehetőségeket sem használja ki a közönség.

A művelődési strukturából következik, hogy nemcsak szakképzett könyvtárosokban van nagy hiány, hanem *segéderőkben* is. Nehéz olyan embert találni, akl képes írógépen írni vagy a szabadpolcot rendben tartani – aki viszont már tanult annyit, hogy ezeket a feladatokat elláthassa, az rangján alulinak tartja az ilyen manuális munkát. Alsóbb néposztálybelieket kiszolgálni megint csak lealázó munka. Végül a tulzott egyéni hiúság gátolja a szervezett együtt-

működésnek szinte minden formáját, mások tanácsainak, bizonyos kérdésekben való illetékességének elfogadását.

Objektív alapja van annak a könyvtári gyakorlatnak is, amelynek fő célja a könyv megőrzése, nem pedig az olvastatása, s amelyben a könyvtáros minden egyes könyvért anyagilag is felelős. A szabadpolcot legkövetkezősebben alkalmazó amerikai könyvtárak is elzárva tartják a különösen ritka, értékes, nehezen pótolható könyveket; mit várhatunk tehát az országoktól, ahol minden könyv ritka, drága és nehezen pótolható?

Egyéb kulturális sajtóságok is akadályozzák a nálunk szokásos könyvtári módszerek alkalmazását. Amelyik ország nyelve például nem a betűírást használja, ott – így Kinában – nyilván nem lehet betűrendes katalógust készíteni.

A fejlődő országok könyvtáraiban észlelhető illogikus, öncélú, nehézkes eljárások némelyikéért egyébként épp az amerikai szaktanácsadók vagy könyvtárosképző főiskolák felelősek – hangsúlyozza a szerző. – A fejlődő országokból érkező diákok órakulunként hallgatják a professzort, aki őket is megtanítja az amerikai könyvtári munkában bevált eljárásokra, de nem figyelmezteti őket, hogy otthon ezeket csak a hazai sajtóságokhoz szabva – vagy egyáltalán nem – alkalmazhatják.

Ha tehát valóban segíteni akarunk fejlődő országbeli kártsárainknak, nem érhetjük be sem a pusztán anyagi, sem a mereven szakmai segítséggel, hanem először is meg kell keresnünk velük a "közös nyelvet", meg kell értenünk az ő célkitűzéseiket és lehetőségeiket, s ezekből kiindulva kell keresnünk a megfelelő eszközöket, amelyek valóban előbbre vihetik munkájukat.

III. AZ AMERIKAI KÖNYVTÁRI VILÁG SZEREPE

Ha az amerikai könyvtári világ – mondja a szerző – valóban segítséget akar nyújtani a fejlődő országok könyvtárügyének, akkor nemcsak a helyi adottságokat kell pontosan ismernie, hanem azt is tisztáznia kell, igénylik-e ezt a segítséget. Az utóbbi kérdésre sem könnyű világos választ találni. A fejlődő országok illetékesei ugyanis többnyire kifejezetten kérik a külső segítséget könyvtárügyük korszerűsítéséhez, de nem gondolnak arra, hogy ez tőlük is komoly áldozatokat igényel – egyrészt anyagi hozzájárulást, másrészt fogalmaik, elgondolásaik korszerűsítését. Ez utóbbi különösen nehezen megy; ezért történik meg olyan gyakran, hogy miután a segélyprogram véget ér, a biztató kezdeményezéseknek nincs folytatásuk, a szép eredmények semmivé válnak.

Az amerikai segítők felkészületlensége is ludas ebben; a szakértőket sokszor olyan rövid idejű "vendégszereplésre" küldik ki, hogy nincs idejük a helyi adottságokkal megismerkedni, mielőtt fontos, hosszú időre kiható döntéseket hoznak. A vendéglátók bizalmatlansága is gyakran nehezíti a munkát; bármennyire politikamentes az amerikai könyvtárosok szakmai segítsége, házigazdák mindig politikumot keresnek tevékenységükben - panaszolja a szerző. S a "csendes amerikai" rendíthetetlen naivságával méltatlankodik azon, hogy egy kalap alá veszik őket az európaiakkal, ugyanolyan hátsó gondolatokat tulajdonítva nekik, mint "az oroszoknak, angoloknak, franciáknak".

A könyvtárosok képzéséhez nyújtott segítség sem olyan egyszerű. Sok országból nem szívesen küldik amerikai egyetemre a legtehetségesebb fiatal könyvtárosjelölteket; attól félnek, hogy elnemzetietlenednek, a helyi viszonyoknak nem megfelelő tervekkel térnek haza, vagy egyáltalán nem is térnek haza. A helyi könyvtárosképzésben pedig az amerikai vendéglátók nem vehetnek eléggé hatékony munkát, mert hiányoznak a szükséges könyvek, segédeszközök, a gyakorlati tanulmányok végzésére alkalmas, korszerű könyvtárak.

A külföldi alapítású mintaintézmények példamutatását sokszor egyáltalán nem követik megfelelő helyi kezdeményezések. Ebből a szempontból erősen helytelenül a szerző a United States Information Service könyvtárainak jelenlegi formáját; ezek "direkt" propagandamunkát végeznek, egyoldaluan kiválógatott, az amerikai életet a lehető legelőnyösebb színben feltüntető könyvanyaguk terjesztésével - ahelyett, hogy közvetve emelnék az amerikai kultúra tekintélyét, azt szemléltetve, milyen is ennek a kultúrának egyik igen értékes tényezője, az igazi amerikai könyvtár.

Sokszor nem is elsősorban a helyi bizalmatlanság nehezíti az amerikai könyvtári módszerek terjesztését, hanem a **volt gyarmatosítók befolyása**. A könyvtárak strukturáját nagymértékben meghatározza az oktatás strukturája. A volt gyarmatokon ma is az angol vagy francia felsőoktatási rendszer az ideál, amelynek jellegzetessége Asheim szerint a szűk elit kiválasztása az ismételődő rostavizsgák segítségével - szemben az amerikai felsőoktatással, amely azt a célt szolgálja, hogy minél többen szerezhessenek adottságaiknak megfelelő foku és jellegű képeket. Az utóbbihoz szervesen hozzátartozik a könyvek szabad használatát, bibliográfiai és referenz-szolgáltatást biztosító könyvtár; az előbbinek a merevebb, zártabb könyvtári forma felel meg.

Nyomatékosan hangsúlyozza Asheim azt a meggyőződését, hogy a nehézségek ellenére is vannak az amerikai könyvtári rendszernek

olyan értékei, amelyeknek jó hasznát vehetik a fejlődő országok. Hivatali elődjének, Raynard Swank-nak a megállapítására utal, aki az alábbiakban látta az amerikai könyvtárak "exportképes" értékeit: 1. az olvasó számára szervezett gyűjteményként kezelik az állományt, 2. szaknává tették a könyvtári munkát, 3. tevékenységük lényegét az olvasó szolgálatában látják, 4. művelődési intézménynek tekintik a könyvtárat, 5. a szellemi szabadságot mozdítják elő, 6. közérdeknek, nemzeti erőforrásnak tartják a szervezett tájékoztatást.

Hogy ezeknek az értékeknek valóban hasznát vegyék a fejlődő országok, ahhoz az szükséges, hogy Amerika valóban partnerként kezelje őket, vegye tudomásul igényeiket, s hogy az amerikai könyvtári módszereknek ne az átvételére, hanem adottságaiknak megfelelő átalakítására tanítsa meg őket. Az egész amerikai könyvtárosképzés is hasznát venné, ha a gyakorlati szabályokról az elvekre, a "hogyan" kérdéséről a "miért" és "mi végre" kérdésre tevődne át a hangsúly az oktatásban. Ez azt is jelentené, hogy többet kívánnak meg a külföldi vendéghallgatóktól. Gondosabban meg kell viszont válogatni a külföldre küldendő amerikai szakembereket is.

Konkrét kormányzati intézkedéseket is javasol a szerző az információ- és dokumentumcsere előmozdítására, amerikai és külföldi kiadók támogatására értékes műveknek olcsó, népszerű formában való kiadásához.

Végül még néhány gyakorlati elgondolás kifejtésével fejezi be előadását. A külföldi művelődési segélyprogramok munkájába (pl. egyetem alapításába) már a tervezés legelején vonják be a könyvtári szakértőt is. Csak olyan intézményt létesítsenek külföldön, amelynek fenntartását az illető ország az amerikai segély megszűnése után biztosítani tudja. Amikor a fejlődő ország könyvtárainak nyújtandó segélyről az ottani illetékesekkel tárgyalnak, amikor külföldi szakembereket tanulmányutra hívnak meg az amerikai könyvtáruddal való megismerkedésük érdekében, akkor ne csak a vezető könyvtári szakemberekre gondoljanak, hanem az oktatásügyi miniszterre, egyetemi rektorra, esetleg pénzügyminiszterre stb. is, aki a könyvtárfejlesztés irányáról és anyagi kereteiről végső fokon dönteni fog.

A ROMÁNIAI KÖNYVTÁRI ÉLETBŐL

(Gyermekkönyvtárak

- Megyei és járási könyvtárak módszertani tevékenysége -
A műszaki felsőoktatási intézmények könyvtárainak
tájékoztató munkája)

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár néhány fordításos dokumentuma bepillantást enged a romániai könyvtári élet különböző területeire. Képet ad a különböző könyvtártípusoknak - a mieinkhez sok tekintetben hasonló - problémáiról. Ezeket a dokumentumokat ismertetjük az alábbiakban.

A gyermekkönyvtár profilja c. cikkében¹ B. Arion áttekintést ad arról, milyen formában gondoskodnak Romániában a 14 éven aluli gyermekek könyvellátásáról. Bevezetőül megállapítja, hogy az általa használt 1965. évi statisztika, sajnos, nem ad teljes képet az ország gyermekkönyvtáiról, nem tünteti fel a megyei könyvtárak gyermekrészlegét, sem az uttörőházak és szakszervezeti könyvtárak gyermekkönyv-állományát. Több közművelődési könyvtár részletes adatszolgáltatásából azonban kitűnik, hogy olvasóik 30-40 százaléka gyermek.

Nagyobb városokban ajánlatos külön gyermekkönyvtárakat létesíteni, már csak azért is, mert ezeknek a hatósugarát nem lehet 1,5-2 kilométeresre tervezni, mint a felnőttek könyvtáraiét. A kisebb könyvtárak nem létesíthetnek külön fiókinézményeket a gyermekolvasók számára, de lehetőleg külön teremben, vagy legalább külön polcokon helyezik el a nekik szánt anyagot.

A gyermekek könyvtára (illetőleg az állománynak számukra kiválogatott részlege) arra van hivatva, hogy kielégítse a tanulás által felébresztett olvasási, ismeretszerzési igényüket a legkülönbözőbb szakterületeken. Emellett megtanítja őket arra, hogy tájékozódjanak a kiadványok között (ehhez nagy

¹ ARION, Beatrice: Profilul bibliotecii pentru copii. = Revista bibliotecilor. 20a. 1967. 1. no. 15-21. p. (Helyrendi száma F 3819.)

szükség volna gyermekeknek szóló tájékoztató kézikönyvek, enciklopédiák stb. kiadására), keressék ki maguknak azt, amire szükségük van. Jelenleg még sok helyen háttérbe szorul az állománygyarapításban a gyermekrészleg anyaga, amellet elméletileg sincsenek tisztázva a gyermekek olvasmányainak beszerzésével kapcsolatos kérdések. A közművelődési könyvtárak állományának mindössze 10-11 százalékát teszik ki a gyermekkönyvek, beleszámítva a gyermekeknek szóló ismeretterjesztő könyveket is. Valójában természetesen a felnőtt részleg anyagából is sok mindent érdeklődéssel olvasnak már a gyermekek; a jelenlegi nyilvántartási rendszer az ilyen kölcsönzési eseteket a felnőtt olvasók kölcsönzései között szerepelteti, tehát nem ad reális képet a gyermekek olvasásának méreteiről. - A gyermekkönyvtári állomány fejlesztését lényegesen elősegítené a kötetítés problémájának megoldása, mivel itt gyorsabban használódnak el a könyvek.

A gyermekkönyvtár és az iskolai könyvtár nem versenytársai, hanem szövetségesei, kiegészítői egymásnak. Az iskolai könyvtár közvetlenül a tanulást és a tanítást segíti, elsősorban a kötelező olvasmányok beszerzéséről gondoskodik (ezekre egyébként a gyermekkönyvtárban is szükség van). Sok helyen maguk a tanárok vagy uttorővezetők viszik el a tanulókat a gyermekkönyvtárba, hogy megismerjék annak anyagát, használatának módját. - Az uttorházak könyvtárai túl kicsik; célszerű volna, ha itt a közművelődési könyvtárak szerveznének gyermekrészleget.

A 7-14 éves korcsoporton belül nagy különbségek vannak, a gyermekrészleg állományát tehát tovább kell differenciálni, életkori szempontból. A 13-14 éveseket céltudatosan kell nevelni a felnőtt részleg anyagának használatára, hogy 14 éves koruk után se maradjanak el a könyvtártól. Az olvasókkal való foglalkozás a gyermekrészlegben sajátos módszereket igényel; sajnos, ezekről a módszerekről kevés szó esik a könyvtárosképzésben, s az egyes könyvtárakban kialakult eljárások elméleti értékelése, tanulságaik terjesztése sem indult még meg. Szükség volna speciális segédeszközökre is: illusztrált katalóguscédulákra, színes borítólapokra, életkori katalógusokra.

A megyei és járási könyvtárak módszertani tevékenysége a tárgya A. Lupu cikkének,² Megállapítja, hogy ezek a könyvtárak 16 év alatt gazdag tapasztalatokra tettek szert a hálózati módszertani munkában, de tapasztalataikat nem dolgozták fel elméletileg; így ez a munka sablonosan, rutinszerűen folyik, nincs meg a kellő tudományos alapja.

2 IUFU, Atanase: Activitatea metodică a bibliotecilor regionale și raionale. - Revista bibliotecilor 20.a. 1967. 1. no. 1-5. p. (Helyrendi szám F 3818.)

A korszerű módszertani tevékenységnek elsősorban ezeken a területeken kell biztosítani a helyes alapelvek általános érvényesülését:

- a különböző típusú könyvtárak állományának kialakítása és kiegészítése;
- az állomány feltárása, a megfelelő könyvtártechnikai normák alapján;
- az állomány népszerűsítése;
- az állomány használatához szükséges anyagi és szervezeti feltételek biztosítása;
- a könyvtárosok szakmai továbbképzése.

Ennek érdekében egyebek között ilyen tárgyú felméréseket kell végezni:

- a jelenlegi közművelődési könyvtári hálózat és az olvasóközönség igényei;
- az állomány és az olvasók igényei;
- a járási és városi könyvtárak gyermekrésze;
- a közművelődési könyvtárak olvasóinak megoszlása osztályhelyzetük, foglalkozásuk, iskolai végzettségük, életkoruk szerint;
- a foglalkozás és az olvasási igény összefüggése;
- egyéb művelődési tényezők hatása az olvasási igényre;
- az ismeretterjesztő irodalom használata.

A fent vázolt módszertani feladatokat nem alkalomszerűen, hanem csak a megye távlati tervének keretében lehet jól ellátni. Érdemes egyes témák kidolgozására munkacsoportokat szervezni, egyes témákat egy-egy járási könyvtárnak kiadni. A módszertani dolgozók hatáskörét fel lehet osztani területek, könyvtár típusok, tudományterületek szerint, leghasznosabb azonban a könyvtári munka különböző ágai (állománygyarapítás, katalógizálás, bibliográfia stb.) szerint szakosítani őket.

A munkát nem lehet egy-egy körzetben szerzett gyakorlati tapasztalatok alapján elvégezni; szükség van a különböző könyvtárak tapasztalatainak összevetésére és feldolgozására, a módszertani szakirodalom ismeretére. Maga az irányítás sem szorítkozhat a hálózat egyes egységeiben kifejtett közvetlen instruáló tevékenységre; ez nélkülözhetetlen, de önmagában nem elegendő, amellyel pedig idő- és energiabefektetés szempontjából a legkevésbé gazdaságos irányítási forma. Szükség van tehát előadásokra, szemináriumokra, tapasztalatcserékre, módszertani kiadványokra is.

A műszaki felsőoktatási intézmények könyvtára és a tudományos tájékoztatás kérdéséről A. Popa, P. Caravia és V. Sarateanu ta-

3 A szerzők megállapítják, hogy a legrégebb ilyen könyvtárak állománya sokáig az egész országban egyetlen komoly dokumentációs bázisa volt az illető szakterületen folyó kutatómunkának, s némelyikük a központi Műszaki Dokumentációs Intézet (Institutul de Documentare Tehnică) létrehozása után is megőrizte ezt a szerepét.

A műszaki egyetemeken és főiskolákon 16 központi könyvtár működik ma Romániában; 30 kari és 400 tanszéki könyvtár tartozik hozzájuk. Állományuk (a különygyűjteményekkel együtt) kb. 4 millió egység, a gyarapodás évi 200 000 körül van. Az állományban nő a szabadalmak, találmányleírások, prospektusok, típusstervek aránya, hiszen a műszaki felsőoktatás egyre szorosabb kapcsolatba kerül a termeléssel.

Egyre bővül a könyvtárak tájékoztatási részlegeinek a tevékenysége. A saját állományuk keretei között mozgó feltáró munkán túl áttérnek az átfogó tájékoztatási anyagok összeállítására, az általános jellegű tájékoztatásról a használok igényeiből kiinduló, differenciált tájékoztató tevékenységre. Négy fő célkitűzésük: átfogó ismeretek nyújtása a hallgatóknak; a legújabb műszaki és tudományos eredmények közvetítése az oktatókhoz; az alap- és alkalmazott kutatások fejlesztése; a tanulmányi munka korszerűsítése (a hallgatók ránevelése az önálló tájékozódásra, önálló gondolkodásra). A tájékoztatási eszközöket igyekeznek közvetlenül a karokra és a tanszékekre vinni. Munkájuk pedagógiai jellege mutatkozik meg abban is, hogy tevékenységük a tananyaghoz és a tanév időbeli kereteihez, az anyag rendezésének módja pedig a tantárgyak logikai strukturájához igazodik. Több könyvtárban szak-katalógust készítenek az egyes tantárgyakhoz tartozó kötelező és ajánlott olvasmányokról. Több helyen bibliográfiákat állítanak össze a diplomamunkák, évfolyamdolgozatok, évfolyamtervek készítéséhez. Új vagy különösen fontos tantárgyak, kutatási témák anyagáról naprakész kurrens bibliográfiát is szerkesztenek. Kari katalógusokat létesítenek. Támogatják az intézet tudományos közleményeinek kiadását. Az elsőéves hallgatóknak előadássorozatot tartanak a könyvtár és a dokumentációs anyag használatáról.

Tájékoztató munkájuk nem marad az illető felsőoktatási intézmény keretei között. Kiadják például a város vagy a megye összes könyvtárában található külföldi folyóiratok jegyzékét. Szakmai tájékoztatást adnak üzemek számára. Helyenként kíséreltet tettek az állománygyarapítás koordinálására a helyi könyvtárakkal, valamint közös tájékoztatási eszközök kidolgozására.

3 POPA, Alexandru - CARAVIA, Paul - SARATEANU, Vasile: Biblioteca Institutelor de Învățământ superior tehnic și Informarea științifică. = Probleme de documentare și Informare 1. v. 1967. 6. no. 356-376. p. Bibliogr. 375-376. p. 22 tétel. (Helyrendi száma F 3826.)

A tanulmány kiegészítéséül P. Caravia kifejti elgondolásait a műszaki felsőoktatási tájékoztatás fejlesztéséről. Megállapítja, hogy az egész felsőoktatási tájékoztató munkát egységes rendszerbe kell foglalni. A könyvtárnak az oktatókkal együtt minden tanszék számára össze kell állítania a tanszéknek érdekő anyagok teljes katalógusát. Az oktatással kapcsolatos tájékoztató munkát a karokra és tanszékekre kell összpontosítani. Fel kell dolgozni a kurrens termelési és gazdasági információkat is. Az Oktatásügyi Minisztérium mellett sokszorosító központot kell létesíteni, hogy biztosítani lehessen a különböző intézmények kiadványainak megjelenését, el lehessen kerülni a devizaigényes külföldi könyvek párhuzamos beszerzését. A jelenleg annyiféle intézményben kiadott tájékoztató közlönyök helyett központi kiadványokba kellene összpontosítani az új könyvek, külföldi folyóiratcikkek stb. ismertetését; az egyes könyvtárak feladata elsősorban a hetenkénti gyarapodási jegyzék kiadása. Az egységes felsőoktatási tájékoztató hálózaton belül szakosítani lehetne az egyes egységeket; ez a szakosítás nemcsak a bibliográfiai, hanem az állománygyarapítási munkát is tervszerűbbé és gazdaságosabbá tenné. A hálózat központi módszertani irányításáról is gondoskodni kell.

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR REPROGRÁFIAI SZOLGÁLATA

A most létesült szolgálat RANK XEROX 914 típusu elektrosztatikus másolókészülékkel, térítési díj ellenében, gyorsan készít szabad szemmel olvasható másolatokat A4 (kb. 21x30 cm) és B4 (kb. 25x35 cm) méretben a könyvtár állományában levő vagy a kutatók által másolásra átadott dokumentumokról. Így lehetővé teszi olyan dokumentumok másolatainak olvasótermen kívüli, bármikori használatát, amelyek eredeti példánya nem - vagy csak korlátozottan - kölcsönözhető.

A könyvtár állományába tartozó dokumentum másolata csak tudományos kutatás céljára használható; nem sokszorosítható és nem terjeszthető. A megrendelő által hozott dokumentum másolásánál a szerzői, kiadói, fordítói, terjesztői jogokka kapcsolatos minden felelősséget a megrendelő visel.

A xerox-másolatok készítésének díja:
akadémiai intézetek, egyetemi tanszékek és ezek munka-

társai számára másolatonként	1.- Ft
más megrendelők részére másolatonként	4.- Ft

A másolást akár személyesen (a könyvtár szolgáltató helyein vagy közvetlenül a Reprográfiai Szolgálatnál), akár postán meg lehet rendelni. A térítési díj készpénzzel (helyben) vagy számlázással és utánfizetéssel egyenlítendő ki. Utóbbi esetben a rendelőt a térítési díjon felül postai kezelési költség is terheli.

További felvilágosításokat készséggel ad az

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR REPROGRÁFIAI SZOLGÁLATA

Budapest V., Akadémia u. 2.

Telefon: 126-777/36. m.á.

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 14. évf. 1968. 5. sz.
Szerkesztőség: Bp. VIII, Múzeum u. 3. Telefon: 134-000/260
Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Fk.: Nemes Iván Igazgató
Készült az NPI sokszorosítójában 68,1696 - Budapest
F.v.: Fehérvári Tibor
Megjelent: 550 példányban Terjedelem: 8,24 A/5 iv

Ára: 10.- Ft